

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK ANABİLİM DALI

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TASARRUFLARI ETKİLEYEN
DEĞİŞKENLER VE BANKACILIK İLİŞKİSİ; PANEL VERİ ANALİZİ**

Doktora Tezi

HATİCE GÖKÇEN ÖCAL ÖZKAYA

İSTANBUL, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK ANABİLİM DALI

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TASARRUFLARI ETKİLEYEN
DEĞİŞKENLER VE BANKACILIK İLİŞKİSİ; PANEL VERİ ANALİZİ**

Doktora Tezi

HATİCE GÖKÇEN ÖCAL ÖZKAYA

Danışman: PROF. DR. SELAHATTİN GÜRİŞ

İSTANBUL, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü

Aşağıda belirtilen lisansüstü tez, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği hükümlerinde belirtilen esaslar çerçevesinde jüri önünde savunulmuş ve jüri tarafından başarılı bulunmuştur.

TEZ BAŞLIĞI : Gelişmekte olan Ülkelerde Tasarrufları Etkileyen
Değişkenler ve Bankacılık İlişkisi; Panel Veri Analizi

TEZ TÜRÜ : Doktora

TEZİ HAZIRLAYAN : Hatice Gökçen ÖCAL ÖZKAYA

ANABİLİM DALI : Bankacılık

SAVUNMA TARİHİ : 27.06.2018

JÜRİ ÜYELERİ

GÖREVİ

ADI SOYADI

İmza

Danışman

Prof.Dr.Selahattin GÜRİŞ

Üye

Prof.Dr.Erişah ARICAN

Üye

Prof.Dr.Suat OKTAR

Üye

Doç.Dr.Elif HAYKIR HOBİKOĞLU

Üye

Doç.Dr.Ayfer GEDİKLİ

ÖZET

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE TASARRUFLARI ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER VE BANKACILIK İLİŞKİSİ; PANEL VERİ ANALİZİ

Tasarruflar, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yere sahiptir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarruflar, yatırımlar için gerekli olan sermaye oluşumu ve sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesinde belirleyici rol oynar. Gelişmekte olan ülkelerin süregelen yatırım ve istikrarlı büyüme ihtiyaçları dikkate alındığında bu ülkelerde ekonomi politikalarının önceliklerinden birisi; yurtiçi tasarrufların yeterli düzeye ulaştırılması olmalıdır.

Ülke ekonomileri için yurtiçi tasarrufların son yıllarda ulusal değerinin artması ve yeniden ön plana çıkması nedeniyle bu çalışmanın amacı; gelişmekte olan ekonomilerde yurtiçi tasarrufları etkileyen faktörler ve tasarruflar ile aralarındaki ilişkinin yönü-boyutunu tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda tasarruflar ile ilgili teorik ve uygulamalı literatür incelendikten sonra, Türkiye gibi üst-orta gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkelerin 2000-2015 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemi ile araştırma yapılmıştır. Bununla birlikte küresel finans krizinin etkilerini gözlemlemek için kriz kuklası modele dahil edilerek yapısal kırılma incelenmiştir.

Yapılan çalışmanın bulguları, üst-orta gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarrufları arttırıcı yönde en belirgin etkiyi, GSYİH'daki artışın yaptığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte özel sektöre verilen krediler ile yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişki anlamlı ve pozitif yönlü bulunmuştur. Bu ilişki bankacılık ile tasarruflar ve ülke ekonomisi arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Yurtiçi tasarrufları negatif yönde etkileyen faktörlerin ise etki düzeylerine göre sırasıyla ulusal tüketim harcamaları, işsizlik, kentleşme, reel faiz oranı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler:

Tasarruflar, Bankacılık, Gelişmekte Olan Ülkeler, Türkiye, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

DETERMINANTS AFFECTING SAVINGS IN DEVELOPING COUNTRIES AND BANKING RELATION; A PANEL DATA ANALYSIS

The concept of savings has a crucial place for both developed and developing countries. Domestic savings, especially in developing countries, is an important prerequisite for capital formation and sustainable growth, and therefore raising domestic savings should be one of the priorities of economic policies. When the ongoing investments and stable growth needs of developing countries are considered, one of the priorities of economic policies in these countries is ensuring domestic savings reach a sufficient level.

Given the increasing importance on domestic savings in the recent years for the country's economies, this paper aims to identify the main determinants of domestic savings and the direction-dimension of the relationships between the factors that affect domestic savings in emerging economies. This paper examines the main determinants of domestic savings using panel data analysis between 2000 and 2015 on upper-middle income developing countries, such as Turkey. However, to see the effects of the global financial crisis, structural breaks were investigated by incorporating the crisis puppet model.

Findings of the study shows that the GDP growth is the most significant effect on domestic savings in the upper-middle emerging countries. There has been a positive correlation between private credit and domestic savings, showing connection between banking sector, savings, and economies. Additionally, the findings show that national consumption expenditure, unemployment, urbanization, and real interest rate have negative effects on domestic savings.

Keywords:

Savings, Banking, Developing Countries, Turkey, Panel Data Analysis

ÖNSÖZ

Gelişmekte olan ülkelerde yeni sermaye yaratılarak yatırımların yapılabilmesi, dış finansman kaynaklarına bağımlılığın azaltılması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması açısından yurtiçi tasarruf düzeylerinin yeterli olması gereklidir. Bu kapsamda ekonomiler için yurtiçi tasarrufların ulusal değerinin arttığı ve yeniden ön plana çıktığı bir dönemde, yurtiçi tasarruf düzeyine etki eden faktörler üzerine araştırma yapmak, tasarrufların artırılması için geliştirilebilecek politikalara katkı sağlayacaktır.

Çalışmamın tüm aşamalarında fiilen desteklerinin yanında manevi desteklerini de esirgemeyen değerli tez danışmanım Sayın Prof.Dr. Selahattin GÜRİŞ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca değerli bilgi ve yönlendirmeleri ile çalışmama önemli katkıları bulunan kıymetli hocam Sayın Prof.Dr. Erişah ARICAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Bununla birlikte doğrudan veya dolaylı olarak bu çalışmada emeği geçen değerli hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Son olarak manevi desteklerini her zaman hissettiğim sevgili eşim ve aileme teşekkür ederim.

Çalışmamın bu alanda araştırma yapanlara yararlı olmasını dilerim.

İstanbul, 2018

Hatice Gökçen ÖCAL ÖZKAYA

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
İÇİNDEKİLER.....	i
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplam Gelirin Bileşenleri; Tüketim ve Tasarruf.....	4
1.1.1. Tüketim Fonksiyonu.....	5
1.1.2. Tasarruf Fonksiyonu.....	7
1.1.3. Dışa Kapalı Ekonomide Tasarruf -Yatırım Eşitliği.....	8
1.1.4. Tasarrufların Önemi.....	9
1.2. Tasarruf Türleri.....	12
1.3. Tasarrufa İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar	15
1.3.1. Fisher Modeli: Dönemlerarası Tüketim Tercihî.....	15
1.3.2. Keynes: Mutlak Gelir Hipotezi.....	16
1.3.3. Nispi Gelir Hipotezi.....	17
1.3.4. Modigliani ve Yaşamboyu Gelir Hipotezi.....	19
1.3.5. Milton Friedman ve Sürekli Gelir Hipotezi.....	20
1.3.6. Rassal Yürüyüş Hipotezi.....	22
1.4. Yatırım-Tasarruf Dengesi.....	23
1.4.1. Dışa Açık Ekonomide Makro Denge.....	23
1.4.2. Sermayenin Uluslararası Hareketliliği ve Yatırım-Tasarruf İlişkisi..	24

II. BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE EKONOMİK GÖRÜNÜM, YURTIÇİ TASARRUFLAR VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

2.1. Gelişmekte Olan Üst-Orta Gelir Ülkelerinde Genel Ekonomik Görünüm ve Bankacılık Sektörü	27
2.1.1. Rusya Federasyonu.....	27
2.1.1.1. Genel Ekonomik Görünüm	27
2.1.1.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri.....	30
2.1.2. Malezya.....	32
2.1.2.1. Genel Ekonomik Görünüm	32
2.1.2.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri.....	34
2.1.3. Brezilya.....	37
2.1.3.1. Genel Ekonomik Görünüm	37
2.1.3.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri.....	39
2.1.4. Arjantin.....	41
2.1.4.1. Genel Ekonomik Görünüm	41
2.1.4.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri.....	43
2.1.5. Meksika.....	45
2.1.5.1. Genel Ekonomik Görünüm	45
2.1.5.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri.....	47
2.1.6. Güney Afrika.....	50
2.1.6.1. Genel Ekonomik Görünüm	50
2.1.6.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri.....	51
2.1.7. Çin.....	54
2.1.7.1. Genel Ekonomik Görünüm	54
2.1.7.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri.....	56
2.1.8. Tayland.....	58
2.1.8.1. Genel Ekonomik Görünüm	58
2.1.8.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri.....	60
2.2. Yurtiçi Tasarruflar Temelinde Ülkelerin Karşılaştırılması.....	62

III. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE EKONOMİK GÖRÜNÜM, YURTIÇİ TASARRUFLAR VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

3.1. Türkiye Ekonomisi’nin Genel Görünümü.....	65
3.1.1. 1980’den Günümüze Yaşanan Gelişmeler.....	65
3.1.2. Gelirdeki Gelişim ve Büyüme Performansı.....	70
3.1.3. Tüketimdeki Gelişim.....	73

3.2. Türkiye’de Tasarruf Eğilimleri ve Tasarrufun Önemi.....	74
3.2.1. Türkiye’de Kamu Tasarruflarında Gelişim.....	77
3.2.2. Türkiye’de Özel Kesim Tasarruflarında Gelişim.....	79
3.2.2.1. Hanehalkı Tasarruflarında Gelişim.....	81
3.2.2.2. Şirket Tasarruflarında Gelişim.....	82
3.2.3. Türkiye’de Yurtiçi Tasarruflardaki Düşüşün Nedenleri.....	83
3.2.4. Tasarrufların Türkiye İçin Önemi.....	85
3.2.4.1. Düşük Tasarruf Düzeyinin Büyümeye Etkisi.....	85
3.2.4.2. Sürdürülebilir Yüksek Büyümeye Ulaşmak.....	86
3.3. Türkiye’de Finansal Sistemin Yapısı ve Bankacılık Sistemi.....	88
3.3.1. Türkiye’de Finansal Sistemin Yapısı.....	89
3.3.2. Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi.....	91
3.3.2.1. 1980 Öncesi Dönemde Bankacılık Sektörü.....	91
3.3.2.2. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1981-2001).....	95
3.3.2.3. Yeniden Yapılandırma Dönemi (2002-2007).....	99
3.3.2.4. Türk Bankacılık Sektöründe 2008 Küresel Finansal Kriz Sonrası Dönem.....	104

IV. BÖLÜM

TASARRUFLARIN BELİRLEYİCİLERİ VE BANKACILIK İLİŞKİSİ: PANEL VERİ UYGULAMASI

4.1. Uygulamanın Amacı.....	111
4.2. Literatürde Tasarrufların Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar.....	112
4.3. Panel Veri Analizi.....	118
4.3.1. Panel Veri Kavramı.....	118
4.3.2. Dengeli ve Dengesiz Panel Veri.....	119
4.3.3. Panel Verinin Avantajları ve Kısıtlamaları.....	120
4.3.4. Panel Veri Modelleri.....	122
4.3.4.1. Sabit Etkili Modeller.....	122
4.3.4.2. Tesadüfi Etkili Modeller.....	122
4.4. Ekonometrik Analiz.....	123
4.4.1. Uygulamada Kullanılan Veri Seti ve Değişkenler.....	124
4.4.2. Tasarruflar ile Bankacılık İlişkisi.....	126
4.4.3. Ekonometrik Yöntem.....	126
4.4.4. Bulgular.....	127
SONUÇ.....	137
KAYNAKÇA.....	143

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeler.....	28
Tablo 2: Rusya Federasyonu Ekonomik Göstergeler.....	30
Tablo 3: Rusya Bankacılık Sektörü Göstergeler.....	31
Tablo 4: Rusya Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	32
Tablo 5: Malezya Temel Ekonomik Göstergeler.....	33
Tablo 6: Malezya Ekonomik Göstergeler.....	34
Tablo 7: Malezya Bankacılık Sektörü Göstergeler.....	35
Tablo 8: Malezya Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	36
Tablo 9: Brezilya Temel Ekonomik Göstergeler.....	38
Tablo 10: Brezilya Ekonomik Göstergeler.....	38
Tablo 11: Brezilya Bankacılık Sektörü Göstergeler.....	39
Tablo 12: Brezilya Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	40
Tablo 13: Arjantin Temel Ekonomik Göstergeler.....	42
Tablo 14: Arjantin Ekonomik Göstergeler.....	42
Tablo 15: Arjantin Bankacılık Sektörü Göstergeler.....	43
Tablo 16: Arjantin Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	44
Tablo 17: Meksika Temel Ekonomik Göstergeler.....	46
Tablo 18: Meksika Ekonomik Göstergeler.....	47
Tablo 19: Meksika Bankacılık Sektörü Göstergeler.....	48
Tablo 20: Meksika Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	49
Tablo 21: Güney Afrika Temel Ekonomik Göstergeler.....	50
Tablo 22: Güney Afrika Ekonomik Göstergeler.....	51
Tablo 23: Güney Afrika Bankacılık Sektörü Göstergeler.....	52
Tablo 24: Güney Afrika Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	53
Tablo 25: Çin Temel Ekonomik Göstergeler.....	55
Tablo 26: Çin Ekonomik Göstergeler.....	55
Tablo 27: Çin Bankacılık Sektörü Göstergeler.....	56
Tablo 28: Çin Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	57
Tablo 29: Tayland Temel Ekonomik Göstergeler.....	59
Tablo 30: Tayland Ekonomik Göstergeler.....	60
Tablo 31: Tayland Bankacılık Sektörü Göstergeler.....	60
Tablo 32: Tayland Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	61
Tablo 33: Yurtiçi Tasarrufları'nın GSYİH'ye Oranı (2010 Sabit Fiyatlar ile).....	63
Tablo 34: Yurtiçi Tasarruflar (Milyar USD).....	63
Tablo 35: GSYİH Büyüme Oranı (%).....	64
Tablo 36: Türkiye Makroekonomik Göstergeler.....	69
Tablo 37: Yıllar itibarıyla Türkiye'de Gerçekleşen Büyüme Oranları.....	71
Tablo 38: Türkiye'de Yıllar İtibarıyla Özel Tasarruf Oranları.....	80

Tablo 39: Hanehalkı Borç Yüğü.....	84
Tablo 40: Tasarruf ve Büyüme Oranı Simülasyonları ve Senaryoları.....	87
Tablo 41: Türkiye’de Yıllar İtibarıyle Banka ve Şube Sayısı.....	106
Tablo 42: Türk Bankacılık Sektörü Seçilmiş Bilanço Kalemleri (Milyar TL)....	107
Tablo 43: Türk Bankacılık Sektöründe Kredilerin Dağılımı (Milyar TL).....	108
Tablo 44: Türk Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri.....	109
Tablo 45: Literatürde Tasarrufların Belirleyicilerine Yönelik Çalışmalar.....	112
Tablo 46: Değişkenler ve Veri Kaynakları.....	124
Tablo 47: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenin Özellikleri.....	125
Tablo 48: Değişkenler Arasındaki Korelasyon.....	126
Tablo 49: Sabit Etkili Panel Veri Modeli.....	127
Tablo 50: Tesadüfi Etkili Panel Veri Modeli.....	128
Tablo 51: Hausman Testi Sonucu.....	129
Tablo 52: Tesadüfi Etkili Model İçin Otokorelasyon Testi Sonucu.....	130
Tablo 53: Tesadüfi Etkili Model İçin Değişen Varyans Testi Sonucu.....	131
Tablo 54: Tesadüfi Etkili Model İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu.....	131
Tablo 55: Robust Panel Veri Modeli (1).....	132
Tablo 56: Robust Panel Veri Modeli (2).....	133
Tablo 57: Yapısal Kırılma İncelenmesi: Kriz Etkisinin Testi (1)	134
Tablo 58: Yapısal Kırılma İncelenmesi: Kriz Etkisinin Testi (2)	135

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1: Tüketim Fonksiyonundan Tasarruf Fonksiyonu Elde Edilmesi.....	6
--	---

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 1: Sabit Fiyatlarla Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (1998 yılı fiyatlarıyla).....	71
Grafik 2: Yıllar İtibarıyla Gini Katsayısındaki Değişim.....	73
Grafik 3: Yıllar İtibarıyla Tüketim – GSYİH Oranı (Yüzde).....	74
Grafik 4: Türk Finans Sektörünün Toplam Aktif Büyüklüğü (Milyar TL).....	90
Grafik 5: Türk Bankacılık Sektörünün Toplam Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)...	90
Grafik 6: Küresel Finansal Krizin Ülkelerin Tasarruf Oranlarına Etkileri.....	134

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
A.Ş.	: Anonim Şirket
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADR	: Nüfus Bağımlılık Oranı (Age Dependency Ratio)
ATM	: Otomatik Vezne Makinası (Automated Teller Machine)
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements)
BİST	: Borsa İstanbul
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika (Brazil, Russia, India, China, South Africa)
CIC	: Çin Varlık Fonu (China Investment Corporation)
CREDIT	: Özel Sektör Kredileri
Dolar	: Amerikan Doları
GDPa	: GSYİH Büyüme Oranı (Gross Domestic Product)
GDS	: Yurtiçi Tasarruflar (Gross Domestic Savings)
GFDD	: Küresel Finansal Gelişmişlik Veritabanı (Global Financial Development Database)
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GNEX	: Ulusal Tüketim Harcamaları (Gross National Expenditure)
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KDV	: Katma Değer Vergisi

KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
M2	: Geniş Para Arzı
NAFTA	: North American Free Trade Agreement /Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NLS	: Ulusal Boylamsal Çalışmalar (National Longitudinal Surveys)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
PSID	: Gelir Dinamikleri Panel Veri Çalışması(Panel Study of Income Dynamics)
RIR	: Reel Faiz Oranı (Real Interest Rate)
ROM	: Rezerv Opsiyon Mekanizması
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TRADE	: Dış Ticaret
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNEMP	: İşsizlik Oranı (Unemployment Rate)
UP	: Kentli Nüfus Oranı (Urban Population)
USD	: Amerikan Doları (United States Dollar)
WDI	: Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators)

GİRİŞ

Ekonominin genel dengesini sağlamada önemli rol alan tasarruflar, ekonomi biliminde genel kabul görmüş temel değişkendir. Makroekonomik bakış açısıyla tasarruf, sermaye birikimi olması yönüyle yatırımların kaynağını oluşturmaktadır. Ülke ekonomilerinin gelişmişliği ve performansının en önemli göstergelerinden birisinin büyüme olduğu düşünüldüğünde, büyümenin sağlanabilmesi ve sürdürülebilirliği açısından tasarruflar da bir o kadar belirleyici rol oynamaktadır. Mikroekonomik olarak ise bireyler; servet birikimi sağlamalarının yanı sıra, yaşamları boyunca refah düzeylerindeki dalgalanmaları önlemek amacıyla tasarruf etme eğiliminde olurlar. Ancak bireylerin tasarruf düzeyleri; gelir seviyesi, eğitim düzeyi gibi diğer ekonomik etkenler doğrultusunda şekillenmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınma için yatırımlar gerekli olup, yatırımların finansman kaynağı olarak ise tasarruflar öne çıkmaktadır. Öte yandan 1980’li yılların başından itibaren sermaye hareketlerinin uluslararası nitelik kazanması ve finansal serbestleşme ile tasarruf fazlası olan ülkeler, sermaye birikimlerini tasarruf açığı olan ülkelere aktarabildiler. Böylece ülke ekonomileri için dış finansmanın kolaylaşarak yurtiçi tasarrufların stratejik önemini yitirmeye başladığı görülmüştür. Buna karşın finansal serbestleşmenin hız kazanmasıyla birlikte beklenenin aksine, sermaye akımı daha çok gelişmekte olan ve petrol ihraç eden ülke ekonomilerinden gelişmiş ülke ekonomilerine doğru gerçekleşmiştir. 2000’lere gelindiğinde ise; gerçekleşen bu yüksek hacimli sermaye akışı nedeniyle tasarruf ve likidite bolluğu küresel ölçekte bir sorun haline gelerek, 2000’lerde ardı ardına yaşanan finansal krizlerin yaygınlaşarak farklı ülke ve ekonomileri etkilemesinin en önemli nedenlerinden birisi olmuştur. Söz konusu gelişmeler Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde zaten düşük seyreden yurtiçi tasarruf oranlarının daha da azalmasına neden olurken, yatırımların finansmanı için dış kaynağa duyulan ihtiyacı da arttırmıştır. Yurtiçi tasarrufları yetersiz ülkelerin cari işlemler açığının yüksek seyretmesi, dış finansman şoklarına karşı ekonomilerdeki

duyarlılığı ve kırılganlığı arttırmaktadır. Düşük yurtiçi tasarruf oranları, ülkelerin dış finansmana bağımlı olma sonucunu doğurmaktadır. Bu yapıdaki ekonomilerde dış kaynak akışının azalması veya kesilmesi, büyüme sürecini olumsuz yönde etkileme potansiyeli taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin süregelen yatırım ve istikrarlı büyüme ihtiyaçları dikkate alındığında, yurtiçi tasarruflar yeniden ülkelerin gündemine taşınmış ve ekonomi politikalarında gereken yerini almıştır.

Ekonomilerde tasarrufların yatırımlara aktarılması ise finansal sistemler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Finansal sistem içerisinde tasarruf sahipleri, finansal araçlar vasıtasıyla birikimlerini fon ihtiyacı olan fon talep edicilere kullanırmaktadır. Günümüzde farklı ülkelerde finansal yapılar değişkenlik göstermekle birlikte bankalar halen finansal aracılık işleminin merkezi konumundadırlar. Bankacılık sistemi ekonominin ihtiyaç duyduğu kredi ve likidite ihtiyacını sağlarken aynı zamanda ekonomi politikalarını desteklemektedir. Tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları krediler vasıtasıyla ekonominin öncelikli alanlarına aktarmaları, bankaların ekonomik kalkınmanın sağlanmasında kritik etkiye sahip olduklarını göstermektedir.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde bu çalışmada, ekonomiler için yurtiçi tasarrufların ulusal değerinin arttığı ve yeniden ön plana çıktığı bir dönemde, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarruf düzeyine etki eden değişkenler ile aralarındaki ilişkinin yönü ve boyutu araştırılacaktır. Ayrıca bankacılık ile tasarruflar ve ekonomi arasındaki bağlantı görebilmek amacıyla bankaların verdiği krediler ile yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişki araştırmaya dahil edilecektir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gelirin bileşenleri olarak tüketim ve tasarruf ele alınmış, yurtiçi tasarruflar, özel ve kamu tasarrufları gibi çeşitli tasarruf kavramları açıklanmıştır. Bölümde daha sonra, tüketim teorileri çerçevesinde tasarruf yaklaşımlarına yer verilmiş olup son olarak yatırım-tasarruf dengesi üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Türkiye'nin de dahil olduğu, üst-orta gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkelere; Rusya Federasyonu, Malezya, Brezilya,

Arjantin, Meksika, Güney Afrika, Çin ve Tayland'ın genel ekonomik durumları ve bankacılık sektör göstergeleri ele alınarak, tasarruf düzeyleri karşılaştırılmıştır.

Üçüncü bölüm ise; ekonomik açıdan Türkiye'nin incelendiği, tasarruf eğilimlerinin analiz edildiği ve Türkiye için yurtiçi tasarrufların öneminin vurgulandığı bölümdür. Ayrıca bu bölümde Türk bankacılık sektörünün zaman içerisindeki gelişimi ve 2008 sonrası dönemdeki durumu ele alınmaktadır.

Dördüncü bölüm ise uygulama bölümüdür ve panel veri modelleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Panel veri, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birleşiminden oluşmaktadır. Aslında panel veri modeli olarak adlandırılan modeller, panel regresyon modelleridir. Tek ülke için tahmin edilen regresyon modelinden farklı olarak bu modellerde, ele alınan tüm ülkeler için ortak değişkenler belirlenir.

Yapılan analizde kullanılan veriler; Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) ve Küresel Finansal Gelişmişlik (GFDD) veri setleri ile Uluslararası Ödemeler Bankası'nın Kredi İstatistik (BIS) veri seti'nden elde edilmiştir. Uygulama için veri seti oluşturulurken öncelikle, bu grupta yer alan 15 ülke'nin verileri araştırılmıştır. Ancak farklı değişkenler ve yıllar için diğer ülke verilerinde eksikliklerin olması sebebiyle analize 9 ülkeyle devam edilmiştir. Nihai olarak, analizde gelişmekte olan ülkelere Türkiye'nin içinde bulunduğu üst-orta gelir grubuna mensup Rusya Federasyonu, Malezya, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Afrika, Çin ve Tayland olmak üzere 9 ülkeye ait 2005 – 2015 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılmıştır.

Oluşturulan modellerden ekonometrik olarak en uygunu ve anlamlı açıklayıcı değişkenler alınmıştır. Son aşamada, küresel finans krizinin etkilerini gözlemlemek için kriz kuklası modele dahil edilerek yapısal kırılma incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ülkelerin verileri ile tahmin edilen en uygun modellere yer verilmiştir. Son olarak uygulamada elde edilen bulgular özetlenmiştir.

I. BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günlük yaşantımızda önemli bir yeri olan tasarruf, iktisadi bir kavram olarak gelir ve tüketim ile birlikte ele alınmaktadır.

1.1. Toplam Gelirin Bileşenleri; Tüketim ve Tasarruf

Bir ekonominin gelir yönünden analizi ve büyüklüğünün belirlenmesi, milli gelirin ekonomik birimler tarafından nasıl değerlendirildiğini esas almaktadır. Münferit ekonomik birimlerin toplam gelirlerini vergiler, tüketim harcamaları ve tasarruf arasında paylaştırdıkları genel kabul görmüştür.¹

Buradan hareketle toplam gelir fonksiyonu;

- Gelir Y,
- Tüketim C,
- Tasarruf S ve
- Vergiler T, olmak üzere aşağıdaki şekilde yazılır.

$$Y = C + S + T$$

Bununla birlikte ekonominin dışa açık olması durumunda toplam geliri oluşturan unsurlar arasında yabancılara yapılan özel transfer ödemeleri (Rf) de söz konusudur. Ancak bu son unsurun gelirin diğer bileşenleri arasındaki payı oldukça düşüktür.²

$$Y = C + S + T + Rf$$

¹ Andrew B. ABEL, Ben S. BERNANKE ve Dean CROUSHORE, **Macroeconomics**, 6. Baskı, ABD: Pearson Addison Wesley, 2008, ss.110-112.

² Stephen D. WILLIAMSON, **Macroeconomics**, 5.Baskı, ABD: Pearson Education, 2013, s.294.

Ekonomik birimlerin brüt gelirlerinden vergi ödemeleri düşüldükten sonra kalan kısım harcanabilir gelir olarak adlandırılmaktadır. Hem tüketimin hem de tasarrufların kaynağını oluşturan gelir harcanabilir (kullanılabilir) gelirdir.³

1.1.1. Tüketim Fonksiyonu

Tüketim, hanehalklarınca mal ve hizmet alımı amacıyla yapılan harcamalardır. Hanehalkının planlanan tüketim harcamaları ve bu harcamaları belirleyici faktörlerin ilişkileri, tüketim fonksiyonunca belirlenir. Tüketim harcamalarını belirleyen en önemli unsur harcanabilir gelirdir. Hanehalklarının tüketim için harcayacakları para, gelirleri arttıkça fazlalaşacaktır.⁴

Kuşkusuz fiyatlardaki artışlar ve faiz oranı gibi tüketimi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Ancak daha yalın ifade edebilmek üzere bu faktörler gözardı edilecek, aynı zamanda vergiler ve transfer ödemeleri modele dahil edilmeyip reel tüketim harcamaları reel harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olarak ele alınacaktır. Öte yandan tüketim harcamalarının gelir düzeyine bağlı olmayan ve *otonom tüketim* olarak adlandırılan bir kısmı da vardır. Bireyler hiç gelir elde etmeseler de, hayatlarını devam ettirmek için gıda, barınma ihtiyaçlarını gidermek üzere zorunlu olarak tüketimde bulunurlar.⁵ Tüketimin gelire bağlı olan kısmına ise *uyarılmış tüketim* harcamaları denilmektedir. Gelir seviyesine bağlı bu tüketim harcamaları harcanabilir gelirle ilişkilidir (YD).⁶

Bu durumda tüketim fonksiyonu;

- C_0 otonom tüketim harcamaları
- YD harcanabilir geliri (reel milli geliri)
- C marjinal tüketim eğilimi, olmak üzere,

$C = C_0 + cYD$ şeklinde yazılabilir.

³ R.Glenn HUBBARD ve Anthony Patrick O'BRIEN, **Macroeconomics**, 6.Baskı, ABD: Pearson, 2017, s.266.

⁴ Campbell R. McCONNELL ve Stanley L. BRUE, **Macroeconomics: Principles, Problems, and Policies**, 17.Baskı, ABD: McGraw-Hill, 2008, s.148.

⁵ Paul KRUGMAN ve Robin WELLS, **Macroeconomics in Modules**, 2.Baskı, ABD: Worth Publishers, 2011, s.162

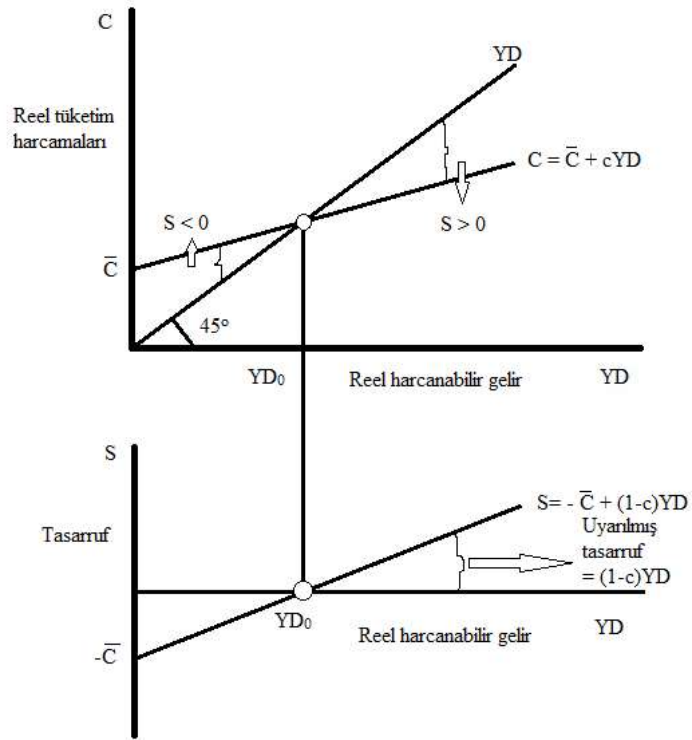
⁶ Zafer TUNCA, **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s.55.

Tüketim harcamaları reel milli gelirin artan bir fonksiyonudur.

$$C = f(YD); (dC / dYD) = c > 0$$

Gelir arttıkça tüketimdeki değişme, *marjinal tüketim eğilimi* ile ifade edilmektedir.⁷ Marjinal tüketim eğilimi, c (MPC), tüm gelir düzeylerinde pozitif ve birden küçük olmakla birlikte, gelir düzeyi arttıkça değişmesi, esasen azalması beklenir.⁸

Ancak iktisat yazınında analiz kolaylığı sağlamak için basitleştirmeye gidilmesi yaygın bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada da marjinal tüketim eğilimi sabit olmak üzere tüketim harcamalarının reel milli gelirin doğrusal bir fonksiyonu olduğu varsayımı çerçevesinde açıklamalar yapılacaktır.

Şekil 1: Tüketim Fonksiyonundan Tasarruf Fonksiyonu Elde Edilmesi

Kaynak: Kemal YILDIRIM ve Doğan KARAMAN, Makroekonomi

⁷ Frederic S. MISHKIN, **Macroeconomics: Policy and Practice**, 2.Baskı, ABD: Pearson, 2014, s.233.

⁸ Kemal YILDIRIM ve Doğan KARAMAN, **Makroekonomi**, 2. Basım, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, 2001, s.141.

Şekil 1’de tüketim fonksiyonu gösterilmektedir. Burada tasarruf fonksiyonu da tüketim fonksiyonundan türetilmiş olarak görülebilmektedir. Şekilden de anlaşılacağı üzere C_0 olarak ifade edilen otonom tüketim harcamaları hiç gelir elde edilmese bile söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte gelir düzeyi olarak Y_0 ’a ulaşana kadar tasarruflar, otonom tüketim nedeniyle negatiftir. Bu hanehalkının cari gelirleriyle tüketimlerinin tamamını karşılayamadığı ve borçlanma veya birikimlerini kullandığı anlamına gelmektedir. Pozitif tasarruf ise söz konusu Y_0 gelir seviyesinden sonra yapılmaktadır. Gelirdeki artışın hangi oranda tüketileceği hangi oranda tasarruf edileceği c ’ye yani marjinal tüketim eğilimine bağlıdır.⁹

1.1.2. Tasarruf Fonksiyonu

Tasarruf en basit anlamda harcanabilir gelirin tüketim harcamasına gitmeyen bölümü olarak tanımlanabilir.¹⁰ Yukarıda açıklandığı üzere harcanabilir gelir arttıkça tüketim de artış gösterir ancak bu artış azalan bir eğilimle gerçekleşir. Bu yüzden gelir arttıkça tüketimin payı azalırken tasarrufun payı artar.¹¹

Tasarruflar üzerinde, fiyatlardaki artışlar ve faiz oranı etkilidir ancak bu faktörler burada da gözardı edilerek tasarruflar, kullanılabilir gelirin fonksiyonu olarak açıklanacaktır. Burada yine devletin dahil olmadığı varsayımından hareketle kullanılabilir gelir milli gelirle aynıdır.¹²

Tasarruflar da tüketim harcamaları gibi, harcanabilir gelirden bağımsız otonom tasarruflar ve gelire bağlı tasarruflar şeklinde ayrıışmaktadır.

Bu durumda tasarruf fonksiyonu;

- S_0 otonom tasarrufları,
- YD reel harcanabilir geliri
- s marjinal tasarruf eğilimi, olmak üzere

⁹ YILDIRIM ve KARAMAN, **a.g.e.**, s.141.

¹⁰ McCONNELL ve BRUE, **a.g.e.**, s.148.

¹¹ Mahfi EĞİLMEZ ve Ercan KUMCU, **Ekonomi Politikası**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011, s.85.

¹² TUNCA, **a.g.e.**, s.57.

$S = -S_0 + sYD$ olarak yazılabilir.

Tasarruf fonksiyonunda otonom tasarrufların eksi işaretiyle yazılması, daha önce tüketim başlığında açıklandığı üzere, bu tasarrufların insanların hiç gelirleri olmasa dahi hayatlarını devam ettirebilmek için zorunlu otonom tüketim harcamalarını karşılamakta kullanıldıklarını veya yine aynı gerekçelerle insanların zorunlu aldıkları borçları ifade etmektedir. Tasarrufların gelir düzeyine bağlı olan bölümü ise; marjinal tasarruf eğilimi (s) ve milli gelirin çarpımından oluşmaktadır.

Marjinal tasarruf eğilimi (MPS), gelirdeki değişimin tasarrufları ne kadar etkileceğini ifade eden orandır.¹³ Marjinal tasarruf eğilimi; gelirden artış meydana geldiğinde tasarruflardaki artış miktarını ya da aksi durumda düşüş miktarını göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte marjinal tasarruf eğilimi, tasarruf fonksiyonunun eğimine eşittir.¹⁴

Gelirdeki artış sadece tasarrufu arttırmayıp tüketimi de arttıracığından, marjinal tasarruf eğilimi birden küçük ama sıfırdan büyüktür. Marjinal tasarruf eğilimi artarsa, Şekil 1’de tasarruf fonksiyonu dikleşir, yani harcanabilir gelirden tasarrufun miktarı artmıştır. Marjinal tasarruf eğilimi düşerse; bu durumda tasarruf fonksiyonu yataylaşır, bir başka deyişle harcanabilir gelirden tasarrufun miktarı azalmıştır.¹⁵

1.1.3. Dışa Kapalı Bir Ekonomide Tasarruf Yatırım Eşitliği

Toplam harcamanın ve toplam gelirin tanımı gereği, dışa kapalı bir ekonomide bir yılda yapılan tasarruflar ve yatırımlar birbirine eşittir. Bu husus tasarruf- yatırım özdeşliği kavramı ile ifade edilmektedir.¹⁶

Ekonomik açıdan yatırımın tanımı; üretim araçlarının toplamında, sermaye stoğunda artış yapmaya yönelik harcamaların tümüdür. Bu kapsamda, ekonomide mevcut üretim kapasitesini arttırarak yeni bir sermaye malı kazanmak amaçlanmaktadır. Bir

¹³ Michael PARKIN, **Macroeconomics**, 10. Baskı, ABD: Pearson Education, 2011, ss.268-269.

¹⁴ Karl E. CASE, Ray C. FAIR ve Sharon M. OSTER, **Ekonominin İlkeleri**, Ertuğrul DELİKTAŞ, Metin KARADAĞ ve Mehmet GÜÇLÜ, (çev.), 9. Baskı, Ankara: Palme Yayınları, 2016, s.456.

¹⁵ K. Batu TUNAY. Makro Ekonomi Teori ve Politika, 1.Baskı, İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2007, s.122.

¹⁶ Erdal M. ÜNSAL, **Makro İktisat**, Genişletilmiş 10. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2013, s.60.

diğer ifadeyle yatırım, hanehalkının planlayarak yapmış olduğu tasarrufların gelir getiren varlık ya da yatırımlara dönüştürülmesidir.¹⁷

Tasarruf ve yatırım eşitliği milli gelir özdeşliği ve denge şartından yola çıkarak ele alınacaktır. Dışa kapalı bir ekonomide, toplam gelirin tamamı tüketim harcamaları ve tasarruf miktarından oluştuğundan, Y'nin eşitliğini $Y \equiv C + S$ olarak gösterebilmekteyiz. Öte yandan denge milli gelir, planlanmış yatırım ve planlanmış tüketimin toplamından oluşmaktadır. Bu durumda denge koşulu $Y = C + I$ dır. Denge durumunda Y yerine $C + S$ yazıldığında eşitlik aşağıdaki gibi olmaktadır.

$$C + S = C + I$$

Eşitliğin her iki tarafındaki tüketimi simgeleyen C'ler çıkarılınca aşağıdaki eşitlik kalır. Buna göre denge koşulunu yatırım tasarruf eşitliği olarak ifade edebiliriz.

$$S = I$$

Modern ekonomilerde firmalar yatırım ile ilgili kararları, hanehalkı ise tüketim ve tasarruf planlarını yaparlar. Hanehalkının tüketim ve tasarrufa ilişkin kararı milli gelir düzeyinin bir fonksiyonudur. Bu durumda $S = I$ denklemi, denge milli gelir düzeyinde hanehalkının planladıkları tasarruf düzeyinin tam olarak firmaların planladıkları yatırım düzeyinde gerçekleşeceğini ifade etmektedir.¹⁸

1.1.4. Tasarrufların Önemi

Bireyleri tasarruf yapmaya yönlendiren farklı nedenler bulunsada, ortak görüş tasarruf yapmanın iyi ve erdemli bir davranış olduğudur. Tasarruflar hanehalkı ve bireyler için önemli olduğu kadar toplumlar içinde aynı derecede önemlidir.

Tasarrufların önemi farklı iktisat okullarında çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. Klasik iktisadi düşünceye göre tasarruflar sermaye birikiminde doğrudan rol oynar. Bu görüşe göre faiz oranları ile tasarruflar arasında fonksiyonel bir ilişki olup, faiz

¹⁷ Halil SEYİDOĞLU, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, 2. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 1999, s.678-679.

¹⁸ CASE, FAIR ve OSTER, *a.g.e.*, s.462.

tüketimden vazgeçmenin bedeli olarak da nitelendirilir. Faiz oranının yükselmesi tasarrufların artmasında etkindir. Klasik okulun varsayımlarındaki önemli bir nokta da cari faiz haddinde tasarruf-yatırım eşitliğinin sağlanmasıdır. Bu yüzden klasik düşünceye göre tasarruflar ekonomik büyümede belirleyici ulusal bir erdem olarak görülür ve piyasa mekanizmasında kendiliğinden otomatik olarak yatırımlara dönüştüğü savunulur. Keynesci yaklaşıma göre bireylerin tasarruflarını yine bireylerin gelirlerinin belirlediği ifade edilir. Bir başka ifade ile tüketim ve tasarruf gelirin artan bir fonksiyonu olarak değerlendirilmektedir. Klasik görüşün aksine faiz haddinin tasarruflar üzerindeki etkisinin oldukça zayıf olduğu vurgulanmaktadır. Yine klasik düşüncenin varsaydığı yatırımların tasarrufun bir fonksiyonu olduğu görüşüne karşı çıkan keynesyen model, tasarrufların yatırıma dönüşmesinin piyasa mekanizmasında otomatik olmadığını ve yatırım kararını geleceğe yönelik beklentilerin şekillendirdiğini ortaya koyar. Özetlemek gerekirse klasik düşüncede tasarruflar; yatırımlar ve iktisadi büyümenin ana belirleyicisi olarak ifade edilirken, keynesyen modelde tasarruflar yatırım kararlarına etki eden unsurlardan sadece biri olarak değerlendirilir ve tasarruf düzeyi ile büyüme oranının birbirleriyle dolaylı olarak ilişkili olduğu savunulur.¹⁹

Tasarrufların önemi ve ekonomi içerisindeki rolü gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler açısından farklılık arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda tasarruf oranlarını arttırmaları sermaye birikimine neden olacağından oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın ana unsuru olan sermaye birikimi ancak tasarrufların yatırıma dönüştürülebildiği oranda gerçekleşebilir. Gelişmekte olan ülkelere geçmiş yıllarda düşük tasarruf oranları, tasarrufların etkin kullanılamaması ve kaynakların atıl durumda kalması gözlemlenmişken; son yıllarda finansal sistemlerin de gelişmesiyle birlikte, tasarruf oranlarında ve büyüme hızlarında kriz yılları dışında artış yaşandığı görülmüştür. Gelişmiş ülkeler açısından da değerlendirildiğinde tasarruflar yadsınamayacak derecede önemlidir. Bu ülkelerde tasarrufların etkin olarak kullanılıp yatırıma dönüştürülmesinde finansal piyasaların gelişmiş olmasının payı büyüktür. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde bireylerin gelir düzeylerinin yüksek olması ve ücretlerin üzerindeki vergi

¹⁹ Nagihan OKTAYER, “Gelir ve Tüketim Vergilerinin Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 41.Seri, 2002, s.155

yükünün düşük olmasına bağlı olarak, tüketimde belli bir düzeyde doygunluğa ulaşılarak tüketilmeyen kısım tasarrufa yönlendirilmiştir. Özetlemek gerekirse gelişmekte olan ülkelerde tasarruflar sermaye birikimi ve kalkınma açısından, gelişmiş ülkelerde ise büyüme açısından önemlidir.²⁰

Modern hayatın günümüz koşullarında tüketimi tetiklemesinin yanısıra hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yaşanan ekonomik krizler; bireylerin olduğu kadar ülkelerin ekonomi yönetimleri için de, tasarruflara gereken önemin verilmesini zorunlu kılmaktadır.²¹

Hanehalkları açısından tasarruf; gelecek kaygısı, işsizlik, emeklilik, acil durumlar ve eğitim ihtiyaçları gibi önemli gerekçelerle yapılmaktadır. Bireylerin yaşam standartlarının temel belirleyicisi ise, bir ülkede ne kadar tasarruf edildiği ile doğrudan ilişkilidir.²²

Ülkeler ele alındığında tasarruf düzeylerinin artırılması ve sürdürülebilirliği; yeni sermaye yaratılması, yatırımların yapılabilmesi, dış finansman kaynaklarına bağımlılığın azaltılması, sürdürülebilir büyümenin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Sürdürülebilir büyüme için, ülkedeki yatırımların yurtiçi tasarruflar ile karşılanması öncelikli olmakla birlikte bazı ülkelerde tasarruf eksikliği nedeniyle yatırımları finanse edebilmek için yurtdışı kaynaklara başvurulması gerekmektedir.²³

Yurtiçi tasarruflar ülkedeki yatırımların finansmanında kullanılarak büyüme üzerinde etkin role sahiptir. Tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda ise, yurtdışı finansmana başvurulması ekonomiyi dış şoklara karşı kırılgan hale getirebilir. Bu durumda dış kaynakların bulunamaması ve yatırımların buna bağlı olarak azalması büyümeyi olumsuz etkiler. Yurtdışı finansmanın ülkeye düzenli ve artan düzeyde girişinin söz konusu olduğu durum ise, ulusal paranın değerinde artışa neden olmakta

²⁰ Betül PEKTAŞ ERDEM, “Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Faktörler” **T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi**, Ankara: 2017 ss.15-16.

²¹ Ercan SANCAK ve Nedret DEMİRCİ, “Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, Yayın No:8:159-198, 2012, s.160.

²² N. Gregory MANKIOW, **Makroekonomi**, Ömer Faruk ÇOLAK, (çev.), 6. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi, 2010, s.256.

²³ SANCAK ve DEMİRCİ, **a.g.m.** s.160.

bunun da yurtdışı ile ticaret ilişkisi bulunan sektörlerde rekabet kabiliyetinin azalmasında ve karlılık oranlarının düşmesinde etkili olduğu söylenebilir.²⁴

1.2. Tasarruf Türleri

Tasarrufu yapan birimler, tasarrufun kaynağı ve yapılış şekli bakımından, çeşitli tasarruf kavramları söz konusu olmakla birlikte bu bölümde açıklanacaktır.

Gönüllü Tasarruf

Gönüllü Tasarruf; harcanabilir gelire bağlı olan ve tüketimin gönüllü olarak azaltılmasından doğan tasarrufa denir. Gönüllü tasarrufun kaynağını hanehalkı, şirketler ve kamu tasarrufları oluşturmaktadır. Hanehalkı ve şirketlerce yapılan tasarruflar özel tasarruflar olarak, devlet tarafından yapılan tasarruflar kamu tasarrufları olarak nitelendirilir.

Gönüllü tasarruflar gelişmiş olan ülkelerde daha yüksek miktarda iken, gelişmekte olan ülkelerde gelir seviyesine bağlı olarak daha düşük miktarda gerçekleşmektedir.

Zorunlu Tasarruf

Zorunlu Tasarruf; tüketimde zorunlu ve isteksiz olarak yapılan kısıtlama ile sağlanan tasarruftur. Bütün vergiler, devlet tarafından zoraki ödünç alımlar ve kesintiler zorunlu tasarruf kapsamında değerlendirilebilir. Bununla birlikte fiyatlardaki yükselme sonucunda da tüketimde azalma yaşanabilir. İnsanlar fiyat seviyelerinin yani enflasyonun artışıyla birlikte reel olarak daha düşük düzeyde harcama yapmaktadırlar. Bu durumda da zorunlu tasarruf söz konusudur.²⁵

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma için gereken sermaye birikimi gönüllü tasarruflar kanalıyla sağlanamadığında, zorunlu tasarruflara başvurulmaktadır.

²⁴ PEKTAŞ ERDEM, a.g.m., ss.15-16.

²⁵ İlker PARASIZ, **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2005, s.219.

Yurtiçi Tasarruf

Yurtiçi tasarruflar Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın tüketime ayrılmayan bölümünden oluşur. Yurtiçi tasarruflara, yurtdışına yapılan faktör transferleri ve diğer cari transferler dahil edildiğinde ulusal tasarruflara ulaşılır. Yurtiçi tasarrufun başlıca bileşenleri hanehalkı tasarrufları, özel şirketlerin tasarrufları ve kamu tasarruflarıdır.²⁶ Hanehalkı ve özel şirketlerin tasarruflarından oluşan özel tasarruflar ve kamu tasarruflarının toplamı yine yurtiçi tasarrufları ifade etmektedir.²⁷

Yurtiçi tasarruflar ülkedeki yatırımların finansmanında kullanılarak iktisadi büyüme ve kalkınma üzerinde etkin role sahiptir.²⁸ Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarruf miktarı yatırımlar için yetersizdir. Tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda ise yurtdışı finansmana başvurulması ekonomiyi dış şoklara karşı kırılgan hale getirebilir.

Yurtdışı Tasarruf

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, yurtiçi tasarruflarındaki yetersizlik nedeniyle istenilen kalkınma düzeyine erişme ve kalkınma için zorunlu olarak ihtiyaç duydukları ithal malların alımında kullanacakları döviz üretme konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Söz konusu yurtiçi tasarruf ve döviz açığını kapatmak için ithalatı kırmak ve ihracat gelirlerini arttırmak gibi yöntemlere başvurulabilir. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bunları hayata geçirmek oldukça güç olmaktadır. Tüm bunların sonucunda, bu ülkeler dış tasarruflara (dış finansman kaynağına) gereksinim duymaktadırlar. Bu kapsamda ekonomiler yabancı sermaye, dış borçlanma, hibe ve yardımlar gibi dış tasarruf yöntemlerine başvurmaktadırlar.²⁹

²⁶ İlker PARASIZ, **Kalkınma Ekonomisi**, s.219.

²⁷ HUBBARD ve O'BRIEN, **a.g.e.**, s.649.

²⁸ Gary E. CLAYTON, **Economics: Principles and Practices**, 1. Baskı, ABD: Glencoe, McGraw-Hill, 2000, s.314.

²⁹ Ergül HAN ve Eyten Ayşen KAYA, **İktisadi Kalkınma ve Büyüme**, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004, s.86.

Kamu Tasarrufları

Kamu tasarrufları, kamu gelirlerinin harcanmayan kısmını ifade etmektedir. Bu tanıma göre kamu tasarruflarının oluşumu ancak, kamu gelirlerinin giderlerinden fazla olduğu durumda gerçekleşmektedir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu giderleri kamu gelirlerinden daha yüksek olup, kamu tasarrufları eksi değerinde gerçekleşmektedir. Bir başka deyişle kamu kesimi bütçe açığı ortaya çıkmaktadır. Devletler, bu tasarruf açığını kapatmak amacıyla vergi ve enflasyon gibi zorunlu tasarruflara veya dış tasarruflara başvurmaktadır.

Özel Tasarruflar

Özel tasarruflar, hanehalkı ve şirket tasarruflarından oluşmaktadır.

Hanehalkı Tasarrufları

Bireyler genellikle gelirlerinin bir kısmını tüketmek yerine yatırım araçlarına yönlendirerek tasarruf etme eğilimindedirler. Hanehalkının harcanabilir gelirinin tüketilmeyen kısmına hanehalkı tasarrufları denilmektedir. Hanehalklarının tasarruf etmelerinin nedenleri arasında; elde etmiş oldukları gelirin değer kaybetmesini önlemek, devamlı ve düzenli bir gelir elde etme arzusu yer almaktadır. Hanehalklarının tasarruflarını ise; sosyo ekonomik durum, gelir ve eğitim seviyesi gibi birçok kişisel, çevresel ve finansal faktör şekillendirmektedir.³⁰

Şirket Tasarrufları

Özel tasarrufların, hanehalkı tasarrufları dışında kalan ve özel şirketlerin vergi sonrası dağıtılmayan karlarına eşit olan kısmı şirket tasarruflarını ifade etmektedir. Dünya genelinde şirket tasarrufu rakamları genellikle yüksek gelir grubundaki ülkelerde ulusal muhasebe sistemlerinde hesaplanmaktadır.

³⁰ Kaj ILMONEN ve Diğerleri, *A Social and Economic Theory of Consumption*, 1. Baskı, İngiltere: Palgrave Macmillan UK, 2011, ss.73-74.

1.3. Tasarrufa İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar

İktisat yazınında tasarruf kavramına ilişkin analizler tüketim kuramları çerçevesinde ele alınmış olduğundan, çalışmanın bu bölümünde tüketim kuramları ve tasarruf yaklaşımları tarihsel bir sıralama ile açıklanacaktır.

1.3.1. Fisher Modeli: Dönemlerarası Tüketim Tercih

Tüketiciler ne kadar tüketimde bulunacakları ve ne kadar tasarruf edeceklerine karar verirken bugünkü faydaları ile gelecekteki faydaları arasında bir denge kurmayı hedeflerler. Irving Fisher, tüketicilerin gençlik (1. dönem) ve yaşlılık (2. dönem) olmak üzere iki dönem yaşadıklarından yola çıkarak geliştirdiği dönemlerarası optimizasyon modeli ile tüketim tercihlerini analiz eden ilk iktisatçıdır.³¹

Fisher'in oluşturduğu bu model, Modigliani'nin Yaşam Boyu Gelir Hipotezi ile Friedman'ın Sürekli Gelir Hipotezlerine temel oluşturması bakımından tüketim teorileri açısından önem arz etmektedir.

Rasyonel davranan bir tüketici, bir dönemdeki gelirinin bir bölümünü harcamadan ileriki dönemde faiz geliri elde etmek üzere borç verebilir, bir başka deyişle tasarruf etme kararı alabilir. Bu durumda 2. dönemdeki tüketimi 1. dönemdeki tüketime tercih söz konusudur. Diğer taraftan, tüketicinin 1.dönemdeki gelirinden fazla bir tüketim yapması faiz giderine katlanmak suretiyle borçlanarak mümkün olabilir. Bu durumda ise, tüketici 1. dönemdeki tüketimi, 2. dönemdeki tüketime tercih etmiş olacaktır.³²

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle, tüketicilerin alacakları tasarruf kararlarında dönemler itibariyle tüketimlerinden elde edecekleri faydalar ile faiz oranları etkili olmaktadır.

Tüketim tercihinin, bugünkü tüketim ile gelecekteki tüketim için tasarruf etme kararına göre yapılması, dönemlerarası bütçe kısıtını ortaya çıkarmaktadır. Tüketicinin borçlanma ve tasarrufta bulunma noktasında bir engeli olmadığı düşünülebilir. Bu

³¹ N. Gregory MANKIW, **Macroeconomics**, 1. Baskı, New York, A.B.D.: Worth Publishers Inc., 1992, s.397.

³² ÜNSAL, **a.g.e.**, s.478.

durumda herhangi bir dönemde elde ettiği gelirden daha yüksek ya da daha düşük bir tutarda tüketimi söz konusu olabilir.³³ Gençlik dönemindeki tüketim elde edilen gelirin bir fonksiyonu olup, yaşlılık dönemindeki tüketim bu dönemde elde edilen gelir ile gençlik dönemindeki tasarrufların ve bundan elde edilen faizin toplamıdır. Bütçe kısıtının gelir ile sınırlı olduğu düşünüldüğünde faizlerin sıfıra eşit olduğu durumda, tüketicinin gençlik ve yaşlılıktaki toplam tüketimi elde ettiği toplam gelire eşittir. Ancak faiz oranı pozitif ve sıfırdan büyük olduğu durumda cari gelirden tasarruf edilen kısım bir faiz sağlayacaktır ve gelecekteki tüketim tasarruftan alınan faiz ile finanse edilebileceğinden bugünkü tüketim gelecekteki tüketimden daha pahalıdır. Dolayısıyla gelecekteki daha fazla tüketim için tüketicinin bugünkü tüketiminden vazgeçmesi gerekir.³⁴

1.3.2. Keynes: Mutlak Gelir Hipotezi

Ekonomi yazınında tasarruf davranışını açıklamaya yönelik makroekonomik çerçevedeki ilk katkı Keynes'in mutlak gelir hipotezi sayılabilir. Keynes'e göre tüketim harcamaları doğrudan doğruya harcanabilir gelire (vergi sonrası gelir) bağlıdır ve harcanabilir gelirin bir fonksiyonudur. Keynes bu ilişkiyi açıklayan temel psikolojik kanundan söz etmektedir. Bu kanuna göre kişilerin gelirlerinin artması durumunda tüketimleri de artar ancak tüketim artışı gelirdeki artıştan daha az olur.³⁵ Bir diğer ifadeyle tüketicilerin tasarruf-gelir oranı gelirlerindeki artıştan daha büyüktür.³⁶

Aynı zamanda Keynes kişilerin gelirlerindeki artış ile harcamalarının artışı arasında bir süre geçtiğini ortaya koymuştur. Kişiler gelirleri arttığı durumda tüketim harcamalarını hemen arttırmayıp bir süre bekleyerek arttırmaktadırlar. Bu durum konjonktüel genişleme dönemlerinde tasarruflardaki artış oranlarının tüketim harcamalarının üzerinde olmasıyla açıklanabilir. Keynes'e göre gelirden yoksun oldukları dönemlerde bile kişiler borçlanma yoluyla veya tasarruflarından harcama yaparak asgari bir tüketimde bulunmaktadır. Keynes gelirden bağımsız olarak nitelendirebileceğimiz

³³ Colin READ, *The Life Cycles: Fisher, Keynes, Modigliani and Friedman*, 1. Baskı, İngiltere.: Palgrave Macmillan UK, 2011, ss.31-33.

³⁴ YILDIRIM ve KARAMAN, *a.g.e.*, s.487.

³⁵ Alan GRIFFITHS ve Stuart WALL, *Applied Economics*, 10. Baskı, ABD.: Prentice Hall, 2004, ss.31-33.

³⁶ İlker PARASIZ, *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, 7. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998, s.50.

bu tüketim harcamalarını otonom tüketim harcamaları olarak tanımlar. Keynes'in bu teorisi aşağıda ki şekilde ifade edilebilir.³⁷

$$C = a + c Y$$

Bu fonksiyonda C toplam tüketimi, Y cari kullanılabilir geliri, a otonom tüketim harcamalarını, c ise marjinal gelirden tüketime düşen payı (marjinal tüketim eğilimini), ifade etmektedir.³⁸ Marjinal tüketim eğilimi sabit iken, ortalama tüketim eğilimi değişmektedir. Ortalama tüketim eğilimi toplam harcamaların toplam gelirdeki payını yansıtmakta olup C/Y şeklinde gösterilir.

Mutlak gelir hipotezine göre ortalama tüketim eğilimi (APC) gelir artarken düşüş sergiler.

$$APC = \frac{C}{Y} = \frac{a}{Y} + c$$

Ortalama tüketim eğiliminin düşüşü ortalama tasarruf eğiliminde artış sağlayacaktır.³⁹

Ancak Simon S. Kuznets'in 1869 yılı ile 1939 yıllarına uzanan genişlikteki tüketim verileri ile yaptığı araştırma göstermiştir ki, çalışmanın yapıldığı uzun dönem boyunca gelirden büyük artışlar olmasına karşın tüketimin gelire oranı son derece istikrarlı çıkmıştır. Bunun sonucunda Keynes'in gelir yükseldikçe ortalama tüketim eğiliminin düşeceği hipotezi gerçekleşmemiştir. Keynes'in hipotezini test eden ampirik çalışmalar *tüketim bulmacası* olarak adlandırılan bu çelişkiyi ortaya koymaktadır.⁴⁰

1.3.3. Nispi Gelir Hipotezi

Duesenberry'nin 1949 yılında ortaya koyduğu nispi gelir hipotezi ise tüketim sorununu tüketicinin tercihlerindeki psiko-sosyal nedenler ile çözümlemeye

³⁷ M. Merih PAYA, **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001, s.61.

³⁸ GRIFFITHS ve WALL, **a.g.e.**, s.304.

³⁹ Thomas CATE, **An Encyclopedia of Keynesian Economics**, 2.Baskı, İngiltere: Edward Elgar Publishing, 2013, ss.410-411.

⁴⁰ YILDIRIM ve KARAMAN, **a.g.e.**, s.486.

çalışmaktadır. İçinde bulunulan toplum kültürü tüketime değer veren ve yüksek hayat düzeyleri temel hedeflerinden birisi olarak kabul eden bir kültürdür. Kişiler bulunduklarından daha yüksek hayat düzeylerine geçerek tüketimlerini arttırmayı arzulamaktadırlar.

Gelecekteki hayat düzeyi diğer etkenlerle beraber kişilerin bugün yapacakları tasarruflara bağlıdır. Buradan yola çıkarak belli bir gelire sahip kişi mevcut hayat düzeyini yükseltmek için gelirini tüketime harcamak ile tasarruf etmek arasında bir denge kuracaktır. Bu denge öncelikle tüketicinin toplum içerisindeki nispi gelirine, bununla beraber faiz haddine, gelecek dönemdeki gelirine ilişkin beklentilerine, gelirindeki artış hızına ve tüketicinin yaşına bağlı olacaktır.

Kişiler gelir düzeylerindeki artışa paralel olarak tüketimlerini arttırmalarına rağmen gelir azalışlarında ise tüketim alışkanlıklarından kolayca vazgeçmezler. Belirli bir hayat düzeyine ulaştıktan sonra gelirlerinde azalış yaşayan kişiler ulaştıkları tüketim düzeyini muhafaza etmek için tasarruflarından vazgeçerek tüketim tasarruf arasındaki dengeyi değiştirirler.

Duesenberry'nın nispi değer hipotezi fonksiyonu aşağıdaki gibidir;

$$\frac{C_t}{Y_t} = a + b \frac{Y_t}{Y_0}$$

Denklemden Y_t t dönemindeki geliri, C_t t dönemindeki tüketimi, Y_0 önceki dönemlerin en yüksek gelirini, ifade etmektedir.⁴¹ Tüketim oranının; cari dönem geliri ile, geçmiş dönemlerin en yüksek geliriyle oranının fonksiyonu olarak ortaya konması, uzun dönemde tüketim oranının sabit kalmasını da açıklar niteliktedir.⁴²

Duesenberry ayrıca bireylerin tüketim harcamaları ve tasarruf eğilimlerinin yaşadıkları toplumsal çevreden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Kişilerin yaşadığı çevredeki gelir düzeyinin yüksek olması durumunda tüketimleri, daha düşük gelirli çevre

⁴¹ William H. BRANSON, **Macroeconomic Theory and Policy**, 2.Baskı, ABD: Universal Book Stall, 1988, s.201.

⁴² Özhan ULUATAM, **Makroiktisat**, Genişletilmiş 8. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 1995, s.143-145.

içerisinde yapacakları tüketimden fazla olacaktır. Duesenberry hipotezini hançhalklarının tüketim davranışlarına ilişkin gözlemlerden faydalanarak geliştirmiştir.⁴³

1.3.4. Modigliani ve Yaşam Boyu Gelir Hipotezi

1950’li yıllarda Franco Modigliani, Albert Ando ve Richard Brumberg tarafından geliştirilen Yaşam Boyu Gelir Hipotezi, Fisher’in dönemlerarası tüketim hipotezini temel almaktadır. Söz konusu iki modelde de tüketicilerin yaşamları dönemler itibariyle ele alınmış olup, Modigliani’nin hipotezinde buna ek olarak bireylerin yüksek gelir elde ettikleri dönemlerden düşük gelir elde ettikleri dönemlere tüketimlerinin kaydığı savunulmuştur.⁴⁴

Yaşam Boyu Gelir Hipotezinde bireyler çalıştıkları dönemde emekli oldukları döneme göre daha fazla gelire sahiptirler. Bu sebeple bireyler yaşamları boyunca farklı dönemlerdeki gelirlerinde karşılaştıkları dalgalanmanın tüketim üzerindeki etkilerini gidermek amacıyla *tüketim düzleştirmesi* yaparlar.⁴⁵ Yaşamlarının çalışma dönemlerinde tasarruf yaparlar ve emeklilik döneminde, tüketimin gelirlerini aşan bölümünü finanse ederler.⁴⁶

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi esasen bir ekonomide bireylerin tüketim veya tasarruflarını cari dönemde elde ettikleri gelire göre değil, gelecek dönemlerle birlikte yaşam boyunca elde etmeyi bekledikleri gelire bağlı olarak yaptıklarını öne sürmektedir.⁴⁷ Buna göre; cari dönemdeki (bugünkü) tüketim gelirin bugünkü değerine (PV_t) bağlıdır.

$$C_t = k (PV_t)$$

⁴³ YILDIRIM ve KARAMAN, **a.g.e.**, s.503-504.

⁴⁴ MANKIW, **Macroeconomics**, s.409.

⁴⁵ Pierre-Richard AGENOR ve Peter J. MONTIEL, **Development Macroeconomics**, 3.Baskı, ABD: Princeton University Press, 2008, s.66.

⁴⁶ ÜNSAL, **a.g.e.**, s.483.

⁴⁷ Olivier BLANCHARD, **Macroeconomics**, 7.Baskı, ABD: Pearson, 2017, s.317.

Denkleimde (PV_t) gelirin bugünkü değerini, C_t bugünkü tüketimi, k terimi, bireylerin gelirin bugünkü değeri üzerinden tüketime tahsis ettikleri kısmı, ifade etmektedir.⁴⁸

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi makroekonomik açıdan değerlendirildiğinde; nüfus ve gayri safi milli hasılanın zaman içinde sabit olduğu bir ekonomide, toplumdaki bireylerden bir bölümü tasarruf yaparken diğer bölümü ise tasarruflarını tüketmektedir. Böylece ekonominin bütünü düşünüldüğünde, net tasarruf yapılmadığı ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda eğer genç nüfusun artış oranı, yaşlı nüfusun artış oranından fazla ise net tasarruf gerçekleşir. Bu durumda bir ekonomide toplam tüketimi etkileyen unsurlar arasında nüfusun demografik yapısı, ortalama emeklilik yaşı, sosyal güvenlik sisteminin yapısı etkili olduğu söylenebilir.⁴⁹

1.3.5. Milton Friedman ve Sürekli Gelir Hipotezi

Paracı (Monetarist) Makro Ekonomi Kuramının öncülerinden Milton Friedman tarafından 1957 yılında geliştirilen Sürekli Gelir Hipotezinde de, Yaşam Boyu Gelir Hipotezinde olduğu gibi, tüketimin sadece cari gelire bağlı olmadığı ve uzun dönemli gelir beklentilerine de bağlı olduğunu öngörmüştür.⁵⁰ Friedman; bir kişinin haftada bir, cuma günleri maaş aldığı düşünüldüğünde bu kişinin sadece cuma günleri tüketimde bulunup haftanın diğer günlerinde hiç tüketimde bulunmayacağını beklenemeyeceğini ifade eder ve buradan yola çıkarak bu kişilerin tüketimlerini haftanın diğer günlerine de yayma eğilimi olduğunu örnek verir.⁵¹

Sürekli Gelir Hipotezi' ne göre ise gelir; sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayrılır. Sürekli gelir kavramı; kişilerin uzun dönemde beşeri servet ve fiziki ile finansal diğer servetlerinin sağladığı gelir akışına ilişkin ortalama beklentiye ifade eder. Bu tanım

⁴⁸ ÜNSAL, a.g.e., ss.482-483.

⁴⁹ PARASIZ, **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, s.89.

⁵⁰ BLANCHARD, a.g.e., s.312.

⁵¹ Rudiger DORNBUSCH, Stanley FISCHER ve Richard STARTZ, **Macroeconomics**, 7. Baskı, A.B.D.: McGraw-Hill , 1998, s.304.

içerisinde beşeri sermaye ifadesi, kişilerin eğitimi öğrenimi ve iş deneyimlerini kapsayan emek gücü anlamındadır.⁵²

Geçici gelir ise; bireyin gelir düzeyinde sürekli bir artışa sebep olmayan ve öngörülmesi görece olarak güç, beklenmedik kısa dönemli gelir artışlarından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden kişilerin sürekli tüketimlerdeki artışta sürekli gelir geçici gelire göre daha etkilidir. Aynı şekilde tüketim de sürekli ve geçici olarak ikiye ayrılabilir. Sürekli tüketim, kişilerin ortalama olarak her yıl yapmayı planladıkları tüketimi ifade eder. Cari tüketimdeki planlı olmayan ya da tek seferlik tüketim harcamaları ise; geçici tüketimi oluşturmaktadır.⁵³

Sürekli gelir hipotezine göre kişilerin tüketimleri sürekli gelirdeki değişikliklerine bağlıdır, geçici gelirdeki değişimler ise daha çok tasarruflarını etkiler. Araştırmalar kısa dönemde geçici gelirin artmasının; tasarruf oranlarını arttırdığını ve ortalama tüketim eğilimlerini düşürdüğünü göstermekte, sürekli gelirdeki artışın ise tüketimi arttırdığı, tasarruf oranı ile ortalama tüketim eğilimini etkilemediğini göstermiştir.⁵⁴

Friedman'ın sürekli gelir hipotezi aşağıdaki gibi formüle edilir.

$$C_p = k Y_p$$

Denklemden (C_p) sürekli tüketimi, Y_p sürekli geliri (beklenen ortalama gelir akışı), k terimi sürekli gelirin tüketime ayrılan oranını, ifade etmektedir.⁵⁵

Öte yandan hipotezin ulusal tasarruflar açısından önemli çıkarımlarından birisi; yüksek büyüme oranlarının gelecekteki büyüme hızını arttıracak beklentisi ve bireylerin gelirlerinde artış olacağı düşüncesi içerisinde ulusal tasarrufların azalacağını savunmasıdır. Bununla birlikte hipoteze göre gelir dağılımı ve nüfusun yaş yapısı sürekli

⁵² PAYA, **a.g.e.**, s.70.

⁵³ MANKIW, **Macroeconomics**, ss.414-416.

⁵⁴ DORNBUSCH, FISCHER ve STARTZ, **a.g.e.**, s.304.

⁵⁵ DORNBUSCH, FISCHER ve STARTZ, **a.g.e.**, ss.304-305.

gelirle birlikte bireylerin tüketim davranışını etkileyerek tasarruflar üzerinde de belirleyici olmaktadır.⁵⁶

1.3.6. Rassal Yürüyüş Hipotezi

Modern tüketim teorileri kapsamında ele alınan Modigliani'nin Yaşam Boyu Gelir ve Friedman'nın Sürekli Gelir Hipotezleri; tüketicilerin tüketim kararlarını alma noktasında sadece cari gelire değil, gelecek için öngördüğü geliri de dikkate aldığını ortaya koymaktadır. Rasyonel bekleyişler varsayımı ise, bireylerin gelecekle ilgili beklentilerini belirleme aşamasında bütün mevcut bilgileri optimal kullanarak karar aldıklarını savunmaktadır.⁵⁷

1970'lerde Rasyonel Bekleyişler Analizinin geliştirilmesinden sonra Robert Hall, Sürekli Gelir Hipotezini ileriye dönük tahmin yöntemi olarak Rasyonel Bekleyişler kapsamında incelemiş ve rasyonel bekleyişlerin tüketim üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Hall'un önermesine göre bireylerin sürekli gelire ilişkin öngörülleri ve dolayısıyla tüketimin değişmesi için; ekonomide beklenmeyen olayların gerçekleşmesi gerekir. Bu da tüketimdeki değişimlerin öngörülemez ve tahmin edilemez olması anlamına gelmektedir. Hall'un araştırmasının sonucunda tüketimdeki değişimleri tahmin etmenin veya öngörmenin mümkün olamadığı duruma Tüketimin Rassal Yürümesi adı verilir.⁵⁸ Rassal Yürüyüş Hipotezine göre, sürekli gelirden yaşanan beklenmeyen değişimler sonucunda kişiler tüketimlerini değiştirmektedirler, dolayısıyla tasarrufları da buna bağlı olarak değişecektir. Bireylerin sürekli gelirlerinde öngörmedikleri ve beklemedikleri değişimler olmadıkça tüketimleri ve tasarrufları değişmeyecektir. Buna karşın Tüketimin Rassal Yürümesi hipotezine ilişkin yapılan ampirik çalışmalar, hipotezin önermeleriyle çelişerek gelirdeki beklenmeyen değişimlerin *aşırı düzeltirme* sonucunda tüketimi etkilemediğini, gelirdeki beklenen değişimlerin ise *aşırı duyarlılık* sonucunda tüketimi etkilediği ortaya koymuştur.⁵⁹

⁵⁶ Ömer Faruk ÇOLAK ve Harun ÖZTÜRKLER, "Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye'de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:82, 2012, s.4.

⁵⁷ PARASIZ, **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, s.92.

⁵⁸ David ROMER, **Advanced Macroeconomics**, 1.Baskı, ABD: McGraw-Hill, 1996, ss.319-320.

⁵⁹ ÜNSAL, **a.g.e.**, ss.492-493.

1.4. Yatırım-Tasarruf Dengesi

Yatırım ile Tasarruf arasındaki ilişki ekonomilerin dışı kapalı ve açık olduğu varsayımlarına göre değişiklik arz etmektedir. Dışa kapalı ekonominin olduğu ülkelerde yatırımların kaynağı olarak kamusal ve özel tasarruflar gösterilmekte iken, açık ekonominin olduğu ülkelerde ise, yatırımların kaynağı olarak ithal tasarrufların da kullanılması mümkün olmaktadır.⁶⁰

1.4.1. Dışa Açık Ekonomide Makro Denge

Dışa açık bir ekonomide; devletin analiz dışı bırakıldığı ve ülkeler arası ekonomik ilişkilerin dış ticaret ile sınırlı olduğu varsayımıyla, denge milli gelir düzeyi, kapalı bir ekonomide olduğu üzere toplam arz ile toplam talebin eşit olduğu noktada gerçekleşmektedir. Bununla birlikte dışa açık bir ekonomide toplam talebin içerisine yurtdışı talebi de dahil etmemiz gerektiğinden, ihracat ve ithalat milli gelir düzeyinin üzerinde etkili olacaklardır.

İhracat X , ithalat M olmak üzere ikisi arasındaki fark $(X-M)$ ülkenin dış ticaret dengesini vermektedir. İhracat diğer ülkelerin ekonomik koşullarına bağlı olup, ithalat milli gelire bağlıdır, yani milli gelirin artan bir fonksiyonu olarak aşağıdaki şekilde yazılır:

$$M = M(Y)$$

Bu kapsamda dışa açık bir ekonomide, ihracat ve ithalat dahil edilerek denge milli gelir düzeyini;

$Y + M = C + I + X$ olarak gösterebilmekteyiz. Buradan $Y = C + I + X - M$ eşitliğine ulaşılmaktadır.

$Y = C + S$ eşitliği daha önce açıklanmıştı. Yukarıdaki denklemde Y yerine,

⁶⁰ KARABULUT, EKİNCİ ve TÜZÜN, a.g.m., s.182.

$C + S$ yazılarak, eşitliğin her iki tarafında C 'ler çıkarılarak, M eşitliğin sol tarafına atıldığında denklem son haliyle;

$S + M = I + X$ olarak dışa açık bir ekonomide denge durumunu ifade etmektedir.⁶¹

Dışa açık bir ekonomide dengenin sağlanabilmesi için, tasarruf ve ithalatın toplamının, yatırım ve ihracat toplamına eşit olması gerekmektedir. Yatırımlar, yurtiçi tasarrufları aşırıyorsa ithalat ihracattan fazla olacak, dış açık oluşacaktır. Bir ülkedeki yatırım-tasarruf açığı, cari işlemler açığına eşittir, cari açık da ülkeye yabancı sermaye girişiyle kapatılır. Toplam yatırım tasarruf açığı, özel ve kamu kesimi yatırım-tasarruf dengesinin birleşiminden oluşur.

Denkleme kamu kesimini; kamu harcamaları (G), vergiler (T) olmak üzere dahil ettiğimizde denge durumu, $S + M + T = I + X + G$ olarak ifade edilecektir.

Dışa açık bir ekonomide iç denge ve dış denge unsurları arasında çok yönlü ilişkiler söz konusu olduğundan ekonomik denge iç ve dış dengenin birlikte sağlanmasını gerektirmektedir. İç denge, tam istihdan gelir düzeyi (Y) ile toplam harcamaların (AD) denkleğini gerektirirken dış denge, cari ödemeler bilançosunda girişlerin ve çıkışların eşit olması anlamına gelir.⁶²

1.4.2. Sermayenin Uluslararası Hareketliliği ve Yatırım-Tasarruf İlişkisi

Tasarrufların büyüme ile nedensellik ilişkisinin yönüne dair bir fikir birliği olmamasına karşın, tasarruflarla yatırım arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu pek çok uluslararası çalışmada ortaya konmuştur.

Öte yandan yurtiçi tasarruf ile uluslararası sermaye akımları üzerine Feldstein ve Horioka tarafından 1980 yılında yapılmış olan çalışmaya göre; sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir dünyada yurtiçi yatırım ile yurtiçi tasarruf arasında ilişkinin bulunmadığı savunulmaktadır. Buna göre sermaye, ülke ekonomileri arasında tam

⁶¹ HUBBARD ve O'BRIEN, a.g.e., ss.649-651.

⁶² PAYA, a.g.e., s.162.

mobilize ise her bir ülkenin tasarruflarındaki artışlar, dünya ülkelerinin toplam yatırımlarında artışa neden olacaktır.

Çalışma aynı zamanda, ülkelerin yurtiçi tasarrufları ile yatırımları arasındaki kuvvetli ilişkinin bulunması durumunda ise, bu sonucun sermaye'nin hareketsiz olduğunu gösterdiğini işaret etmesine karşın, aynı dönemde yapılan diğer çalışmalar (Sachs 1981 ve Obstfeld 1985) sermayenin yüksek derecede hareketli olduğunu ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan bu çelişkili duruma, Feldstein-Horioka Bilmecesi adı verilmiştir.⁶³

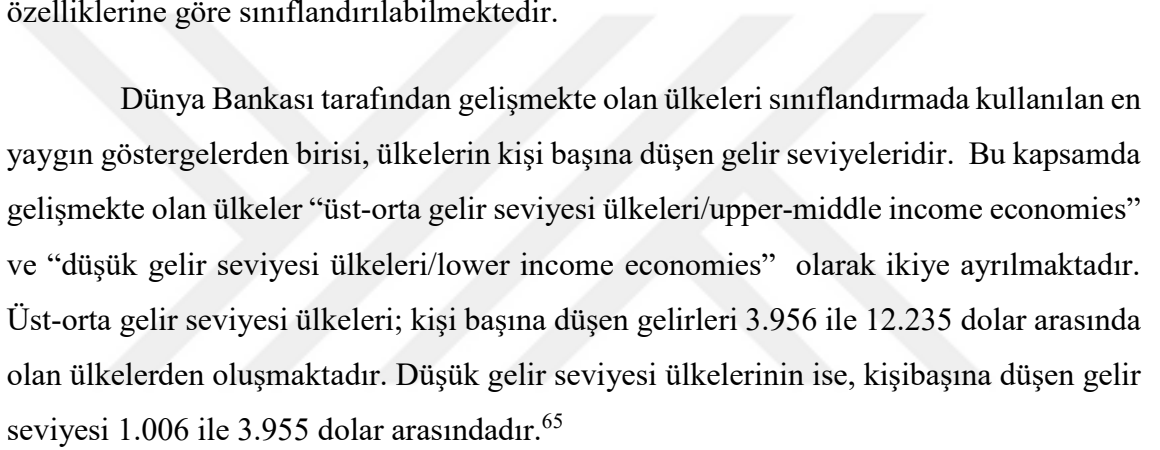
Ancak, Blanchard ve Giavazzi'nin 2002 yılında yapmış olduğu 104 ülkeyi kapsayan analiz sonuçlarında; yatırımlar ve tasarruflar arasında bulunan güçlü korelasyonun (Feldstein – Horioka bilmecesi) özellikle gelişmiş olan ülkeler için 1997'den itibaren zayıfladığını ortaya konmuştur. Bununla birlikte Feldstein – Horioka olgusu gelişmekte olan ülkeler için geçerliliğini devam ettirmektedir. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde uygulanacak politikalar ile yurtiçi tasarruf davranışları, toplam yatırımı ve büyümeyi etkileyecek şekilde uygulanabilir. Dışa açık ekonomiye sahip Türkiye'de ise, yurtiçi tasarrufları arttırıcı politika önlemlerinin, yurt içi yatırımların arttırılmasında etkili olacağı söylenebilir.⁶⁴

⁶³ Filiz ERATAŞ, Hayriye BAŞÇI NUR ve Melih ÖZÇALIK, "Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2013, s.20.

⁶⁴ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, **a.g.m.**, ss.14-15.

II. BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE EKONOMİK GÖRÜNÜM, YURTIÇİ TASARRUFLAR VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Dünya Bankası'na göre, dünya genelinde gelişmekte olan 144 ülke bulunmakta olup, bu ülkeler çeşitli çalışmalarda; gelir seviyeleri, coğrafi konumları veya demografik özelliklerine göre sınıflandırılabilir.

Dünya Bankası tarafından gelişmekte olan ülkeleri sınıflandırmada kullanılan en yaygın göstergelerden birisi, ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyeleridir. Bu kapsamda gelişmekte olan ülkeler “üst-orta gelir seviyesi ülkeleri/upper-middle income economies” ve “düşük gelir seviyesi ülkeleri/lower income economies” olarak ikiye ayrılmaktadır. Üst-orta gelir seviyesi ülkeleri; kişi başına düşen gelirleri 3.956 ile 12.235 dolar arasında olan ülkelere oluşmaktadır. Düşük gelir seviyesi ülkelerinin ise, kişi başına düşen gelir seviyesi 1.006 ile 3.955 dolar arasındadır.⁶⁵

Çalışmanın bu bölümünde; Rusya Federasyonu, Malezya, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Afrika, Çin ve Tayland'ın genel ekonomik görünümü ve bankacılık sektörleri ayrı ayrı ele alındıktan sonra yurtiçi tasarruflar temelinde ülkelerarası bir karşılaştırma yapılacaktır. Çalışmada incelenmek üzere sayılan ülkelerin seçilmesindeki temel kriterler; Dünya Bankası'nın makroekonomik göstergelerine göre gelişmekte olan ülkeler arasında kişi başına düşen gelir seviyeleri ile üst-orta gelir grubunda yer almaları ve çalışmanın uygulama bölümünde bağımlı değişken olarak incelenen yurtiçi tasarruflar ile açıklayıcı değişkenlere ait 2005-2015 yılları arasındaki verilerin bulunabilmesi olmuştur. Türkiye'de dahil olmak üzere verileri eksiksiz olan dokuz ülkeye çalışmada yer verilmiştir.

⁶⁵ World Bank – Dünya Bankası, *The World Bank In Middle Income Countries*, <http://www.worldbank.org/en/country/mic/overview> (30/03/2018).

2.1. Gelişmekte Olan Üst-Orta Gelir Ülkelerinde Genel Ekonomik Görünüm ve Bankacılık Sektörü

Çalışmamızın bu bölümünde gelişmekte olan ülkelerden Türkiye'nin de içinde bulunduğu üst-orta gelir ülkeleri grubuna mensup; Rusya Federasyonu, Malezya, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Afrika, Çin ve Tayland'ın genel ekonomik görünümleri ve bankacılık sektörleri ayrı ayrı ele alınacaktır.

2.1.1. Rusya Federasyonu

2.1.1.1. Genel Ekonomik Görünüm

Rusya Federasyonu, dünyada en büyük yüzölçümüne sahip ülke konumundadır. Ülke'nin yönetimi iki parlamentolu başkanlık sisteminden oluşan bir federal yapıya sahiptir. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla birlikte toplam nüfustan 4 Milyona yakın kişi ülke dışına çıkmıştır.

Rusya doğalgaz, petrol gibi enerji kaynaklarının yanısıra maden kaynakları ile de dünya hammadde ihracatında üst sıralarda yer almaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ülkede doğalgaz kaynaklarının üretiminde artış görülmektedir.

Ülke dünyada söz konusu doğal kaynaklar ve insan gücüne dayalı büyük bir ekonomik güç konumundadır. Son 10 yıllık dönemde ülkenin büyümesinde yüksek seviyede seyreden petrol fiyatları ve elverişli ticaret hadlerinin etkili olduğu söylenebilir. Fakat ülke açısından doğal kaynaklara bağımlı olarak gerçekleşen büyüme oranlarının uzun vadede sürdürülebilirliğini sağlamak güç gözükmektedir. Döviz kurlarındaki aşırı değerlenme, diğer sektörlerin rekabet gücünü de zayıflatmaktadır.

Rusya'daki zengin yeraltı kaynaklarının etkisiyle, sanayi sektörü ağır sanayi ağırlıklıdır. Toplam sınai üretimin % 35'inden fazlasını enerji, yakut ve metalürji üretimi oluşturmaktadır. Rusya ekonomisi büyük ölçekli sanayi şirketlerinin hakimiyetindedir. Ülkedeki yoğun vergi politikaları ve hukuki düzenlemeler nedeniyle küçük ve orta ölçekli işletmelerin GSYİH içerisindeki payı % 10-15 düzeyinde kalmıştır.

Kominizm sonrası yıllarda Rusya ekonomisinde ciddi bir çöküntü yaşanarak 1991 yılında, ülkenin reel GSYİH'sı yaklaşık % 12 düşmüş, bütçe açığı ise GSYİH'nın % 26'sına ulaşmıştır. Yine bu dönemde enflasyonun üç haneli rakamlara ulaştığı görülmüştür. 1992 yılına gelindiğinde pazar ekonomisinin hızlıca toparlanması amacıyla ekonomik program hazırlanmıştır. Fakat ülkede üretimde yaşanan düşüş, mali dengesizlikler ve yapısal reformların hayata geçirilmesindeki yavaşlık sebebiyle istenilen sonuç alınamamıştır. 1994 yılında, Rusya Merkez Bankası IMF'nin desteğini alarak sıkı bir para politikası benimsemiş ve enflasyonla mücadele odaklı bir bütçe yürütmeye başlamıştır. Bu kapsamda 1995-1998 yılları arasında belirli bir ölçüde makroekonomik istikrar sağlanmıştır. 1997-1998 yıllarında ihraç malların fiyatlarında yaşanan gerileme ve Asya krizinin etkileriyle gelişen pazarlardan yatırımcıların çıkışı, ülke ekonomisini ciddi anlamda etkileyen bir şok etkisi yaratmıştır. Buna bağlı olarak ülkede hızlı şekilde artan borçlar, yapısal eksiklikler ve benzer ekonomik sorunlar neticesinde Ruble'de devalüasyon yaşanmış ve iç borçların ödenemez duruma gelmesine neden olmuştur. Bu olumsuz gelişmelere bağlı olarak Ağustos 1998'de bir ekonomik kriz yaşanmış, enflasyon ciddi şekilde yükselerek yıl sonunda % 85 seviyesini görmüştür. Yine 1998 yılında sabit kurdan dalgalı döviz kuru sistemine geçilmiştir.

Tablo 1: Rusya Federasyonu Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	951,6	1.281,3	1.504,1	1.459,2	1.605,5	1.693,9	1.654,4
GSYİH (Büyüme oranı %)	10,00	6,38	8,54	-7,82	5,29	1,79	-0,23
Kişi Başına Gelir (USD)	6.310	8.707	10.292	9.898	10.886	11.385	10.997
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	11,80	6,44	9,51	-8,03	5,22	1,23	-0,28
Enflasyon Oranı (%)	20,78	12,68	8,99	11,66	8,44	6,74	7,05
İşsizlik Oranı (%)	10,60	7,10	6,00	8,30	6,50	5,50	5,50
Nüfus (Milyon kişi)	147	144	143	143	143	144	144

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Tablo 1’de 2000 yılında kriz sonrası alınan önlemlere bağılı olarak yaşanan devalüasyon neticesinde ihracat gelirlerinin artmasıyla enflasyon % 20 seviyelerinde görölmektedir. Devam eden yıllarda enflasyondaki düşüş devam ederek 2007 yılında %8,9 düzeyine inmiştir. Fakat 2007’den sonraki yıllarda aşırı yükselen enerji fiyatları, para arzında yaşanan artış ve küresel gıda fiyatlarına bağılı olarak, 2009 yılında enflasyonda tekrar bir yükseliş gözökmektedir.

Ülkenin GSYİH büyüme oranları yıllar itibariyle incelendiğinde giderek azalan büyüme oranlarının gerçekleştiğı, 2009 ve 2011 gibi bazı yıllarda ise negatif büyümenin söz konusu olduğı görölmektedir. Ülkedeki vergi sisteminin büyüme ve yatırımların önünde önemli bir engel teşkil ettiğı söylenebilir.

2001 yılından itibaren vergi sisteminde gerçekleştirilen reformlar arasında; kişisel gelir vergisi oranının % 13’e düşürölmesi, birleşik sosyal vergi uygulamasına geçilmesi, kurumlar vergisinin kademeli olarak % 35’ten % 20’ye düşürölmesi ve KDV oranının % 20’den % 18’e indirilmesi yer almaktadır.

Diğer gelişmekte olan ölkelere göre Rusya’da özelleştirme süreci daha düzensiz olsa da 2010 yılında geniş çaplı bir özelleştirme programı onaylanmıştır. Kamu işletmelerinden yaklaşık 60 Milyar dolarlık hissenin satışı, özelleştirme ihaleleriyle gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu özelleştirmeler içerisinde yabancıların katılımı sınırlı düzeyde kalmıştır.⁶⁶

Temel ekonomik göstergeler açısından Rusya ekonomisi 2016 yılında, 1.654 Milyar dolar GSYİH ve 10.997 dolar kişi başına geliri ile orta-üst gelir grubuna sahip gelişmekte olan ölkeler arasında üst sıralarda yer almaktadır.

⁶⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Rusya Federasyonu - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Tablo 2: Rusya Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	951,6	1.281,3	1.504,1	1.459,2	1.605,5	1.693,9	1.654,4
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	41,8	36,3	38,9	25,2	33,6	27,2	12,9
Yatırım/GSYİH	18,9	22,4	27,4	18,4	27,8	26,0	22,0
Cari Denge/GSYİH	18,86	11,86	6,59	3,94	4,90	1,39	0,90
Reel Faiz Oranı (%)	-9,63	-7,23	-3,31	13,06	-12,28	3,85	8,68
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	1,11	2,18	5,10	2,86	2,77	2,87	1,15
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	10,59	27,92	76,76	41,77	44,55	48,69	19,00

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

2.1.1.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri

Rusya’da bankacılık sektöründe genel itibariyle devlet bankalarının ağırlıkta olduğu söylenebilir. Ülkede Bankacılık sektöründeki yoğunlaşma yüzdeleri dikkate alındığında sektörde yer alan ilk beş banka yoğunlaşmasının 2000 yılındaki % 51 gibi bir seviyeden, takip eden yıllarda azalış gösterdiği, ortalama olarak %30-%38 seviyelerinde olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte 2009 yılından başlayarak, sektördeki ilk 5 banka yoğunlaşmasının yeniden arttığı ve 2000’li yılların başındaki seviyeye ulaştığı görülmektedir.

Ülkede aynı dönemde sektördeki banka şube sayısı incelendiğinde 2005 yılından 2011 yılına kadar düzenli bir artış görülmekte olup, 2013 yılından itibaren şube sayısında azalma olduğu görülmektedir. Ülkede 100.000 kişiye düşen şube sayısı 2015 yılında 32,9 olmuştur.

Tablo 3: Rusya Bankacılık Sektörü Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (ilk 5 banka)	51,5	33,7	28,8	36,3	35,3	38,1	53,3
Banka Şube Sayısı (100.000 kişiye)	-	28,4	33,7	34,6	36,7	38,5	32,9
Yabancı Banka Aktifleri/Toplam Aktifler (%)	-	7,00	10,00	12,00	10,00	8,00	-
Yabancı Bankalar/Toplam Bankalar (%)	9,00	15,00	17,00	20,00	19,00	17,00	-

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Yabancı bankaların toplam bankalar içindeki payı ise 2000 yılından itibaren artış göstermesine rağmen, halen % 20 düzeyinin altındadır.

Bankacılık Sektörü Sağlamlık göstergelerinden önemli bir tanesi olan Sermaye Yeterliliği Rasyosu, Rusya bankacılık sektöründe 2015 yılında %12,5 - 13 düzeyinde gerçekleşmiş olup, sektördeki tüm bankalar yasal zorunluluk oranı olan %10,5 düzeyini karşılamıştır.⁶⁷

Sektörün özsermaye karlılık oranının ise 2000 yılındaki %33 seviyesinden sürekli gerilediği ve 2015 yılında %-1,7 gibi negatif bir seviyeye düştüğü görülmektedir. Buna paralel olarak sektörün aktif karlılığı da geçen yıllar içerisinde belirgin bir düşüş sergilemiş olup, 2000 yılındaki % 7 olan aktif karlılık oranı 2015 yılına gelindiğinde %-0,1 seviyesine gerilemiştir. Tablo 4'te görüleceği üzere diğer sağlamlık göstergeleri de yukarıda açıklanan rasyolarla paralellik göstermektedir. Özkaynakların toplam aktifler içindeki oranı yıllar itibariyle azalış göstermiş olup, 2015 yılında bu oran %8,9 olarak

⁶⁷ World Bank – Dünya Bankası, **Russia Economic Report No.35 – April 2016**, <http://pubdocs.worldbank.com/en/481881460390188506/rer35-ENG.pdf> (15/04/2018).

gerçekleşmiştir. Bununla birlikte sektörde kredilerin mevduatlara oranı ise 2015 yılında %110,3 olmuştur.

Tablo 4: Rusya Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Özkaynaklar / Toplam Aktifler (%)	12,1	12,8	13,3	13,1	11,8	11,5	8,9
Banka Gider/Gelir Rasyosu (%)	47,2	58,8	63,0	95,9	90,9	88,4	67,1
Banka Kredi/Mevduat Oranı (%)	86,7	108,7	117,0	125,9	108,8	116,1	110,3
Banka Likit Rezervleri/Toplam Aktifler Rasyosu (%)	22,2	12,3	10,6	11,7	8,6	8,0	6,5
Banka Aktif Karlılık Oranı (%)	7,0	2,4	2,1	0,6	1,2	1,4	-0,1
Banka Özsermaye Karlılık Oranı (%)	33,0	16,1	15,7	5,4	8,5	11,5	-1,7

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

2.1.2. Malezya

2.1.2.1. Genel Ekonomik Görünüm

Malezya, Güneydoğu Asya’da yer alan ve 13 eyalet ile 3 bölgeden oluşan federal bir devlettir. Ülke, 2016 yılı itibariyle % 67’si çalışma yaşında olan 31 Milyon nüfusa sahiptir. Malezya doğal kaynaklar açısından zengin bir ülke olup; petrol üretimi yıllar itibariyle yüksek oranda ve sabit olarak devam ederken, likit doğal gaz üretimi de son yıllarda artış göstermiştir. Bu kapsamda Malezya, Katar’ın ardından dünyada likit doğal gaz ihracatında ikinci sırada yer almaktadır. Ülkede elektronik ürünler ihracatın önemli bir kalemi olsa da üretim, ithal ara mallara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Malezya hükümeti ihracattaki yerli katma değeri artırıcı politikalar uygulamak suretiyle 2020 yılında gelişmiş ülkeler statüsüne geçmeyi hedeflemektedir. Dünyanın en açık ekonomilerinden birisi olarak Malezya’da GSYİH’de ihracatın payı % 75 düzeyinde

olup, uluslararası standartların bir hayli üzerinde seyretmektedir. Son yıllarda yüksek mal fiyatları ülkeye bir avantaj sağlamış olsa da ekonomiyi küresel daralmalara ve talepteki daralmalara karşı kırılgan hale getirmektedir.

Tablo 5: Malezya Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	162,5	204,9	236,7	238,4	268,5	296,5	344,1
GSYİH (Büyüme oranı %)	8,86	5,33	9,43	-2,53	5,29	4,69	4,22
Kişi Başına Gelir (USD)	6.471	7.635	8.702	8.459	9.152	9.649	10.727
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	5,38	4,05	8,32	-3,19	4,20	3,22	2,65
Enflasyon Oranı (%)	1,54	2,96	2,03	0,58	3,20	2,10	2,13
İşsizlik Oranı (%)	3,00	3,50	3,20	3,70	3,10	3,10	3,50
Nüfus (Milyon kişi)	23	26	27	28	29	30	31

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Malezya’da ekonomik büyümede en önemli faktör, özel tüketim ve harcamalar olsa da dış ticaret halen önemini korumaktadır. Elektrikli ve elektronik ürünlerin toplam ihracat içerisinde % 50’lik bir paya sahip olmasının, ekonomiyi küresel talepte yaşanabilecek dalgalanmalara karşı savunmasız bırakmasının önüne geçmek üzere hükümetin diğer alanlarda yatırımları teşviki söz konusudur. Ancak bu bağımlılığın giderilmesi uzun bir süreci kapsamaktadır.⁶⁸

Küresel finansal krizin etkilerini gösterdiği 2009 yılında ülkede negatif büyüme yaşanmışken, sonrasındaki dönemde büyüme oranları 2011’de % 5,29, 2013’de % 4,69 ve 2016 yılına gelindiğinde ise % 4,22 olarak, azalan oranda gerçekleşmiştir.

⁶⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Malezya - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Malezya/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Tablo 6: Malezya Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	162,5	204,9	236,7	238,4	268,5	296,5	344,1
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	39,1	37,7	40,6	34,8	40,8	35,2	25,3
Yatırım/GSYİH	26,7	21,3	22,1	20,2	23,2	26,1	25,6
Cari Denge/GSYİH	7,67	11,84	14,41	14,37	11,48	3,54	1,81
Reel Faiz Oranı (%)	-1,09	-2,67	4,44	10,63	-0,47	4,43	2,54
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	3,42	2,33	4,39	0,05	5,34	3,57	3,54
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	5,56	4,76	10,39	0,12	14,34	10,59	12,18

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Tablo 6’da görüldüğü üzere, 2009 sonrası dönemde artış gösteren doğrudan yabancı yatırımlar önemli bir oranda imalat sanayine ve yıllar itibariyle artan paylarla hizmetler sektörüne yönelmiştir.

2.1.2.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri

Malezya; katılım bankacılığı ve islami bankacılık alanında dünyada öncü ülkelerden birisi olmasıyla bilinmektedir.

Tablo 7: Malezya Bankacılık Sektörü Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (ilk 5 banka)	75,8	99,0	100,0	82,0	68,5	64,1	73,6
Banka Hesap Sayısı (1.000 kişiye)	-	-	-	-	789,0	842,4	834,3
Banka Şube Sayısı (100.000 kişiye)	-	12,6	11,4	11,1	11,2	10,9	10,7
Yabancı Banka Aktifleri/Toplam Aktifler (%)	-	18,00	19,00	17,00	17,00	17,00	-
Yabancı Bankalar/Toplam Bankalar (%)	27,00	32,00	34,00	35,00	40,00	42,00	-

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Malezya'nın Bankacılık sektöründeki yoğunlaşma yüzdeleri dikkate alındığında; sektörde yer alan ilk beş bankanın yoğunlaşmasının 2000 yılında yaklaşık %76 gibi yüksek bir seviyeden, 2007 yılında daha da yükselerek %100 seviyesine ulaştığı, bir başka deyişle tüm sektöre 5 banka egemen hale gelmiştir. Takip eden yıllarda ki düşüşle birlikte, 2015 yılında sektörde ilk 5 bankanın yoğunlaşma oranının %70'li seviyelere yeniden gerilediği görülmektedir. Aynı dönemde ülkede 100.000 kişiye düşen banka şube sayısı incelendiğinde; 2005 yılından 2015 yılına kadar şube sayısında hafif bir azalış olmuştur. Banka hesap sayısı ise; 2011 yılından 2015 yılına 789'dan 834'e artış göstermiştir.

Tablo 7'de görüleceği üzere Malezya'da bankacılık sektöründe yabancı bankaların toplam bankalar içerisindeki payı ise 2000 yılından itibaren artış göstermeye başlayarak, 2000 yılında ki %27 seviyesinden 2015 yılına gelindiğinde %42 seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 8: Malezya Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Özkaynaklar / Toplam Aktifler (%)	8,5	7,7	7,4	9,0	8,9	9,6	10,5
Banka Gider/Gelir Rasyosu (%)	40,1	36,8	40,4	59,0	39,0	40,3	63,3
Banka Kredi/Mevduat Oranı (%)	114,1	96,1	91,7	88,1	88,0	90,3	96,6
Banka Likit Rezervleri/Toplam Aktifler Rasyosu (%)	-	26,0	29,0	23,3	22,4	16,5	10,9
Banka Aktif Karlılık Oranı (%)	0,6	1,1	0,6	0,8	2,9	1,5	0,9
Banka Özsermaye Karlılık Oranı (%)	11,7	12,2	7,4	9,1	29,0	14,6	10,8

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Sektörün önemli göstergelerinden olan sermaye yeterliliği rasyosu, Malezya’da 2015 yılında %13,8 olarak gerçekleşmiş olup, ülkedeki bankaların Basel kriterleri çerçevesinde %10,5 olarak tavsiye edilen rasyoyu karşıladığı görülmektedir.⁶⁹

Malezya’da sektörün özsermaye karlılık oranı 2000 yılından 2011 yılına kadar %11’li seviyelerden %29’lu seviyelere artsa da sonraki yıllarda, gerileme trendine girmiş ve 2015 yılı verilerine göre %10,8 olarak gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak sektörün aktif karlılığı da 2011 yılına kadar artış sergilemiş olup, 2011 yılında %2,9 olarak gerçekleşmesine rağmen bu yıldan itibaren düşüş sergileyerek 2015 yılına gelindiğinde %0,9 seviyelerine gerilemiştir. Diğer sağlamlık göstergeleri arasında; özkaynakların toplam aktifler içindeki oranı yıllar itibariyle artış göstermiş olup, 2015 yılında bu oran %10,5 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte sektörde kredilerin mevduatlara oranı 2015 yılında %96,6 olarak görülmektedir.

⁶⁹ Central Bank of Malaysia - Malezya Merkez Bankası, **Monthly Statistical Bulletin-December 2015**, http://www.bnm.gov.my/files/publication/msb/2015/12/ebook_12.pdf (15/04/2018), s.8.

2.1.3. Brezilya

2.1.3.1. Genel Ekonomik Görünüm

Brezilya, kapladığı alan bakımından dünyada beşinci büyük ülke konumunda olup, başkanlık sistemiyle yönetilen bir federal cumhuriyet statüsündedir. Bunun yanında 2016 yılı itibariyle 208 milyon nüfusa sahip olan Brezilya, dünyanın en kalabalık beşinci ülkesidir. Kentleşme oranının yaklaşık % 86 oranında olduğu ülkede gelir dağılımındaki bozukluk en önemli sorunlardan birisidir.

Zengin doğal kaynakları bulunan ülkenin; yeni petrol rezervleri ile ana tedarikçi ülkelerden biri olacağı öngörüldüğünden, BRIC ülkeleri olarak nitelendirilen Rusya, Çin ve Hindistan ile birlikte ilerleyen yıllarda dünya ekonomisinde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir.

Brezilya, ürün çeşitliliği bakımından Latin Amerika ve Karayipler bölgesinin en büyük sanayi merkezi konumundadır. Özellikle tarım ürünlerinden kahve, soya, şeker kamışı ve canlı hayvan ürünleri yönünden dünyada üstünlüğe sahiptir.

1990'lı yıllarda ülkede yaşanan liberalizasyon süreciyle birlikte doğrudan yabancı yatırımlar artmaya başlamış, otomotiv sanayi ve alt yapı modernizasyonunda özelleştirmeler gerçekleşmiştir. Ancak halen göreceli olarak ülkenin kapalı bir ekonomiye sahip olduğu söylenilebilir. Ülkede son yıllarda ekonomi politikaları açısından üç ana hedeften bahsedilebilir, bunlar; enflasyonun kontrol altına alınması, dış ticaret dengesinin sağlanması ve kalkınmanın desteklenmesidir.⁷⁰

Brezilya ekonomisinde 2015 yılından itibaren bir daralma söz konusu olup, 2016 yılında % -3,60 negatif büyüme yaşanmıştır. Ancak yapılan araştırmalara göre Brezilya tüketici pazarının, 2020 yılına kadar 3,5 Trilyon dolar ile dünyanın beşinci büyük pazarı olması öngörülmektedir.

⁷⁰ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Brezilya - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/Brezilya/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Tablo 9: Brezilya Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	1.538,7	1.774,8	1.957,1	2.054,2	2.296,7	2.411,1	2.248,1
GSYİH (Büyüme oranı %)	4,11	3,20	6,07	-0,13	3,98	3,01	-3,60
Kişi Başına Gelir (USD)	8.408	9.134	9.824	10.045	11.256	11.778	10.609
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	3,58	1,91	4,84	-1,02	3,32	3,07	-4,31
Enflasyon Oranı (%)	7,05	6,87	3,64	4,89	6,64	6,20	8,74
İşsizlik Oranı (%)	13,90	11,40	10,90	9,70	7,80	7,10	11,50
Nüfus (Milyon kişi)	175	187	191	195	199	202	208

Kaynak: World Bank – Dünya Bankası

Ülkenin istikrarsız politik ortamı ve mali durumundaki dalgalanmalar, yatırımlar için elverişsiz bir ortam oluşturmakta ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasında engel teşkil etmektedir. 2010’lu yıllardan itibaren işsizlik oranındaki artış, 2016 yılına gelindiğinde % 11,5 ile ciddi bir boyuta ulaşmıştır.

Tablo 10: Brezilya Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	1.538,7	1.774,8	1.957,1	2.054,2	2.296,7	2.411,1	2.248,1
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	16,0	14,9	19,1	16,2	22,1	15,8	8,0
Yatırım/GSYİH	19,1	17,5	19,0	19,9	22,4	22,8	18,1
Cari Denge/GSYİH	-3,55	1,13	0,10	-1,28	-3,09	-2,47	-0,66
Reel Faiz Oranı (%)	48,11	44,64	35,02	34,79	32,83	18,50	40,40
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	4,84	1,25	2,88	1,66	4,07	2,30	2,19
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	74,48	22,24	56,42	34,13	93,39	55,44	49,33

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Ülkede 2008 yılından itibaren cari dengedeki açık dikkati çekmektedir. 2009 yılında GSYİH'nın % 1,28'ine ulaşan cari açık oranı, 2013 yılına kadar % 2,47'e ulaşmış, bu tarihten itibaren azalarak 2016 yılında GSYİH'nın % 0,66'sı olarak gerçekleşmiştir.

2.1.3.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri

Tablo 11: Brezilya Bankacılık Sektörü Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (ilk 5 banka)	49,3	57,2	61,8	77,1	76,2	78,2	80,5
Banka Hesap Sayısı (1.000 kişiye)	-	414,4	437,9	474,1	612,9	619,8	581,2
Banka Şube Sayısı (100.000 kişiye)	-	18,2	18,2	18,7	18,8	20,2	20,7
Yabancı Banka Aktifleri/Toplam Aktifler (%)	-	24,00	25,00	18,00	16,00	15,00	-
Yabancı Bankalar/Toplam Bankalar (%)	34,00	34,00	36,00	37,00	38,00	40,00	-

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Brezilya bankacılık sektöründeki yoğunlaşma yüzdeleri dikkate alındığında 2000 yılında % 49,3 olan ilk beş bankanın yoğunlaşmasının, takip eden yıllarda artış gösterdiği ve 2015 yılında %80,5 gibi oldukça yüksek bir seviyeye ulaştığı gözlemlenmektedir. Aynı dönemde sektördeki banka şube sayısı ve banka hesap sayıları incelendiğinde; her iki göstergede de 2005 yılından itibaren düzenli bir artış görülmekte olup, 2013 yılından sonra banka hesap sayılarında bir düşüş görülmüş olsa da, şube sayılarındaki artış devam etmiştir. 2015 yılı verilerine göre; 100.000 kişiye düşen şube sayısı 20,7 olmuş ve hesap sayısı ise 581 adet olarak gerçekleşmiştir.

Brezilya'da yabancı bankaların toplam bankalar içerisindeki payı ise 2000 yılından itibaren artış göstererek %34'ten 2013 yılına gelindiğinde %40'a ulaşmıştır.

Ancak yabancı banka aktiflerinin, toplam banka aktifleri içindeki payı aynı artışı sergilememiş, 2013 yılında %15 düzeylerinde kalmıştır.

Tablo 12: Brezilya Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Özkaynaklar / Toplam Aktifler (%)	12,1	10,5	11,3	11,5	10,1	9,3	8,5
Banka Gider/Gelir Rasyosu (%)	74,0	58,9	56,4	53,0	56,9	59,8	81,9
Banka Kredi/Mevduat Oranı (%)	73,0	59,3	67,6	85,6	110,5	119,3	119,0
Banka Likit Rezervleri/Toplam Aktifler Rasyosu (%)	-	20,7	24,2	28,7	25,3	21,7	25,1
Banka Aktif Karlılık Oranı (%)	0,9	1,7	2,7	1,8	1,3	0,9	1,1
Banka Özsermaye Karlılık Oranı (%)	9,3	16,9	27,6	17,0	15,4	11,9	13,1

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Bankacılık Sektörünün önemli göstergelerinden olan sermaye yeterliliği rasyosu, Brezilya'da 2015 yılında %12,7 olarak gerçekleşmiş olup, ülkedeki bankaların Basel kriterleri çerçevesinde %10,5 olarak tavsiye edilen rasyoyu karşıladığı görülmektedir.⁷¹

Bununla birlikte özsermaye karlılık oranı 2000 yılında %9,3 seviyesinden 2007 yılında dek artarak %27,6 seviyesine ulaşmıştır. Ancak bu yıldan itibaren azalış sergilemiş ve 2015 yılına gelindiğinde %13,1 seviyesine gerilemiştir. Buna paralel olarak sektörün aktif karlılığı da 2000 yılından 2007 yılına dek düzenli olarak artarak ve %2,7 düzeyine ulaşmıştır. Ancak takip eden yıllarda düşüş sergileyerek 2015 yılına gelindiğinde %1,1 olarak gerçekleşmiştir. Diğer sağlamlık göstergelerinden özkaynakların toplam aktifler içindeki oranı yıllar itibariyle azalış göstermiş olup, 2000 yılındaki %12,1 seviyesinden 2015 yılına gelindiğinde %8,5 seviyesine gerilemiştir.

⁷¹ Banco Central Do Brasil - Brezilya Merkez Bankası, **Financial Stability Report-September 2016 Vol.15 No.2**, http://www.bcb.gov.br/ingles/estabilidade/2016_09/complete_report.pdf (15/04/2018), s.38.

Bununla birlikte sektörde kredilerin mevduatlara oranı yıllar itibarıyla genel olarak artış sergilemiş olup, 2000 yılında %73 olarak gerçekleşirken 2015 yılına gelindiğinde % 119 seviyelerine ulaşmıştır.

2.1.4. Arjantin

2.1.4.1. Genel Ekonomik Görünüm

Arjantin, Latin Amerika’da 2,8 milyon km²’lik yüzölçümü ile ikinci, dünya genelinde ise sekizinci sırada yer alan; siyasi ve idari yapı bakımından federal bir cumhuriyettir. Toplam nüfusu 2016 yılı itibarıyla 44 milyon olan ülke, yıllık yaklaşık %1 nüfus artış hızına sahiptir. Ülkede nüfusun % 91’i şehirlerde yaşamaktadır. Arjantin doğal kaynaklar bakımından zengin olup, bakır, altın, petrol ve uranyum kaynakları bulunmaktadır.

Arjantin, 2016 yılında 445 milyar dolar GSYİH ile Brezilya ve Meksika’dan sonra Güney Amerika kıtasının üçüncü büyük ekonomisi konumundadır. Arjantin ekonomisi, tarım sektörüne dayalı bir sanayi yapısına sahip olup, GSYİH’sının % 10’u tarım sektörü, % 30’u sanayi ve % 60’ı hizmetlerden meydana gelmektedir.⁷²

2015 yılından itibaren iktidara gelen yönetim; neoliberal politikalar uygulayarak ülkeyi, uluslararası siyasete ve pazara entegre etme yönünde adımlar atmaktadır. Ekonomi politikalarında alınan kararlar ile döviz kurunun serbest bırakılarak piyasa koşullarına göre oluşması, sermaye üzerinde kontrollerin ve ihracattaki vergilerin azaltılması, enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi öncelikli olarak hedeflenmektedir.

⁷² T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Arjantin - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Arjantin/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Tablo 13: Arjantin Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	303,2	333,6	392,9	384,7	449,1	455,1	445,2
GSYİH (Büyüme oranı %)	-0,79	8,85	9,01	-5,92	6,00	2,41	-2,25
Kişi Başına Gelir (USD)	7.975	8.213	9.584	9.144	10.469	10.471	9.927
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	-1,92	9,94	8,62	-7,45	5,48	1,59	-3,55
Enflasyon Oranı (%)	-0,94	9,64	8,83	6,28	9,47	10,62	..
İşsizlik Oranı (%)	15,00	11,50	8,50	8,60	7,20	7,10	8,80
Nüfus (Milyon kişi)	37	39	40	41	42	43	44

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Tablo 13’de görüleceği üzere ekonomide yıllar itibariyle istikrarlı bir büyüme yakalanamamış olup, 2009 yılında GSYİH’de yaşanan % 5,92’lik daralma takip eden yıllarda pozitif büyüme oranına dönmüş olsa da, 2016 yılında % 2,25’lik bir negatif büyüme oranına gelindiği görülmektedir. Bununla birlikte, ülkede cari açığın GSYİH’ye oranı 2011 yılında % 0,96 iken, 2016 yılına gelindiğinde % 0,71 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 14: Arjantin Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	303,2	333,6	392,9	384,7	449,1	455,1	445,2
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	33,1	33,2	30,8	22,1	19,2	11,1	4,2
Yatırım/GSYİH	15,5	16,1	17,5	14,7	19,4	17,8	17,2
Cari Denge/GSYİH	-12,40	3,55	2,65	2,28	-0,96	-1,54	-0,71
Reel Faiz Oranı (%)	9,95	-3,77	-3,38	0,24	-7,77	-5,49	-6,71
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	14,38	3,55	2,83	1,26	1,95	1,15	0,16
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	43,60	11,83	11,12	4,86	8,76	5,24	0,71

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

2.1.4.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri

Tablo 15: Arjantin Bankacılık Sektörü Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (ilk 5 banka)	50,1	59,8	56,1	56,4	57,8	62,1	57,5
Banka Hesap Sayısı (1.000 kişiye)	-	511,6	607,8	677,8	719,8	860,4	954,5
Banka Şube Sayısı (100.000 kişiye)	-	13,2	13,1	12,9	13,0	13,2	13,2
Yabancı Banka Aktifleri/Toplam Aktifler (%)	-	27,00	27,00	28,00	29,00	25,00	0,00
Yabancı Bankalar/Toplam Bankalar (%)	37,00	32,00	32,00	33,00	33,00	32,00	0,00

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Arjantin bankacılık sektöründeki yoğunlaşma yüzdeleri dikkate alındığında sektörde yer alan ilk beş bankanın yoğunlaşmasının 2000 yılında % 50,1 olarak gerçekleşen seviyesinin yıllar itibarıyla benzer oranları koruduğu ve 2015 yılında %57,5 seviyesine ulaştığı görülmektedir.

2005-2015 yılları arasında sektördeki şube sayılarında durağan bir seyir gözlenmiş olup, 2005 yılında 100.000 kişiye düşen 13,2 banka şubesi, 2015 yılında da aynı sayıda gerçekleşmiştir. Ancak buna karşın, 2005 yılında 1.000 kişiye düşen hesap sayısı 511,6 iken, 2015 yılına gelindiğinde bu sayı 954,5'e ulaşmıştır. Arjantin bankacılık sektörünün durağan bir yapıda olduğu söylenebilir. Sektördeki yabancı bankaların toplam bankalar içerisindeki payı ise neredeyse yıllar itibarıyla pek değişmemiş olup, sadece 2000 yılında %37'den 2005 yılına gelindiğinden %32'ye gerilemiş. Bu yıldan itibaren bu oran 2015 yılına dek değişim göstermemiştir. Buna paralel olarak; yabancı banka aktiflerinin toplam banka aktifleri içindeki payının da ortalama %27 seviyelerinde olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 16: Arjantin Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Özkaynaklar / Toplam Aktifler (%)	-	12,9	13,1	12,5	11,2	12,1	12,3
Banka Gider/Gelir Rasyosu (%)	67,0	63,1	66,6	56,7	60,1	54,1	92,1
Banka Kredi/Mevduat Oranı (%)	87,5	47,0	59,2	67,2	72,6	77,5	-
Banka Aktif Karlılık Oranı (%)	0,5	0,7	1,3	2,3	2,7	2,9	2,5
Banka Özsermaye Karlılık Oranı (%)	5,9	6,3	11,5	20,6	25,6	25,8	21,8

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Sermaye yeterliliği rasyosu, Brezilya’da 2015 yılında %12,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, ülkedeki bankaların Basel kriterleri çerçevesinde %10,5 olarak tavsiye edilen rasyoyu karşıladığı görülmektedir.⁷³

Arjantin’de sektörün özsermaye karlılık oranı 2000 yılında %5,9 olarak gerçekleşirken ve 2013 yılına kadar düzenli olarak artış göstererek %25,8 seviyesine ulaşmıştır. 2015 yılında ise hafif bir gerileme sergileyerek %21,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak sektörün aktif karlılığı da geçen yıllar içerisinde artış sergilemiş olup, 2000 yılındaki %0,5 aktif karlılık oranı 2015 yılına gelindiğinde %2,5 seviyesine yükselmiştir.

Diğer sağlamlık göstergelerinden özkaynakların toplam aktifler içindeki payı açısından 2005 yılı ile 2015 yılları karşılaştırıldığında benzer oranların olduğu görülmektedir. Bununla birlikte sektörde kredilerin mevduatlara oranı 2015 yılında %77,5 olarak görülmektedir.

⁷³ Banco Central de la Republica Argentina- Arjantin Merkez Bankası, **Financial Stability Report - First Half 2016**, <http://www.bcra.gov.ar/Pdfs/PublicacionesEstadisticas/bef0116i.pdf> (15/04/2018), s.84.

2.1.5. Meksika

2.1.5.1. Genel Ekonomik Görünüm

Latin Amerika ülkeleri içerisinde yüzölçümü açısından 3. büyük ülke konumunda olan Meksika, federal demokrasi ile yönetilmektedir. 122 Milyon nüfusa sahip ülkenin, nüfusunun % 18'i gıda açısından yoksulluk sınırının altında, nüfusun %52,3'ü varlıklar açısından yoksulluk sınırının altında yaşam sürdürmektedir.

Brezilya ve Arjantin gibi Meksika da doğal kaynaklar açısından zengin bir ülke olup; petrol, gümüş, bakır ve altın önde gelen madenleridir. Ayrıca tarım ve hayvancılık ürünlerinde de dünya pazarında söz sahibidir. Meksika, 1980'li yıllarda başlamış olduğu ekonomik dönüşüm politikası ve 1994 yılında yapılan NAFTA anlaşmasının etkisiyle ABD ve Kanada ile ticaretini üç misli arttırarak dünyanın 14. büyük ekonomisi olmuştur. Ancak halen ekonomideki tekelleşmenin etkileri ülkede hissedilmekte ve buna bağlı olarak rekabet ve üretkenliği kısıtlamaktadır. Ağırlığı son yıllarda azalmakla beraber, petrol gelirlerinin ülkede halen ihracatın % 10'nu ve kamu gelirlerinin % 35'ine yakını oluşturduğu görülmektedir.

2008 yılında ABD'de yaşanan ekonomik krizin etkileri ülkede 2009 yılında görülmüş olup, % 6,5 oranında sanayi üretiminde düşüşe neden olmuştur. Ülkenin küresel krizden az etkilenmesini sağlayan başlıca neden, bankacılık sektörünün ekonomideki düşük payı olmuştur. Ancak bu durum aynı zamanda firmaların kredi imkanlarında sınırlayıcı rol oynamaktadır.

Ülke, ticaretinin büyük bölümünü 45 ülkeyi kapsayan 12 serbest ticaret anlaşması ile sağlamaktadır.⁷⁴

⁷⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Meksika - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/ulkeler/ulke-detay/Meksika/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Tablo 17: Meksika Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	880,9	955,5	1.034,9	1.000,0	1.093,6	1.153,1	1.238,2
GSYİH (Büyüme oranı %)	5,30	3,03	3,21	-4,70	4,05	1,36	2,29
Kişi Başına Gelir (USD)	8.476	8.653	9.285	8.730	9.205	9.275	9.646
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	3,81	1,17	4,17	-6,01	1,76	-1,31	1,03
Enflasyon Oranı (%)	9,50	3,99	3,97	5,30	3,41	3,81	2,82
İşsizlik Oranı (%)	2,60	3,60	3,60	5,40	5,20	4,90	3,90
Nüfus (Milyon kişi)	102	108	112	116	119	123	128

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Meksika, Tablo 17’de görüleceği üzere, yıllar itibariyle en yüksek oranda ekonomik daralmayı 2009 yılında yaşayarak, %4,7 oranında küçülmüştür. Ülkenin GSYİH’sında görülen bu belirgin düşüşün başlıca nedenleri arasında; ABD’de yaşanan kriz, uyuşturucu kartelleri ile yol açtıkları şiddet olayları ve yaşanan H1N1 virüsü salgını öne çıkmaktadır.

Küresel ekonomik kriz ülkede likidite sıkıntısı yaşanmasına, tüketim harcamaları ve ülkeye giren yabancı sermaye miktarında düşüşe sebep olmuştur. ABD’nin Meksika’nın başlıca ihrac pazarı olduğu düşüldüğünde; ülkede otomotiv, inşaat, turizm ve lojistik sektörleri olumsuz etkilenmiştir. ABD ekonomisindeki düzelmelerle birlikte Meksika ihracat gelirlerini tekrar arttırabilmiştir.

Tablo 18: Meksika Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	880,9	955,5	1.034,9	1.000,0	1.093,6	1.153,1	1.238,2
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	29,3	24,2	25,2	20,0	21,4	20,6	14,5
Yatırım/GSYİH	21,4	21,9	23,3	22,2	22,3	22,0	21,8
Cari Denge/GSYİH	-3,67	-1,21	-1,08	-0,90	-1,15	-2,44	-1,49
Reel Faiz Oranı (%)	6,55	3,02	2,70	1,73	-0,52	1,98	2,21
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	3,59	3,48	3,66	2,04	2,10	3,70	2,19
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	31,65	33,27	37,92	20,36	22,93	42,61	27,17

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Ülkedeki cari denge bakımından rol oynayan en önemli etkenler, GSYİH'nın %30'unu oluşturan turizmden elde edilen gelirler ve ABD'de göçmen olarak yaşayan 33 Milyon Meksikalı'nın gönderdiği dövizler olduğu söylenebilir. Ancak buna rağmen Tablo 18 incelendiğinde ülkenin sürekli olarak cari açık verdiği görülmektedir. 2009 yılında GSYİH'nın % 0,90'ı olan cari dengedeki açık, 2016 yılına gelindiğinde % 1,49 seviyelerine ulaşmıştır.

2.1.5.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri

Meksika'da bankacılık sektörünün ekonomideki payı düşüktür. Bu durum aynı zamanda firmaların kredi imkanlarında sınırlayıcı rol oynamaktadır.

Tablo 19: Meksika Bankacılık Sektörü Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (ilk 5 banka)	71,6	81,9	76,8	77,8	72,1	72,6	70,1
Banka Şube Sayısı (100.000 kişiye)	-	10,8	12,3	13,7	14,1	14,9	14,0
Yabancı Banka Aktifleri/Toplam Aktifler (%)	-	83,00	78,00	73,00	74,00	70,00	-
Yabancı Bankalar/Toplam Bankalar (%)	44,00	43,00	39,00	39,00	40,00	37,00	-

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Meksika bankacılık sektöründeki yoğunlaşma yüzdeleri dikkate alındığında sektörde yer alan ilk beş bankanın yoğunlaşmasının 2005 yılına kadar % 81,9 gibi yüksek bir seviyeye çıktıktan sonra, 2015 yılına kadar düzenli olarak azalış gösterdiği ve %70,1 seviyesine gerilediği görülmektedir. Yine de çalışmada ele alınan ülkelerin ortalama yoğunlaşma oranlarına göre yüksek bir yoğunlaşma oranına sahip olduğu söylenebilir.

Aynı dönemde sektördeki banka şube sayısı incelendiğinde 2005 yılından itibaren düzenli bir artış görülmüş olup, 2011-2015 döneminde 100.000 kişiye düşen şube sayısının 14 seviyelerinde olduğu görülmektedir.

Meksika bankacılık sektöründe genel itibarıyla yabancı bankaların sektörün neredeyse yarısına ulaştığı söylenebilir. 2000’li yılların başında %44 olan bu oran yıllar itibarıyla bir azalış trendine girmiş ve 2013 yılında %37 olarak gerçekleşmiştir. Ancak yabancı banka aktiflerinin toplam bankaların aktifleri içindeki payı, 2005 yılında %83’e ulaşmış ve 2013 yılına gelindiğinde bu oran %70’e gerilemiştir. Yine de yabancı banka aktiflerinin, toplam banka aktifleri içinde önemli bir payı bulunduğu yadsınamaz.

Tablo 20: Meksika Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Özkaynaklar / Toplam Aktifler (%)	9,6	8,8	9,6	10,7	9,9	10,4	10,5
Banka Gider/Gelir Rasyosu (%)	69,4	55,2	52,2	48,1	56,4	52,7	68,0
Banka Kredi/Mevduat Oranı (%)	68,0	64,2	80,1	73,5	72,5	77,0	77,1
Banka Likit Rezervleri/Toplam Aktifler Rasyosu (%)	-	20,5	11,1	11,6	8,1	7,2	7,3
Banka Aktif Karlılık Oranı (%)	1,1	2,3	2,5	1,3	1,2	1,6	1,2
Banka Özsermaye Karlılık Oranı (%)	11,9	19,9	18,0	12,2	10,8	14,7	11,5

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Bankacılık Sektörünün önemli göstergelerinden olan sermaye yeterliliği rasyosu, Meksika’da 2015 yılında %14,97 olarak gerçekleşmiş olup, ülkedeki bankaların Basel kriterleri çerçevesinde %10,5 olarak tavsiye edilen rasyoyu karşıladığı görülmektedir.⁷⁵

Tablo 20’de, Meksika’da bankacılık sektörünün özsermaye karlılık oranının 2000-2005 yılları arasında artış sergileyerek %19,9 seviyesine ulaştığı ancak 2005 yılından itibaren genel itibarıyla bir azalış sergilediği ve 2015 yılına gelindiğinde %11,5’e gerilediği gözlemlenmektedir. Buna paralel olarak sektörün aktif karlılığı da geçen yıllar içerisinde 2007 yılından başlayarak bir azalış sergilemiş ve 2015 yılında %1,2 olarak gerçekleşmiştir. Özkaynakların toplam aktifler içindeki oranı ise yıllar itibarıyla belirgin bir değişiklik göstermemiş olup, %8,8 ile %10,7 oranları arasında seyretmiştir. Bununla birlikte sektörde kredilerin mevduatlara oranı 2000 yılındaki %68 seviyesinden 2007 yılına gelindiğinde en yüksek orana ulaşmış ve takip eden yıllarda ortalama %75’li seviyelerde gerçekleşmiştir.

⁷⁵ Banco de Mexico - Meksika Merkez Bankası, **Financial System Statistics - Capital Adequacy of Banks December 2015**, http://www.banxico.org.mx/portal_disf/wwwProyectoInternetCapitalizacion_ing.jsp (15/04/2018)

2.1.6. Güney Afrika

2.1.6.1. Genel Ekonomik Görünüm

Güney Afrika, 1.219 bin km² yüzölçümü ile merkezi bir ulusal devlet, dokuz eyalet başkanlığından oluşan ve 1994 yılında demokrasiye geçen bir ülke konumundadır. 2016 yılında nüfusu 56 milyon olan ülkenin büyük bir bölümü yaşamını yoksulluk sınırlarında sürdürmektedir. Güney Afrika’da dünyanın en zengin madenleri bulunmaktadır. Bunların arasında; dünya rezervlerinin önemli bir kısmını oluşturan platin, altın, elmas, uranyum ve 40’den fazla maden yer almaktadır. Ancak zengin maden kaynaklarının aksine su kaynaklarında kıtlık söz konusudur.

1994 yılında demokrasiye geçilmesiyle Güney Afrika Cumhuriyeti’nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisi serbest piyasa ekonomisine sahiptir ve gelişme yönlü bir yapı sergilemektedir.

Ekonomik program olarak uygulanan orta vade planı ile ülkenin, pazar ekonomisine dayalı olan yapısının sürdürülerek kamu ve özel sektör ortaklıklarına da önem verilmeye devam edeceği vurgulanmaktadır.⁷⁶

Tablo 21: Güney Afrika Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	267,0	322,2	358,5	364,2	387,6	406,1	419,5
GSYİH (Büyüme oranı %)	4,16	5,28	5,36	-1,54	3,29	2,49	0,28
Kişi Başına Gelir (USD)	5.714	6.480	6.960	6.988	7.224	7.354	7.280
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	2,67	4,01	2,84	-1,81	1,45	1,14	-1,32
Enflasyon Oranı (%)	5,34	3,40	7,10	7,13	5,00	5,75	6,33
İşsizlik Oranı (%)	26,70	23,80	22,50	23,50	24,60	24,60	26,70
Nüfus (Milyon kişi)	45	48	49	50	52	53	56

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

⁷⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Güney Afrika - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliskiler/ulkeler/ulke-detay/Güney%20Afrika%20Cumhuriyeti/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Tablo 21’de görüleceği üzere ülkenin kronikleşen bir işsizlik sorunu vardır.

Yıllar itibariyle işsizlik oranlarının % 22 ile % 26 arasında değişkenlik göstermekle beraber, aşağı yönlü eğilim sergilemediği açıkça görülmektedir.

Tablo 22: Güney Afrika Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	267,0	322,2	358,5	364,2	387,6	406,1	419,5
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	20,3	20,8	20,4	18,3	20,7	14,3	9,7
Yatırım/GSYİH	14,8	18,5	20,3	19,9	20,4	21,5	19,6
Cari Denge/GSYİH	-0,15	-3,58	-5,61	-2,31	-2,26	-4,48	-1,60
Reel Faiz Oranı (%)	5,20	4,91	3,97	3,91	2,32	2,22	3,22
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	0,75	2,91	2,29	2,23	1,00	1,70	0,38
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	2,00	9,39	8,20	8,11	3,89	6,92	1,59

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

2.1.6.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri

Dünya Ekonomik Forumunun araştırmasına göre Güney Afrika, finansal gelişmişlik açısından dünyada ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. Bankacılık sektörü modern ve iyi düzenlenmiş bir yapıya sahip olup; ülkede 22 banka, 15 yabancı banka şubesi ve 36 yabancı bankaya ait temsilcilik ofisi bulunmaktadır. Bununla birlikte ülke içi ve ülke dışı döviz transferleri, döviz kontrol sistemine bağlıdır.

Tablo 23: Güney Afrika Bankacılık Sektörü Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (ilk 5 banka)	94,8	99,5	98,9	98,6	99,3	99,0	99,0
Banka Şube Sayısı (100.000 kişiye)	-	7,3	6,1	9,3	10,5	10,2	10,5
Yabancı Banka Aktifleri/Toplam Aktifler (%)	-	22,00	23,00	22,00	25,00	23,00	-
Yabancı Bankalar/Toplam Bankalar (%)	13,00	21,00	22,00	23,00	24,00	24,00	-

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Güney Afrika bankacılık sektöründeki yoğunlaşma yüzdeleri dikkate alındığında sektörde yer alan ilk beş bankanın yoğunlaşmasının %100'e yakında oranda gerçekleştiği, bir başka deyişle ilk beş banka tüm sektöre egemen konumdadır. Ülkedeki banka şube sayısı incelendiğinde 2005 yılından itibaren düzenli bir artış görülmekte olup, 2015 yılında 100.000 kişiye düşen şube sayısının 10,5'e ulaştığı görülmektedir.

Yabancı bankaların toplam bankalar içindeki payı ise 2000 yılından itibaren artış göstererek %13 seviyesinden 2013 yılında %24 seviyesine ulaşmıştır. Yabancı banka aktiflerinin toplam banka aktifleri içerisindeki payı ise yıllar itibarıyla önemli bir değişiklik göstermemiş olup, ortalama %23'lü seviyelerde seyretmiştir.

Tablo 24: Güney Afrika Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Özkaynaklar / Toplam Aktifler (%)	8,7	7,9	8,0	6,7	7,2	7,9	7,0
Banka Gider/Gelir Rasyosu (%)	51,6	64,0	54,9	52,2	57,6	55,9	100,7
Banka Kredi/Mevduat Oranı (%)	129,6	122,8	125,6	121,8	114,4	113,3	111,0
Banka Likit Rezervleri/Toplam Aktifler Rasyosu (%)	-	3,3	3,4	3,5	4,0	3,5	3,1
Banka Aktif Karlılık Oranı (%)	1,6	1,6	1,5	0,9	1,1	0,9	0,9
Banka Özsermaye Karlılık Oranı (%)	9,5	27,4	25,5	15,3	15,8	11,8	15,1

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Bankacılık sektörü sağlamlık göstergelerinden önemli bir tanesi olan ana sermaye yeterliliği rasyosu, Güney Afrika’da 2015 yılında %11,44 olarak gerçekleşmiştir. ⁷⁷

Bankacılık sektörünün özsermaye karlılık oranı ise yıllar itibariyle önce yükselme sonra düşüş eğiliminde olmasına rağmen 2000 - 2015 yılları arasında ortalama %15 seviyelerini korumuştur. Sektörün aktif karlılığı da geçen yıllar içerisinde düşüş sergilemiş olup, 2000 yındaki %1,6 aktif karlılık oranından 2015 yılına gelindiğinde %0,9 seviyesine gerilediği görülmektedir. Diğer sağlamlık göstergelerinden özkaynakların toplam aktifler içindeki oranı yıllar itibariyle genel olarak bir azalış göstermiş olup, 2000 yılında %8,7 olarak gerçekleşen bu oran, 2015 yılında %7,0 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte sektörde kredilerin mevduatlara oranı 2000 yılındaki %129,6 seviyesinden 2015 yılına gelindiğinde %111 seviyesine gerilemiş olduğu görülmektedir.

⁷⁷ South African Reserve Bank - Güney Afrika Merkez Bankası, **Bank Supervision Department-Annual Report 2015**, <https://www.prudentialauthority.co.za/Lists/News%20and%20Publications/Attachments/7872/01%20BankSupAR2015.pdf> (15/04/2018), s.4.

2.1.7. Çin

2.1.7.1. Genel Ekonomik Görünüm

1949 yılında kurulan Çin, Asya kıtasının doğusunda yer almaktadır. Ülkenin siyasi yapısı tek parti yönetimine dayanmakta olup, devlet politikası Çin Komünist Partisi vasıtasıyla uygulanmaktadır.

1,3 Milyar nüfusuyla dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumunda olan ülkede, nüfus uygulanan politikalar neticesinde, azalarak da olsa artış göstermeye devam etmektedir. Ülkedeki yüksek nüfus en büyük sorunlardan birisi olmakla birlikte, aynı zamanda önemli bir ekonomik güç kaynağı olarak değerlendirilebilir.⁷⁸

Ülkede, 1980'lerdeki komünist yönetimin dışa kapalı ekonomik yapısını, 1990'lı yıllarla birlikte dışa açık hale getirme yönünde reformlar yapılmaya başlanmıştır. Çin, 1990'lı yıllardan itibaren gelişmekte olan ekonomilere yapılan yatırımların başında yer almaktadır. Ülke 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur.

Çin ekonomisi 1990'lardan bu yana her yıl ortalama % 10 civarında büyüme kaydetmektedir. Tablo 25'te görüleceği üzere ülkenin GSYİH büyüme hızı 2005 yılında %11,40, 2007 yılında %14,23 ile tarihindeki en yüksek büyüme oranlarından biri olmuştur. Devam eden yıllarda küresel konjonktürdeki gelişmeler doğrultusunda bir miktar yavaşlama görülmüş olsa da, 2009 yılında % 9,40, 2013 yılında % 7,76 ve 2016 yılında % 6,69 ile Çin, gelişmekte olan ülkeler arasında görece yüksek büyüme performansı ile ayrılmış durumdadır. Bununla birlikte yüksek GSYİH büyüme hızı ile, 2008 yılında tüm dünyada etkileri hissedilen küresel finansal krizden günümüze dünya büyümesine en büyük katkı yapan ülke olmuştur. Ayrıca Çin, döviz rezervleri sayesinde küresel kriz sonrası dönemde dünya piyasaları için önemli bir fon kaynağı konumundadır. Ülke döviz rezervlerini yönetmek amacıyla kurmuş olduğu "China Investment Corporation (CIC)" ve Wall-Street'deki aracı ortaklarıyla, elindeki fon fazlasını yöneterek ABD'nin en büyük yatırım bankalarıyla rekabet edebilir duruma gelmiştir.

⁷⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Çin - Ekonomik Görünüm, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Cin%20Halk%20Cumhuriyeti/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Tablo 25: Çin Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	2.237,1	3.569,9	4.596,6	5.514,1	6.682,4	7.766,5	9.504,2
GSYİH (Büyüme oranı %)	8,49	11,40	14,23	9,40	9,54	7,76	6,69
Kişi Başına Gelir (USD)	1.431	2.246	3.111	4.098	5.161	6.202	6.996
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	..	11,36	19,60	9,86	13,65	8,61	-0,57
Enflasyon Oranı (%)	0,26	1,81	4,77	-0,70	5,41	2,63	2,00
İşsizlik Oranı (%)	4,50	4,10	3,80	4,30	4,30	4,50	4,60
Nüfus (Milyon kişi)	1.263	1.304	1.318	1.331	1.344	1.357	1.379

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Dünyada ekonomik göstergeleri açısından önemli yere sahip ülkenin 2016 yılı performansını incelediğimizde; GSYİH'nın 9,5 Trilyon dolar'a ulaştığını, enflasyon oranının %2 düzeylerinde ve işsizlik oranının % 4,6 olduğunu görmekteyiz.

Tablo 26: Çin Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	2.237,1	3.569,9	4.596,6	5.514,1	6.682,4	7.766,5	9.504,2
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	30,4	39,3	45,1	50,2	52,5	54,5	47,4
Yatırım/GSYİH	26,4	37,3	39,3	45,2	47,7	48,4	48,0
Cari Denge/GSYİH	1,39	4,78	8,85	4,72	1,88	1,69	1,79
Reel Faiz Oranı (%)	3,71	1,62	-0,31	5,45	-1,47	3,69	3,09
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	2,84	3,76	3,91	2,54	3,88	3,31	1,55
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	63,58	134,33	179,94	140,16	258,96	257,00	147,48

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Tablo 26’da görüldüğü üzere, ülkenin doğrudan yabancı yatırımları 2000’li yılların başında 63.58 Milyar dolar olup, 2011 yılında 258,96 Milyar dolar ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2016 yılına gelindiğinde 147,48 Milyar dolar ile BRICS ülkeleri arasında en fazla doğrudan yatırım alan ülke olmuştur.

Ancak ülke ekonomisinin hızlı yükselişi; beraberinde yüksek eşitsizlik de dahil olmak üzere birçok zorluğu beraberinde getirmiştir. Bunlar arasında; hızlı kentleşme, çevresel sürdürülebilirliğe yönelik zorluklar, yaşlanan nüfus ve iç göçün getirdiği demografik baskılar sayılabilir. Ayrıca Çin, kişi başına düşen gelir seviyesi ile halen gelişmekte olan ülkeler arasında değerlendirilmektedir.

2.1.7.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri

Tablo 27: Çin Bankacılık Sektörü Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (ilk 5 banka)	60,2	76,3	69,9	66,7	62,0	57,1	52,5
Banka Hesap Sayısı (1.000 kişiye)	-	-	7,3	9,0	11,6	14,8	19,1
Yabancı Banka Aktifleri/Toplam Aktifler (%)	-	-	2,00	2,00	2,00	2,00	-

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Çin’de bankacılık sektöründe yer alan ilk beş bankanın yoğunlaşmasının 2000 yılındaki %60,2 seviyesinden, 2005 yılına dek %76,3’e arttığı ancak takip eden yıllarda devamlı olarak azalarak, 2015 yılında %52,5 seviyelerine gerilediği görülmektedir. Ülkedeki banka hesap sayıları incelendiğinde 2007 yılından itibaren düzenli bir artış yaşanmış olup, 2015 yılında 1.000 kişiye düşen hesap sayısının 19,1’e yükselmiştir. Ancak bu sayının dünya ortalamasıyla karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır.

Çin bankacılık sektöründe genel itibariyle devlet ve yerel bankaların ağırlıkta olduğu söylenebilir. Yabancı banka aktiflerinin toplam banka aktifleri içerisindeki

payının yok denecek kadar düşük olduğu ve yalnızca %2 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 28: Çin Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Özkaynaklar / Toplam Aktifler (%)	-	4,4	5,7	5,6	6,4	6,7	8,4
Banka Gider/Gelir Rasyosu (%)	66,9	41,1	36,4	38,8	38,0	32,7	49,0
Banka Kredi/Mevduat Oranı (%)	298,2	254,7	237,9	240,9	243,1	279,8	312,3
Banka Aktif Karlılık Oranı (%)	0,3	0,7	1,3	1,0	0,8	1,1	1,0
Banka Özsermaye Karlılık Oranı (%)	4,5	19,7	18,9	17,0	12,9	18,2	14,7

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Bankacılık Sektörü sağlamlık göstergelerinden önemli bir tanesi olan ana sermaye yeterliliği rasyosu, Çin bankacılık sektöründe 2015 yılında %10,34 olarak gerçekleşmiş olup, sektördeki bankalar için %10,5 olan Basel kriterinin bir miktar altında yer almaktadır.⁷⁹

Bankacılık Sektörünün önemli göstergelerinden olan sermaye yeterliliği rasyosu, Çin’de 2015 yılında %10,34 olarak gerçekleşmiş olup, Basel kriterleri çerçevesinde %10,5 olarak tavsiye edilen rasyonun altında kalmıştır. Çin, bu çalışmada yer alan ülkeler arasında en düşük sermaye yeterliliği’ne sahip ülkedir.

Çin’de bankacılık sektörü özsermaye karlılık oranının 2000 yılındaki %4,5 seviyesinden 2005 ve 2007 yıllarına dek artış sergileyerek sırasıyla %19,7 ve %18,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde ise bu oranın %14,7’e gerilediği görülmektedir. Buna paralel olarak sektörün aktif karlılığı da 2000 yılındaki

⁷⁹ Central Bank of the Republic of China - Çin Merkez Bankası, **Financial Stability Report - May 2016**, <https://www.cbc.gov.tw/public/Attachment/611915571671.pdf> (15/04/2018), s.100.

%0,3 seviyesinden 2007 yılına gelindiğinde %1,3'e yükselmiş, ancak takip eden yıllarda düşüş sergileyerek 2015 yılında %1,0 seviyesine gerilemiştir.

Diğer sağlık göstergelerinden özkaynakların toplam aktifler içindeki oranı 2005 yılında %4,4 olarak gerçekleşmiş olup, yıllar itibariyle artış göstererek 2015 yılına gelindiğinde %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte sektörde kredilerin mevduatlara oranının 2015 yılında % 312,3 gibi dünya ortalamasına göre oldukça yüksek bir oranda gerçekleştiği görülmektedir.

2.1.8. Tayland

2.1.8.1. Genel Ekonomik Görünüm

Tayland, 69 Milyon nüfusu ve 513.000 bin km²'lik yüzölçümü ile Güneydoğu Asya'da yer alan ve anayasal monarşi ile yönetilen bir krallık ülkesidir.

Tayland ekonomisinde sanayi sektörünün payı oldukça yüksektir. Ülke ekonomisinde tarım sektörünün payı ise %12 olmasına rağmen, ülkedeki işgücünün %50'si tarımda istihdam edilmektedir.

1970'lerden itibaren yabancı sermayeye yönelik teşvikler, ithal ikameci bir sanayi sektörü oluşmasına olanak sağlamıştır. 1980'li yıllardaki emek yoğun üretime ve ihracata dayalı ürün imalatı, 1990'lı yıllara gelindiğinde yerini ağırlıklı olarak bilgisayar ve motorlu araç parçaları gibi teknoloji ürünlerine bırakmıştır.

Ancak 1990'lardan itibaren ülke para biriminin güçlenme eğiliminde olan ABD dolarına endekslenmesiyle birlikte, ekonominin diğer ülkelerle rekabet edebilme gücü zayıflamış ve ihracattaki düşüşe bağlı olarak cari açık düzeyi sürdürülmesi zor bir seviyeye gelmiştir. Bununla birlikte ülkede özellikle 1996 yılından itibaren ardı ardına gelen yönetim değişiklikleri, sanayinin canlandırılması için yapılması gereken yapısal reformların hayata geçirilememesine neden olmuştur. Oldukça yüksek seviyelere ulaşan cari dengedeki açığı finanse etmek üzere kısa vadeli sermaye girişine olan bağımlılık, ülkede kur kargaşasına neden olmuştur. İhracat gelirleri düşerken, sermaye girişi kesilmiş ve nihayetinde ekonomi daralma eğilimine girerek, 1998 yılında % 10 düzeyinde

daralmıştır. 1997 yılında Tayland’da başlayan kriz, birçok Doğu Asya ülkesini derinden etkilemiştir.

Tablo 29: Tayland Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	217,7	283,8	314,1	317,3	344,0	379,0	406,4
GSYİH (Büyüme oranı %)	4,46	4,19	5,44	-0,69	0,84	2,73	3,24
Kişi Başına Gelir (USD)	3.391	4.142	4.584	4.578	4.974	5.210	5.592
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	4,57	3,39	5,17	-1,51	2,30	0,31	3,06
Enflasyon Oranı (%)	1,59	4,54	2,24	-0,85	3,81	2,19	0,19
İşsizlik Oranı (%)	2,40	1,40	1,20	1,50	0,70	0,80	0,90
Nüfus (Milyon kişi)	63	65	66	67	68	68	69

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Yaşanan krizin ardından ülkede başlatılan yapısal değişim süreci ve eğitim, tarım, teknoloji alanlarına yönelik reformlar sayesinde ekonomi toparlanma eğilimine girmiştir. Tablo 29’da görüleceği üzere, ülkenin GSYİH büyüme hızı 2000 yılında %4,46, 2005 yılında % 4,19 ve 2007 yılında % 5,44 olarak gerçekleşmiştir. Tayland’ın takip eden yıllardaki büyüme performansı, ülkenin tedarik zincirinde önemli yeri olan Japonya’da yaşanan deprem ve tsunami sebebiyle, bununla birlikte ülkedeki sel felaketine bağlı olarak, önemli oranda düşüş sergilemiş olsa da, 2016 yılına gelindiğinde % 3,24 büyüme hızına tekrar ulaştığı görülmektedir.⁸⁰

⁸⁰ T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Tayland - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/Tayland/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Tablo 30: Tayland Ekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	217,7	283,8	314,1	317,3	344,0	379,0	406,4
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	24,2	23,1	30,6	28,0	30,0	31,2	33,0
Yatırım/GSYİH	22,7	29,9	25,7	20,8	25,8	26,8	21,0
Cari Denge/GSYİH	5,82	-3,18	5,44	7,28	2,64	-1,19	10,64
Reel Faiz Oranı (%)	..	0,27	3,11	4,13	1,53	3,16	2,52
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	2,10	3,42	3,01	2,10	0,69	3,91	0,68
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	4,58	9,70	9,47	6,67	2,38	14,81	2,75

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

2.1.8.2. Bankacılık Sektör Göstergeleri**Tablo 31:** Tayland Bankacılık Sektörü Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma (ilk 5 banka)	68,6	64,0	65,2	66,7	65,5	66,9	67,7
Banka Hesap Sayısı (1.000 kişiye)	-	-	1.012,8	1.043,1	1.136,2	1.158,2	1.198,0
Banka Şube Sayısı (100.000 kişiye)	-	8,3	9,7	10,9	11,4	12,2	12,6
Yabancı Banka Aktifleri/Toplam Aktifler (%)	-	3,00	5,00	6,00	6,00	7,00	-
Yabancı Bankalar/Toplam Bankalar (%)	18,00	15,00	14,00	19,00	25,00	25,00	-

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Tayland bankacılık sektöründeki yoğunlaşma yüzdeleri dikkate alındığında sektörde yer alan ilk beş bankanın yoğunlaşmasının yıllar itibarıyla önemli bir değişiklik göstermediği ve 2015 yılında %67,7 olarak gerçekleştiği görülebilir.

Aynı dönemde sektördeki banka şube sayısı incelendiğinde 2005 yılından itibaren düzenli bir artış görülmekte olup 2015 yılına gelindiğinde 100.000 kişiye düşen şube sayısının 12,6 olduğu görülmektedir. Görece olarak düşük gözüken şube sayısına karşın; hem dünya ülkeleri ortalamalarıyla, hem de üst-orta gelir grubuna sahip gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında, 1.000 kişiye düşen hesap sayılarında Tayland'ın 1.198 olarak gerçekleşen hesap sayısı ile yüksek bir rakama ulaştığı söylenebilir.

Tayland bankacılık sektöründe genel itibarıyla yabancı bankalarının payının düşük olduğu söylenebilir. Yabancı bankaların toplam bankalar içindeki payının 2013 yılında %25 olarak gerçekleştiği, fakat yabancı banka aktiflerinin toplam banka aktifleri içindeki payının ise %7'de kaldığı görülebilir.

Tablo 32: Tayland Bankacılık Sektörü Sağlamlık Göstergeleri

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2015
Özkaynaklar / Toplam Aktifler (%)	7,5	9,0	9,8	8,4	7,8	8,5	10,0
Banka Gider/Gelir Rasyosu (%)	78,1	49,9	55,8	52,5	47,8	42,7	80,5
Banka Kredi/Mevduat Oranı (%)	112,9	98,1	98,2	97,9	102,2	97,8	98,7
Banka Likit Rezervleri/Toplam Aktifler Rasyosu(%)	-	8,8	12,1	22,1	21,1	19,1	17,3
Banka Aktif Karlılık Oranı (%)	-0,1	1,3	0,2	1,0	1,1	1,4	1,2
Banka Özsermaye Karlılık Oranı (%)	2,3	15,9	1,9	10,2	10,7	12,5	10,6

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Sermaye yeterliliği rasyosu, Tayland bankacılık sektöründe 2015 yılında %13,8 olarak gerçekleşmiş olup, sektördeki bankalar Basel kriterleri çerçevesinde %10,5 olarak tavsiye edilen oranın karşılamaaktadır.⁸¹

Tayland'da sektörün özsermaye karlılık oranının 2000 yılındaki %2,3 seviyesinden yıllar içinde artış gösterdiği ve 2015 yılında %10,6'ya yükseldiği görülmektedir. Buna paralel olarak sektörün 2000 yılındaki %-0,1 negatif aktif karlılık oranı, 2015 yılına gelindiğinde %1,2 seviyesine ulaşmıştır.

Diğer sağlamlık göstergeleri özkaynakların toplam aktifler içindeki oranı yıllar itibariyle artış göstermiş olup, 2000 yılında %7,5 seviyesinde gerçekleşen bu oran, 2015 yılına gelindiğinde %10 seviyesine yükselmiştir. Bununla birlikte sektörde kredilerin mevduatlara oranı 2000 yılında %112,9 olarak gerçekleşmiş olup, 2015 yılına dek genel olarak düşüş sergileyerek %98,7 seviyelerine gerilemiştir.

2.2. Yurtiçi Tasarruflar Temelinde Ülkelerin Karşılaştırılması

Bir ekonomide tasarruflar; fon oluşturması ve bu fonların yatırımlara yönlendirilmesi için oldukça önem arz etmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu üst-orta gelir grubuna mensup, gelişmekte olan ülkelerin Dünya Bankası makroekonomik göstergeleri, 2000-2016 verilerinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Yurtiçi tasarruf oranları (Yurtiçi Tasarruflar/GSYİH) incelendiğinde, ele alınan ülkeler arasında, 2016 yılında en fazla tasarruf eden ülke % 50'ye yaklaşan oranla Çin, en az tasarrufa sahip ülkeler ise %10'un altında yer alan oranla Arjantin ve Brezilya olmuştur. En yüksek yurtiçi tasarruf oranına sahip Çin'i, % 33 ile Tayland, % 25,3 ile Malezya, % 14,5 ile Meksika ve % 13'e yaklaşan oranlar ile Rusya ve Türkiye takip etmektedir.

⁸¹ Bank of Thailand – Tayland Merkez Bankası, **Average of Ratio of Thai Commercial Banks – 2015, Quarter 4**, <http://www2.bot.or.th/statistics/BOTWEBSTAT.aspx?reportID=759&language=ENG> (15/04/2018).

Tablo 33: Yurtiçi Tasarruflar'ın GSYİH'ye Oranı (2010 Sabit Fiyatlar ile)

	2000-2008	2009	2011	2013	2016
Türkiye	25,6%	21,6%	20,8%	18,9%	12,6%
Rusya	36,7%	25,2%	33,6%	27,2%	12,9%
Malezya	38,1%	34,8%	40,8%	35,2%	25,3%
Brezilya	14,9%	16,2%	22,1%	15,8%	8,0%
Arjantin	32,3%	22,1%	19,2%	11,1%	4,2%
Meksika	25,3%	20,0%	21,4%	20,6%	14,5%
Güney Afrika	19,0%	18,3%	20,7%	14,3%	9,7%
Çin	38,2%	50,2%	52,5%	54,5%	47,4%
Tayland	24,6%	28,0%	30,0%	31,2%	33,0%

Kaynak: World Bank – Dünya Bankası

Tablo 34: Yurtiçi Tasarruflar (Milyar dolar)

	2000-2008	2009	2011	2013	2016
Türkiye	171,6	153,4	178,0	184,5	141,5
Rusya Federasyonu	455,2	368,1	539,3	460,9	214,0
Malezya	75,7	83,0	109,6	104,5	87,0
Brezilya	264,6	332,4	508,6	381,5	179,2
Arjantin	122,9	85,0	86,1	50,6	18,5
Meksika	238,7	200,4	233,7	237,1	179,9
Güney Afrika	59,7	66,7	80,3	58,1	40,8
Çin	1.357,0	2.768,0	3.506,1	4.229,1	4.506,9
Tayland	67,3	88,7	103,0	118,3	134,0

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

2000-2008 arasındaki yılların yurtiçi tasarruf oranlarının ortalamaları hesaplanarak incelendiğinde ise; yine Çin'in ilk sırada yer aldığı, ikinci sırada ise Malezya'nın geldiği, en düşük oranlara sahip ülkelerin ise Güney Afrika ve Brezilya olduğu görülmektedir.

Ele aldığımız ülkelerin GSYİH büyüme oranlarını ise Tablo 35'te görmekteyiz. Genel olarak yurtiçi tasarrufların yüksek olduğu ülkelerde daha yüksek bir büyüme performansı göze çarpmaktadır. Özellikle Çin'de yurtiçi tasarruflar gibi büyüme oranının da yüksek olması, ülkede tasarrufların büyümeyi desteklediğini göstermektedir. Bununla birlikte üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta; Çin'in 2000-2008 döneminde

olduğu gibi, küresel ekonomik krizin etkilerini gösterdiği 2009 yılında da, diğer ülkelerin aksine büyümeye devam etmiştir.

Tablo 35: GSYİH Büyüme Oranı (%)

	2000-2008	2009	2011	2013	2016
Türkiye	4,9%	-4,7%	11,1%	8,5%	3,2%
Rusya Federasyonu	7,0%	-7,8%	5,3%	1,8%	-0,2%
Malezya	5,7%	-2,5%	5,3%	4,7%	4,2%
Brezilya	3,8%	-0,1%	4,0%	3,0%	-3,6%
Arjantin	3,5%	-5,9%	6,0%	2,4%	-2,2%
Meksika	2,6%	-4,7%	4,0%	1,4%	2,3%
Güney Afrika	4,2%	-1,5%	3,3%	2,5%	0,3%
Çin	10,5%	9,4%	9,5%	7,8%	6,7%
Tayland	4,9%	-0,7%	0,8%	2,7%	3,2%

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Son yıllarda, Malezya da yüksek yurtiçi tasarruf ve büyümenin birlikte görüldüğü ekonomilerdendir. Tayland ise; yüksek yurtiçi tasarruf düzeyine rağmen nispeten daha az büyüyen bir ülke olmuştur. Bu durum Tayland’da yatırımların tasarruflar kadar artmadığı, yani tasarrufların tamamıyla verimli yatırımlara dönüştürülemediği şeklinde yorumlanabilir. Yurtiçi tasarruf / GSYİH oranı daha düşük seviyede olan Türkiye’nin ise 2016 yılında Tayland’la aynı oranda büyüme oranına sahip olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye’nin tasarruf oranlarının yatırım oranlarından düşük olması cari dengeyi etkileyerek, kronik cari işlemler açığı sorununu doğurmaktadır.

Sonuç olarak gelişmekte olan ekonomilerde büyümenin sağlanabilmesi için yurtiçi tasarruf oranlarının yüksek olması gereklilik olmakla birlikte, esasen önemli olan yüksek tasarruflarla birlikte ülkede yatırım-tasarruf dengesinin kurulması ve ekonomide büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİK GÖRÜNÜM, YURTIÇİ TASARRUFLAR VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Çalışmanın ikinci bölümünde üst-orta gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkeleri ele alırken, daha kapsamlı inceleyebilmek için Türkiye'yi hariç tutmuştuk. Bu bölümde ise Türkiye ekonomisinin genel görünümü, tasarruf eğilimleri ve Türkiye için tasarrufun önemi ele alınmıştır. Yine bu bölümde Türkiye'de Bankacılık sektörünün gelişimi ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

3.1. Türkiye Ekonomisi'nin Genel Görünümü

Türkiye ekonomisi için 1980'li yıllar önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu bölümde 1980 yılından günümüze Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmelere yer verilecektir.

3.1.1. 1980'den Günümüze Yaşanan Gelişmeler

1980'li yıllar dünyada ve Türkiye'de yapısal değişimlerin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Bu yıllardan itibaren Türkiye'de yaşanan liberalleşme ve dışa açılma politikaları hem ülkenin kendi yapısal dinamikleri hem de dünya ekonomisindeki gelişmelerin sonucudur.

1980 öncesinde; Türkiye'nin sanayileşme politikası ithal ikamesine dayalıydı ancak Türk Parasının aşırı değerlenmesi, iç piyasada gereken önlemlerin alınmadan ithalat yapabilmek adına sürdürülen kısa vadeli dış borçlanma stratejisi ve petrol krizinin de etkisiyle 1970'lerin sonuna gelindiğinde Türkiye'de ekonomik kriz ortamı yaşanmıştır. Ekonomide yaşanan dar boğazı aşmak üzere geniş yelpazede etkileri olan ve 24 Ocak Kararları olarak literatüre geçen istikrar programı uygulanmaya başlanmış ve 1980 sonrasında alınan istikrar önlemleri ile ihracatı teşvik eden politikalara dönmüştür. Bununla birlikte dış rekabete açık bir sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlanmıştır. Bu politikaların temelinde; ithalat yasaklarının azaltılması, gümrük vergilerinin aşağı

çekilmesi, ihracatın teşvik edilerek kolaylaştırılması, kambiyo rejiminin liberalleşmesi ve Türk Lirasının gerçek değerine göre belirlenmesi yer almaktadır.⁸²

İstikrar programının uygulandığı 1980-1983 yılları arasında; dış finansman sorunları uluslararası piyasalardan temin edilen krediler ile giderilmiş, yaşanan döviz darboğazı aşılmış, enflasyon gerilemeye başlamış, mali alanda ise alınan tedbirlerle kayda değer bir disiplin sağlanmıştır. 1983 yılından sonra ise, enflasyonu düşürmek adına uygulanan sıkı maliye politikaları esnetilmiş, 1986 yılında IMF'nin stand-by anlaşmasının sona ermesiyle birlikte daha gevşek politikalar uygulanmıştır. Bunun sonucunda artan kamu yatırımları, enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir.

1983-1987 döneminde daha önce uygulanan sıkı maliye politikalarından vazgeçilmesiyle; ortalama % 6,5 büyüme oranına ulaşmakla birlikte, enflasyon rakamlarına bakıldığında 1980 yılında % 115 düzeyinden, 1982 yılında % 22 düzeyine gerileyen enflasyon oranı 1988 yılına gelindiğinde tekrar % 73 seviyelerine ulaşmıştır.⁸³

Esasen 1980 istikrar programının para piyasalarında da tamamlanması; 1989 yılında, 32 sayılı alınan karar ile Türkiye'ye gelen ve giden finansal sermaye üzerindeki tüm sınırlamanın kaldırılmasıyla olmuştur. Doğrudan yatırımların olduğu kadar uluslararası finansal yatırımların da ekonomiye girişi ve çıkışı sağlanmıştır. Türk Lirası yabancı paralarla değiştirilebilir, bir başka deyişle konvertibl hale gelmiştir. Dövizin serbestçe hareket ettiği bu ortamda Merkez Bankası, rezervlerindeki dövizle bağlı olarak enflasyon hedeflemesine gidebilecekti. Ancak ülke ekonomisine döviz girişinde yaşanan yavaşlama; döviz rezervleri ve döviz kurlarını etkilemekte, dolayısıyla enflasyon politikalarını aksatarak ekonominin dengelerini bozmaktaydı. Bununla birlikte bu dönemde; ani döviz hareketlerine bağlı olarak gerçekleşen enflasyonist ortamda, uluslararası finansal sermaye ancak kısa vadeli ve yüksek faiz karşılığında sağlanabilmekteydi. 1994 yılına kadar, döviz kurunda yaşanan hareketler ve belirsizlik, artan borçlar ve cari açık ekonomiyi yeni bir krizle karşı karşıya bırakmıştır.⁸⁴

⁸² İlhan ULUDAĞ ve Erişah ARICAN, **Türkiye Ekonomisi**, 2. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2003, s.101.

⁸³ Asuman OKTAYER, "Türkiye'de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi", **Yıldız Teknik Üniversitesi Maliye Dergisi**, Sayı:158, 2010, s.434.

⁸⁴ Yakup KEPENEK, **Türkiye Ekonomisi**, Genişletilmiş ve Geliştirilmiş 27.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014, ss.213-215.

1994 yılında Türkiye’de, Cumhuriyet tarihinin en yüksek cari ve kamusal açığı yaşanmış olup, oluşan makroekonomik dengesizlikler 5 Nisan kararları ile aşılmaya çalışılmıştır. 1994 yılında gerçekleştirilen yüksek devalüasyon neticesinde; dış ticarete ihracat artışı ve ithalatta yavaşlama yaşanmıştır. 1996 yılına gelindiğinde ise bu eğilim tersine dönerek dış ticaret açığında olağanüstü derecede artışa sebep olmuştur. Bununla birlikte kısa dönemli uluslararası sermaye girişi 1995-1996 yıllarında, 1994 dönemi öncesine göre daha da artış göstermiş ve Türk Lirasının reel olarak değer artışı devam etmiştir. 1994 yılından itibaren dövize yönelimi yavaşlatmak amacıyla faiz oranlarının yükseltilmesi 1996 yılının ikinci yarısına kadar devam etmiş sonrasında düşme eğilimine girmiştir. Fakat Türkiye ekonomisinde kriz öncesi dönemde olduğu gibi, kriz sonrasında da yüksek bütçe açığı önemli bir problem olmuş ve giderilememiştir. Yüksek oranda faiz ödemelerinin bütçe harcamalarındaki payının ciddi biçimde artmasıyla, ülkede kamu yatırım harcamalarından büyük ölçüde vazgeçilmiş ve diğer cari harcamalarda kısıtlamaya gidilmiştir. Bu gelişmeler sebebiyle 5 Nisan kararlarının; ödemeler dengesi, döviz kuru, faiz oranı ve parasal büyüklüklerde yaşanmış olan makroekonomik dengesizliklerin giderilmesinde başarılı olamadığı söylenebilir. Takip eden yıllarda; 1998 Asya ve Rusya krizlerinin de etkisiyle, Türkiye ekonomisi yeni bir daralma dönemine girmiştir.⁸⁵

1999 yılının sonuna gelindiğinde Türkiye kronik hale gelen enflasyon sorununu çözebilmek amacıyla, IMF ile “Enflasyonu Düşürme Programı” olarak nitelendirilen yeni bir stand-by anlaşması yapmıştır. Program sabit döviz kuru çıpasına dayalı olarak oluşturulmuş olup, ana hedef olarak enflasyonu düşürmenin yanısıra faiz oranlarının düşürülmesiyle yatırımların artırılması hedeflenmiştir. Fakat gerçekleşen enflasyonunun, 2000 yılı hedefi olan % 25 yerine ancak % 38’e düşürülebilmesi nedeniyle, hedef enflasyona göre belirlenen döviz kurları Türk Lirasını aşırı değerli duruma getirmiştir. Bununla beraber, ekonomide tüketim eğilimi yüksek olduğundan düşen faizler, bireylerin tasarruflarını azaltıcı ve tüketimlerini arttırıcı etki yapmıştır. Artan tüketim eğilimi, tüketim mallarının ithalatını arttırarak dış ticaret açığını tetiklemiştir. Dış ticaret açığındaki bu hızlı artış devalüasyon beklentilerini de

⁸⁵ Yakup KEPENEK ve Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, 12. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001, ss.484-489.

beraberinde getirmiştir. Makroekonomik göstergeler ve bankacılık sektöründeki yaşanan olumsuz gidişat, Türkiye ekonomisini 2000 ve 2001’de yaşanan yeni krizlerin eşiğine getirmiştir.⁸⁶

Ekonomik dalgalanmaların yaşandığı bu dönem, bankacılık sektöründe önemli kurumsal ve yapısal düzenlemelerin hayata geçirilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Eylül 2000’de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu faaliyete geçirilmiş ve Merkez Bankasına ait bazı yetkiler bu kuruma devredilmiştir. Aynı yıl içinde yine bankacılık sektörü içerisinde faaliyet gösteren bankalardan bilançosu sorunlu olanlar TMSF bünyesine geçirilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda 1999 yılında 81 olan banka sayısı, 2002 yılına kadar 54’e düşmüştür. 2001 yılından önce hazinenin ihtiyaçlarını karşılayan bir idari kurum işlevinde olan TCMB, 2001 krizi ve dünyada merkez bankacılığı alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak; yapılan yasa değişikliği ile tam araç bağımsızlığına sahip olmuş, TCMB’nin hazineye avans vermesi ve kredi açması yasaklanmış ve fiyat istikrarının bankanın tek temel hedefi olduğu vurgulanmıştır.⁸⁷

Türkiye Ekonomisi’nde “Enflasyonu Düşürme Programı”nda baz alınan döviz kur çıpası; 2001 yılında meydana gelen kriz sonrasında, 2002 yılında uygulamaya başlanan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile parasal hedefleme ve örtük enflasyon hedeflemesi ile değiştirilmiştir. Söz konusu parasal hedefleme ve örtük enflasyon çıpalarının 2002 ile 2005 yılları arasında uygulanması, Merkez Bankası’nın 2006 yılında benimseyeceği açık enflasyon hedeflemesine bir hazırlık ve uyum süreci olarak değerlendirilebilir. 2000’li yılların para politikalarında, 2006 öncesinde açık enflasyon hedeflemesi yapılmadığından faiz kararlarının alınmasında ve hedeflerin belirlenmesinde Merkez Bankası Başkanlık Divanı tam yetkili gözükmemektedir. Ancak 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçilmesi ve para politikası kurulunun, alınacak politika kararlarında etkili duruma gelmesi ile daha şeffaf ve kurumsal bir yapı benimsenmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında ise, dalgalı kur rejiminde enflasyon hedeflemesine devam edilmiştir.⁸⁸

⁸⁶ Bülent DOĞRU, *Türkiye’nin Yakın Dönem Krizleri*, 1. Baskı, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2015, ss.31-32.

⁸⁷ İlker PARASIZ, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2005, ss.291-293.

⁸⁸ DOĞRU, a.g.e., ss.31-32.

Ancak 2008 yılına gelindiğinde dünya ekonomisinde baş gösteren küresel finansal kriz ve daralma, 2009 ve 2010 yıllarında ülkemizde de etkisini göstermiş ve büyüme oranında hedeflenen düzeye ulaşamamıştır. Bununla birlikte bu dönem; enflasyon rakamlarının yüksek, hedeflenen üretim oranlarının ve verimlilik artışlarının gerçekleşemediği, ithalatın yüksek düzeyde olmaya devam ettiği ve işsizlik oranlarında artışın yaşandığı yıllar olmuştur. 2010 ve 2011 yıllarında; enflasyon, istihdam ve cari açık kalemlerinde olumlu gelişmeler kaydedilememesine karşın büyüme hızları geçmiş beş yıllık dönem ortalamasına göre artış göstermiştir. Ancak iç ve dış talebi dengelemek amacıyla uygulanan politikalar 2012-2013 yıllarında yavaşlamaya neden olmuştur. 2013-2017 dönemi ise genel olarak ekonomide büyümenin sağlandığı; ancak enflasyonda, döviz kurlarında, işsizlik ve faiz oranlarında artışın yaşandığı, kişi başına düşen gelirde ise azalışın görüldüğü yıllar olmuştur.⁸⁹

Tablo 36: Türkiye Makroekonomik Göstergeler

	2000	2005	2007	2009	2011	2013	2016
GSYİH (Milyar USD)	520,9	658,1	740,4	711,5	857,7	975,1	1.122,5
GSYİH (Büyüme oranı %)	6,64	9,01	5,03	-4,71	11,11	8,49	3,18
Kişi Başına Gelir (USD)	8.117	9.587	10.538	9.855	11.584	12.752	13.970
Kişi Başına Gelir (Büyüme oranı %)	4,98	7,92	3,93	-6,10	9,47	6,59	1,64
Enflasyon Oranı (%)	54,92	10,14	8,76	6,25	6,47	7,49	7,78
İşsizlik Oranı (%)	6,50	10,60	8,90	12,60	8,80	8,70	10,80
Yurtiçi Tasarruf/GSYİH	26,8	26,4	27,5	21,6	20,8	18,9	12,6
Yatırım/GSYİH	23,4	28,4	30,6	23,4	28,2	27,8	27,5
Cari Denge/GSYİH	-8,74	-4,68	-6,31	-1,71	-8,02	-5,28	-1,88
Reel Faiz Oranı (%)	..	13,61	13,29	13,81	-4,60	-6,42	0,67
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSYİH	0,86	2,24	3,76	1,29	1,74	1,07	0,71
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar USD)	4,50	14,73	27,86	9,19	14,96	10,44	7,96

⁸⁹ Emek Aslı CİNEL “Türkiye Ekonomisinin Kırılgan Yapısı”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:23, 2018, s.60.

Kaynak: World Bank – Dünya Bankası

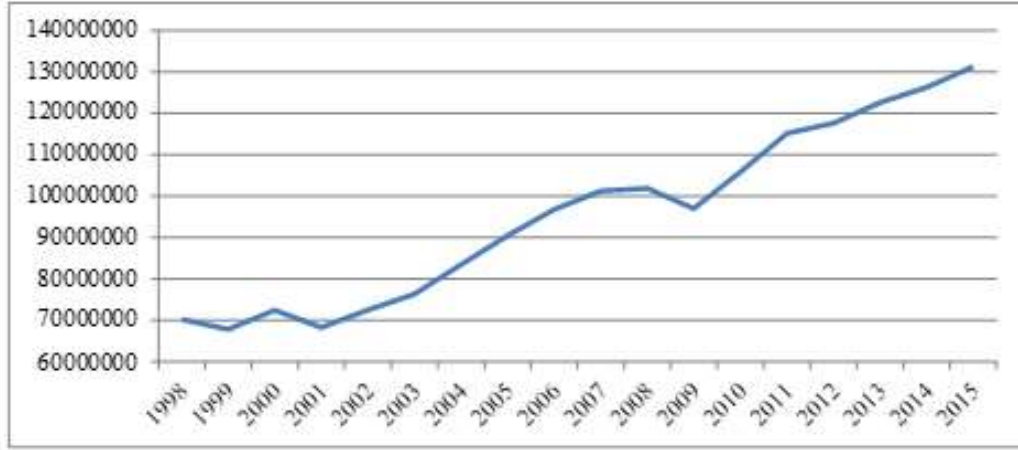
Yıllar itibariyle uygulanan politikaların; günümüze gelindiğinde Türkiye ekonomisinin büyümesine olumlu yansımaları olmakla birlikte, diğer yandan sosyal koruma ağının zayıflaması ve gelir dağılımı eşitsizliği gibi sonuçları da olmuştur. Türkiye’de istihdam yaratamayan veya çok sınırlı kalan bir ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Son yıllarda; Türkiye’nin yapısal problemleri içerisinde en dikkat çekici olanı cari dış açığıdır.⁹⁰ Yüksek cari açık Türkiye’nin uluslararası piyasalarda kırılganlığını arttırmakta ve petrol, doğalgaz gibi enerji bağımlılığının yüksek olduğu ekonomimizi dış şoklara karşı savunmasız duruma sokmaktadır.

3.1.2. Gelirdeki Gelişim ve Büyüme Performansı

Türkiye’de tasarruf eğilimleri incelemiden önce tasarrufların en önemli belirleyicilerinden olan gelirdeki gelişim ele alınacaktır.

Türkiye’de 2001 krizinden sonra uygulanan mali disiplin ve alınan tedbirlerin ekonomide yarattığı en önemli etki gelir artışı olmuştur. Grafik 1’de görüleceği üzere Türkiye’de 2001 krizinden sonra GSYİH’da yaşanan hızlı artış 2008 yılına kadar sürmüş olup, 2008 yılındaki küresel mali krizle birlikte sektöre uğramış olsa da 2009 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiş ve hızı azalarak devam etmiştir.

⁹⁰ KEPENEK, a.g.e., ss.236-238.

Grafik 1: Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (1998 yılı fiyatlarıyla)

Kaynak: TÜİK-(1998 Yılı Fiyatlarıyla, Bin TL)

Ulusal gelirde meydana gelen yıllık artış oranını ifade eden büyüme oranına bakıldığında ise; Türkiye’de ekonomik büyüme hızı 2000’lerin başında yaşanan iki ekonomik kriz haricinde, 2002 yılından başlayarak her yıl en az % 5 oranında, 2002-2007 yılları arasında ise ortalama % 6,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak küresel krizin etkileriyle, 2008-2009 yıllarında büyüme oranları sırasıyla % 0,7 ve % - 4,8 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 37’yi incelediğimizde, 2010 yılından itibaren ekonomik büyüme yeniden sağlanmış olsa da, büyüme oranlarında bir azalış olduğu görülmektedir.

Tablo 37: Yıllar itibariyle Türkiye’de Gerçekleşen Büyüme Oranları

	Ekonomik Büyüme Oranı (%)	Toplam Yurt İçi Tasarruf Oranı (%)
2000	6.6	26.8
2001	-6.0	26.8
2002	6.4	22.6
2003	5.6	21.4
2004	9.6	23.8
2005	9.0	26.4
2006	7.1	26.0
2007	5.0	27.5
2008	0.8	28.5
2009	-4.7	21.6
2010	8.5	22.0

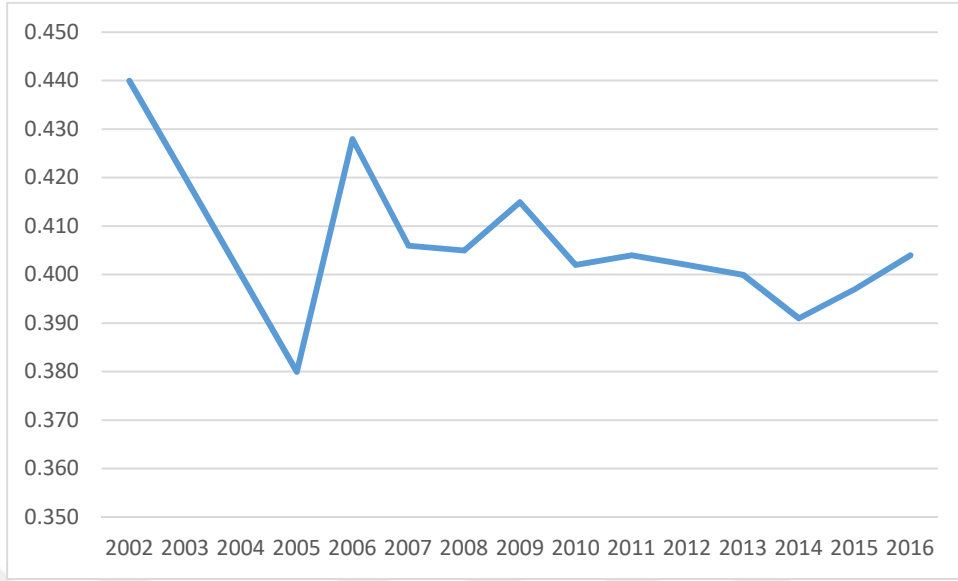
2011	11.1	20.8
2012	4.8	19.6
2013	8.5	18.9
2014	5.2	17.3
2015	6.1	14.2
2016	3.2	12.6

Kaynak: World Bank - Dünya Bankası

Bir ülkede gelirin büyüklüğü veya ekonominin büyüme oranı kadar, gelirin nasıl bölüşüldüğü de önem arz etmektedir. Üzerinde önemle durulan ve yorumlanan gelir dağılımı çeşidi, kişisel gelir dağılımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu ölçmek için Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı kullanılmaktadır.⁹¹ Gelir dağılımının bozulduğunu gini katsayısının 1'e yaklaşmasıyla, gelir dağılımı eşitliğinin düzeldiğini ise, gini katsayısının 0'a yaklaşması ile gözlemleriz. Bu kapsamda Grafik 2'de Türkiye'de 2002-2016 yılları arasında Gini Katsayısındaki Değişim gösterilmektedir.

Türkiye'nin gini katsayısının; ekonomik kriz yaşanan 1994 yılında 0.49 olarak gerçekleştiikten sonra, öncelikle 2002 yılında 0.44 düzeyine, sonrasında 2005 yılına kadar düzenli olarak azalarak 0.38 düzeyine gerilediği görülmektedir. Bu da bize, 2002 yılından 2005 yılına kadar gelir dağılımında bir düzelmeye olduğunu göstermektedir. 2006 yılında gini katsayısındaki belirgin artış, gelir dağılımındaki bozulmayı ifade etmektedir. Bununla birlikte; 2007 yılından günümüze dek, gelir dağılımında yeni bir düzelmeye dalgası gözlenmesine karşın, Türkiye'nin 2016 yılı için 0.404'lük gini katsayısı ile OECD ülkelerinin üzerinde yer alması nedeniyle, gelir dağılımının göreceli olarak daha bozuk olduğu söylenebilir.

⁹¹ EĞİLMEZ ve KUMCU, a.g.e., ss.115-119.

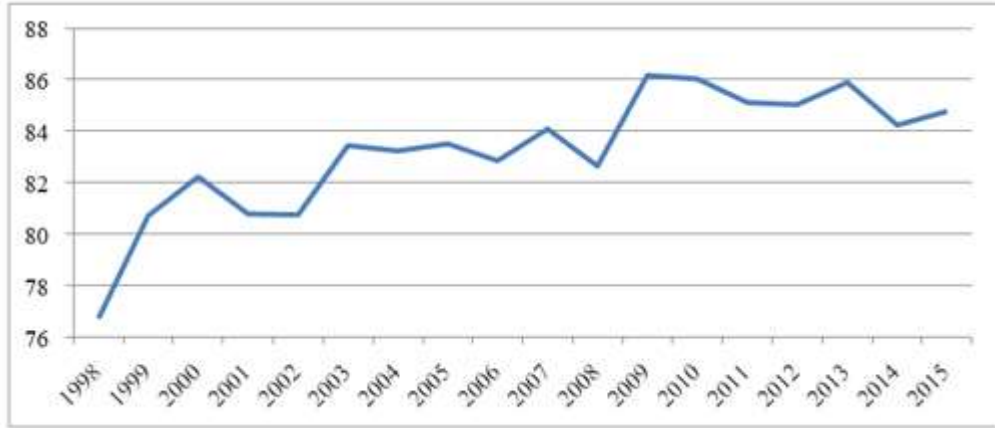
Grafik 2: Yıllar İtibarıyla Gini Katsayısındaki Değişim

Kaynak: TÜİK

3.1.3. Tüketimdeki Gelişim

Bilindiği üzere tüketim harcamalarının temel kaynağı gelirdir. Türkiye’de 2001 krizinden sonra uygulanan ekonomik istikrar politikalarının sonucunda ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler kişi başı gelir seviyesine de yansımış ve kişi başı gelir seviyesinde artış meydana gelmiştir. Bununla birlikte 2001 yılından sonra tüketim olanaklarındaki artış hanehalkı tüketimini gelirden daha hızlı şekilde arttırmıştır. Hanehalkı tüketiminin artmasında; tüketici kredi olanaklarının artması, kredi kartı kullanımının yaygınlaşması ve 2001 yılından itibaren faizlerdeki düşüşün tüketici kredilerinin maliyetlerini düşürmesiyle artan kredi kullanımı etkili olmuştur.

Grafik 3’de görüleceği üzere tüketim harcamaları / GSYİH oranı 1990’lı yılların sonundan 2000’li yılların başına kadar hızlı bir şekilde yükselmiş olup, 1998 yılında %76 oranında gerçekleşmişken, 2000 yılına dek belirgin şekilde artarak % 82,1 olarak gerçekleşmiştir. 2000’li yıllardan günümüze kadar geçen dönemde tüketim harcamalarının / GSYİH oranında bazı dönemler hafif gerilemeler görülse de, genel olarak yükseliş eğiliminde olmuştur. 2015 yılında bu oran % 84,7 olarak gerçekleşmiştir. 2000’li yılların başından günümüze artan dolaylı vergilere rağmen tüketim hız kesmemiş, bununla birlikte söz konusu vergiler kamu gelirlerini arttırmıştır.

Grafik 3: Yıllar İtibarıyla Tüketim/GSYİH Oranı (Yüzde)

Kaynak: TÜİK

3.2. Türkiye’de Tasarruf Eğilimleri ve Tasarrufun Önemi

Tasarruflar bir ülkenin yatırım yapma ve büyüme potansiyelini etkilediği için önemli ekonomik göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Kamu kesimi tasarrufları ve özel tasarruflar ulusal tasarrufları oluşturmaktadır.

Türkiye’de yurtiçi tasarruf eğilimleri, zaman içinde çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. 1970’li yılların ortalarında yaşanan dış ödeme güçlükleri ile yüksek fiyat artışları Türkiye ekonomisini ağır bir bunalıma sürüklemiştir. 1978 ile 1980 yılları arasında, özellikle yatırımları etkileyen ve ortalama tasarruf oranını düşüren borç krizleri yaşanmıştır. 80’li yılların başından 1988 yılına kadar ise yüksek enflasyon ve politika belirsizlikleri nedeniyle tasarruflar belirgin bir biçimde artmıştır.⁹² Yurtiçi tasarrufların 1988 yılından günümüze seyri incelendiğinde, devamlı bir azalma eğiliminde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Söz konusu azalma eğilimini ulusal tasarrufları oluşturan kamu tasarrufları ve özel tasarruflar bakımından açıklamak faydalı olacaktır.

1985 yılından başlayarak yıllık büyüme oranlarındaki artış ve 1989 yılından itibaren alınan dış finansal serbestlik kararıyla birlikte faiz oranlarındaki serbestleşme sonucunda özel kesim tasarruflarında artış meydana gelirken, kamu kesimi tasarrufları

⁹² Kılıvcım Metin ÖZCAN, Aslı GÜNAY ve Seda ERTAÇ, “Macro and Socioeconomic Determinants of Turkish Private Savings”, *Journal of Economic Cooperation and Development*, Sayı:33, 2012, s.98.

azalma eğilimine girmiştir.⁹³ Bunun sonucunda Türkiye'deki ortalama tasarruf oranı yükselmemiş, kamu tasarruf açığı ve enflasyon artışı ile karşı karşıya kalınmıştır. Kamu tasarruf açığı, borçlanma ihtiyacı doğurmuş buna bağlı olarak da faiz oranları yükselmiştir. Yükselen faiz oranları ve yükselen enflasyon o dönemde özel tasarrufları arttırmak için araç niteliğinde olmuştur.⁹⁴

90'lı yıllar boyunca ve özellikle 1999 yılına gelindiğinde tasarruf oranları, kamu kesimi tasarruflarının devam eden azalması neticesinde belirgin bir şekilde düşüş sergilemiştir. 1999 yılı sonunda yapısal reformlar ile ekonomik dengesizlikleri gidermeyi amaçlayan bir istikrar programı hayata geçirilmiştir. İstikrar programına geçilmesiyle birlikte ülkeye yüksek döviz girişi yaşanmış ve faiz oranlarında oldukça hızlı bir düşüş meydana gelmiştir. Ancak faiz oranlarındaki bu düşüş ile birlikte Merkez Bankasının döviz kurlarına müdahale etmemesi bireylerin tasarruf eğilimlerini azaltıcı yönde etkili olmuştur. Tüketim artmış ve tüketimdeki bu artış dış açığı arttırdığından ekonomide olumsuz etkiler bırakmıştır.⁹⁵

Yukarıda detaylı olarak açıklandığı üzere, 1988-2001 yılları arasında tasarruf oranındaki düşüşün temel etkeni kamu sektörüdür. 90'lı yıllar boyunca kamu bütçe açıkları yüksek seyretmiştir. 1990 yılında % 5,5 olan kamu bütçe açığının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranı 1999 yılı sonunda % 11,7'ye ulaşmıştır. Aynı dönem için kamu tasarruflarının Gayri Safi Milli Harcanabilir Gelire oranı % 2,6'dan 2000 yılında % - 3,4, 2001 yılında % - 7,2 oranına düşmüştür.⁹⁶

2001 ve 2010 yılları arasındaki döneme bakıldığında ise; önceki yılların aksine toplam tasarruflardaki düşüş özel tasarruflardaki azalmadan kaynaklanmıştır. Bu yıllarda özel tasarruflardaki azalışı kamu kesimi tasarruflarındaki artış bile karşılamaya yetmemiştir, ancak yine de toplam tasarruf oranlarının daha fazla azalmamasının nedeni

⁹³ KEPENEK ve YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, s.212.

⁹⁴ Kıvılcım Metin ÖZCAN, Aslı GÜNAY ve Seda ERTAÇ, "Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey", **Bilkent University Applied Economics**, Sayı:35, 2003, s.1406.

⁹⁵ Kıvılcım Metin ÖZCAN ve Aslı GÜNAY, "Türkiye'de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni** Sayı:109, 2012, s.4.

⁹⁶ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, **Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufları Rolü – Türkiye Ülke Ekonomik Raporu**, Konferans Baskı, Rapor No: 66301, 2011, s.3.

olarak uygulanan maliye politikaları ile artış gösteren kamu kesimi tasarruf oranları gösterilebilir.⁹⁷

Özel tasarruf oranları 1991- 2001 dönemleri arasında ortalama % 24 iken, 2005 – 2010 döneminde % 13,4' e gerilemiştir. Ancak kamu kesimi tasarruflarında 2001 yılındaki % - 7,2'lik oran 2006 döneminde % 4 seviyelerine yükselmiştir.⁹⁸ Özel tasarruflardaki düşüşe sebep olan faiz oranlarındaki düşüşün, aslında yatırımları arttıracakı öngörülmekteydi ancak uzun süredir yatırım konusunda mesafeli duran sektörlerde yatırımı teşvik etmemekle birlikte, bireylerin tüketim harcamalarını arttırıp tasarruf eğilimlerinde düşüşe sebep olmuştur. Tüketim artışı ithal mallara olan talebi arttırarak dış ticaret açığını arttırmıştır. 2000 yılının sonunda bankacılık sektöründe likidite ihtiyacı doğmuş olmasına karşın Merkez Bankası likiditeyi arttırmamış, faiz oranlarında yükselme yaşanmış ve döviz kurlarında artış beklentisi doğmuştur. Bu ekonomik darboğazı, 2001 yılının Şubat ayında gerçekleşen ekonomik kriz takip etmiştir ve buna bağlı olarak yurtdışına önemli miktarda sermaye çıkışı yaşanmıştır. Krizle beraber faiz oranları kritik seviyede artmış, ulusal tasarruflar içerisinde özel tasarruflar en yüksek seviyesine ulaşmış ve kamu kesimi tasarrufları ise en düşük orana gerilemiştir. 2001 yılı ortasından itibaren güçlü ekonomiye geçiş programı uygulanarak yapısal reformlar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ancak düşen kurlara bağlı olarak cari açık ve yüksek tüketim eğilimi Türkiye ekonomisinin temel problemleri arasında yer almıştır. 2001 yılında uygulamaya konulan programdan itibaren kamu tasarruflarındaki artışın, 2005 yılına gelindiğinde eksi değerden artı değere geçtiği görülmüştür.⁹⁹

Özetlemek gerekirse yıllar itibarıyla tasarrufların seyrine bakıldığında; 1989 yılından itibaren tasarruf oranlarında düşüş eğiliminin olduğu ve özellikle 2000'li yıllardan itibaren bu düşüş eğiliminin belirgin biçimde yaşandığı, özellikle 2008 yılından itibaren oluşan yeni bir düşüş eğilimi ile 2017 yılına gelindiğinde ise % 13'lere gerilediği gözükmektedir. Yurtiçi tasarruf oranlarındaki azalış sonucunda, Türkiye ekonomisi yabancı tasarruflara bağımlı bir duruma gelmektedir. Büyümenin dış tasarruflar ile finansmanı gerekliliği, yurtiçi tasarruf yatırım dengesinin sağlanamamasından

⁹⁷ PEKTAŞ ERDEM, **a.g.m.**, ss.15-16.

⁹⁸ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, **a.g.m.**, ss.3-4.

⁹⁹ ÖZCAN ve GÜNAY, "Türkiye'de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar", ss.4-5.

kaynaklanmaktadır. Bu da cari açık problemi sonucunu doğurmaktadır. Dış finansman daha önce kamu tasarruf - yatırım açığının finanse edilmesi için gerekli iken, 2003 yılından itibaren daha çok özel kesim tasarruf - yatırım açığını finanse etmek için kullanılır duruma gelmiştir. Bir başka deyişle, 2000’li yıllardan itibaren yüksek seviyelerde seyreden tasarruf - yatırım açığının başlıca nedeni özel sektör tasarruf - yatırım açığıdır.¹⁰⁰

3.2.1. Türkiye’de Kamu Tasarruflarında Gelişim

Ulusal tasarruflar içerisinde kamunun ve kamu kesimi tasarruflarının etkisi oldukça fazladır. Üretime yansımayan kamu harcamaları ve bununla birlikte kamu politikalarındaki yanlış uygulamalar toplam tasarrufların düşük düzeyde gerçekleşmesinde önemli rol oynar. Kamu harcamaları içerisinde sağlık, eğitim, sosyal hizmetler, milli savunma, bayındırlık hizmetleri yer almaktadır.¹⁰¹

Kamu sektörünün önemli mali performans kriterlerinden bir tanesi olarak kamu sektörü açığı yaygın olarak kullanılmakla birlikte tasarruflar ele alındığında kamu tasarrufu ifadesini kullanmak daha doğru olacaktır.

Türkiye ekonomisi 1970’li yılların ikinci yarısında genel olarak yaşanan dış ödeme güçlükleri ve yüksek enflasyon biçiminde karşına çıkan çeşitli borç krizleri ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye ancak 1980’li yıllarda sermaye, işgücü, finansal ve dış piyasalara açılarak serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmaya başlamıştır. Piyasa ekonomisine yapılan bu önemli geçiş kamu kesiminin ekonomideki rolünü azaltarak yapısal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. 1980 reformları toplam tasarrufları arttırmış bununla birlikte emeğin fiyatı düşük tutulmak kaydıyla elde edilecek yüksek kar oranlarının yatırımlarda arttırıcı etki sağlaması hedeflenmiştir. 1980’li yılların başında yaşanan toplam tasarruf artışı büyük oranda kamu kesimi tasarruflarındaki artış ile sağlanmıştır. Yukarıda belirtilen reformlar ve gelişmelerden sonra Türkiye’nin 1985 yılından itibaren hızla büyümesi 1989 yılına gelindiğinde dış finansal serbestliğe geçiş şeklinde devam etmiştir. Bu dönemde yaşanan faiz oranındaki serbestleşmenin tasarruflar

¹⁰⁰ PEKTAŞ ERDEM, **a.g.m.**, ss.36-41.

¹⁰¹ SANCAK ve DEMİRCİ, **a.g.m.** s.174.

üzerinde artış yönlü etkisi olması beklenmiştir. Ancak faiz oranlarında yaşanan artış özel tasarrufların aksine kamu tasarruflarını azalmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kamu borçları yüksek oranda olduğu için faiz oranlarının artışı kamu kesimi tasarruflarını azaltarak toplumun ortalama tasarruf oranında beklenen şekilde artışı açmamıştır.¹⁰²

1990'lı yıllarla birlikte artış gösteren faiz ödemeleri, tarımsal alandaki destekler ve sosyal güvenlik alanındaki harcamalarına bağlı olarak artan konsolide bütçe transferleri, kamu maliyesinde bozulmaya neden olmuştur. Faiz ödemelerinde yaşanan ani artış, 90'lı yılların sonuna gelindiğinde Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın %3'den % 10'una çıkarak kamu harcamalarında artışa ve negatif kamu tasarruflarına sebep olmuştur.¹⁰³

Söz konusu dönemde borç faiz ödemeleri, cari yönetim harcamaları, sosyal güvenlik kuruluşları ve KİT'lere yapılan transferlerde artışlar bütçe açıklarını doğurmuştur.¹⁰⁴ 1990'lı yıllar süresince yükseliş gösteren kamu bütçe açıkları, 1990'da Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı % 5 olarak gerçekleşmişken 1999 yılı sonuna gelindiğinde %11,7'ye ve 2001 yılında ise % 16'ya yükselmiştir. Yaşanan bütçe açıklarına paralel olarak kamu tasarrufları 1990 yılında % 2,6 olarak gerçekleşmesine karşın, 1998 yılında % - 1,4, 2000 yılında % - 3,4 ve 2001 yılına gelindiğinde ise % - 7,1 ile en kötü seviyesine ulaşmıştır.¹⁰⁵

2001 yılı kamu tasarruf açığının ulaştığı tepe noktası olup, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden sonraki yıllarda özel tasarruflarda düşüş görülürken kamu tasarruflarında artış ve dolayısıyla kamu borç stoğunda azalma gerçekleşmiştir. Kamu tasarruflarındaki bu artışın ve düzelmenin temelinde mali ayarlama, bir başka deyişle güçlü mali uyum yer almaktadır. Uygulanan mali uyum programının amacı 90'lı yıllarda gerçekleşen mali genişlemeyi düzeltmek olmuştur. (2000- 2008 dönemi içerisinde kamu açığını azaltmak amacıyla uygulanan maliye politikasının temel unsuru olan faiz dışı fazlanın Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı % 3,8 olarak gerçekleşmiştir.) 2001 yılında kamu borçlarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı % 78,9 olarak gerçekleşirken 2008

¹⁰² Serap BEDİR, Dilek ÖZDEMİR ve Eda BOZKURT “Özel, Kamu ve Yabancı Tasarruf İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:17, Sayı:2, 2017, ss.267-268.

¹⁰³ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, **a.g.m.**, ss.20-21.

¹⁰⁴ SANCAR ve DEMİRCİ, **a.g.m.** s.174.

¹⁰⁵ BEDİR, ÖZDEMİR ve BOZKURT, **a.g.m.**, s.268.

yılında bu oran % 42,9'a düşmüştür. Kamu açığındaki bu iyileşmeyi; kriz döneminde %99,6 olarak gerçekleşen faiz oranlarının 2008 yılında % 19,2'ye düşüşüne bağlı olarak toplam harcamalardaki azalışla ve dolaylı vergiler başta olmak üzere vergi dışı ve tek seferlik gelirlerdeki artışla açıklayabiliriz. Tek seferlik gelirleri oluşturan en önemli gelir kalemi özelleştirme gelirleridir. 2005 yılında kamu kesimi tasarrufları pozitif değerlere ulaşmış 2006 yılında ise özelleştirme gelirleri ve tek seferlik vergi gelirleri ile birlikte tekrar yükseliş göstermiştir. 2007-2008 yıllarında ise küresel finans krizinin etkisiyle de kamu tasarrufları düşmüştür. 2000'li yıllarda hayata geçirilen mali ve yapısal politikalar sonucunda kamu kesimi tasarruflarında iyileşme gerçekleşmiştir, fakat bilhassa tasarruflarda artış sağlamayı hedefleyen sistemli bir politika yürütülmemiştir. Yüksek kamu borcu / GSYİH oranını azaltmayı amaçlayan mali politikalar özellikle kamu tasarruflarını canlandırma amaçlı olmasa bile kamu tasarruf/yatırım dengesini iyileştirici nitelikte olmuş ve ekonominin dış kaynaklı şoklar karşısında kırılganlığını azalmıştır.¹⁰⁶

3.2.2. Türkiye'de Özel Kesim Tasarruflarında Gelişim

Özel tasarruflar genellikle hanehalkı ve şirket tasarrufu olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireylerin tasarruf toplamından oluşan hanehalkı tasarrufu yatırımların finansmanında önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Hanehalkı tasarrufları reel ücret artışlarından pozitif yönde etkilenmektedir. Ancak reel ücretlerin yüksekliği üretimdeki verimliliği düşürmekte, getiriye azalmakta bunun sonucunda ise şirket tasarruflarını olumsuz etkilemektedir. Görüldüğü üzere hanehalkı ve şirket tasarruflarının toplamından oluşan özel tasarrufların üzerinde reel ücretler önemli bir etkidir.¹⁰⁷

Türkiye'de 1980'li yıllarda başlayan serbestleşme süreci ile özel tasarruf ve yatırım oranları dalgalı bir seyir izlemiştir. 1984 yılında özel tasarrufların oranı GSYİH'nın % 9,3'ü olarak gerçekleşirken 1988 yılına kadar düzenli artış göstermiş ve %24 seviyesine ulaşmıştır. 1990'lı yıllardan 2000'li yılların başına kadar ortalama % 24 olarak gerçekleşen özel tasarruf oranları 2001 krizinden sonra azalmaya başlamıştır. Özel tasarrufların 2000'li yılların başlarına dek seyrine ilişkin esas etkenin yurtiçi faiz

¹⁰⁶ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, a.g.m., s.20.

¹⁰⁷ Aklilu A. ZEGEYE "Estimating Savings and Growth Functions in Developing Economies: A Simultaneous Equations Approach", *International Economic Journal*, Cilt:8, Sayı:3, 1994, s.91.

oranlarındaki yükseliş olduğu söylenebilir. 1980’li yıllardan başlayarak finansal piyasaların uluslararası piyasalara entegrasyon süreciyle beraber ülkede yoğun şekilde borçlanma kaydedilmiş ve yüksek faiz politikası yürütülmüştür. 1990’lı yıllardaki bu faiz politikası ve fiyatlardaki artış süreci, tasarrufların kredili mevduat ya da döviz mevduat hesaplarında değerlendirilmesini sağlamıştır. Ancak 1990’lı yılların aksine 2000’li yıllarda, özellikle 2001 krizi ile birlikte yüksek faiz politikasının bırakılması özel tasarrufları azalma yönünde etkilemiştir.¹⁰⁸ Uygulanan maliye politikaları sonucunda kamu tasarrufları artış göstermesine rağmen özel tasarruflara bağlı olarak toplam ulusal tasarruflarda düşüş yaşanmıştır. 1990’lı yıllardan 2000’li yılların başına kadar ortalama % 24 olarak gerçekleşen özel tasarruf oranları 2005-2015 yıllarına ilişkin dönemde % 12,3 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 38: Türkiye’de Yıllar İtibarıyla Özel Tasarruf Oranları

Özel Tasarruf Oranı (1990-2002)		Özel Tasarruf Oranı (2003-2015)	
1990	22,1	2003	19,6
1991	23,9	2004	16,9
1992	24,6	2005	13,2
1993	25,8	2006	12,5
1994	25,0	2007	13,2
1995	24,6	2008	15,2
1996	23,4	2009	14,2
1997	22,6	2010	12,1
1998	25,7	2011	10,8
1999	25,1	2012	11,7
2000	21,8	2013	10,1
2001	25,5	2014	12,1
2002	23,4	2015	10,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Ekonominin Genel Dengesi (2015)

¹⁰⁸ Şahin KARABULUT, Ramazan EKİNCİ ve Osman TÜZÜN, “Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye’de Kamusal ve Özel Tasarruf-Yatırım Dengesi Açısından Analizi”, *International Journal of Public Finance*, Cilt:2, Sayı:2, 2017, s.182.

Türkiye’de özel tasarrufların seyrini inceleyen araştırmalarda dört belirleyici temel faktör öne çıkmıştır. Bunlar reel faiz oranı, enflasyon oranı, brüt özel harcanabilir gelir ve genç nüfus bağımlılık oranı’dır. 2001 krizinden sonra özel tasarruflarda yaşanan düşüşün nedenleri arasında; düşen reel faiz oranları, kredi hacmi ve kredi kullanım olanaklarının artmasıyla birlikte artan tüketim yer almaktadır. Ertelenen tüketim ve bunun yanında krediye erişimin kolaylaşması özel tüketimin artması ve nihayetinde özel tasarrufların düşmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte enflasyonda yaşanan düşüş ekonomik belirsizliği azaltmış olup aynı şekilde özel tasarrufları azaltıcı etki yaratmıştır. Buna karşın genç bağımlılık oranında düşüşün özel tasarruf oranındaki düşüşü bir miktar absorbe ettiği görülmüştür. Özellikle 2005 – 2009 yılları arasında brüt özel harcanabilir gelirdeki artış özel tasarrufları arttırıcı etki yaratmıştır.

3.2.2.1. Hanehalkı Tasarruflarında Gelişim

Bir ekonomide büyümeyi sağlayan yatırımlar için gerekli olan özel tasarrufların önemli bir unsuru hanehalkı tasarruflarıdır. Hanehalkı, bireylerin tasarruf kararları üzerinde bazı politik olmayan etkenlerin öne çıktığı söylenebilir. Bu etkenler gelir, durağanlık, büyüme, belirsizlik ile demografik etkenlerdir.¹⁰⁹

Bireylerin tüketimlerinde etkili olan ve tasarruf davranışlarını belirleyen etkenler kişiden kişiye ya da toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte genel olarak bu etkenler gelir, faiz oranı, enflasyon ile devlet politikaları olmak üzere öne çıkmaktadır.¹¹⁰

Türkiye’de özel tasarruf verileri hanehalkı ve şirket tasarrufları olarak ayrı ayrı hesaplanmadığından, hanehalkı tasarruflarına ilişkin çalışmalar ancak hanehalkı bütçe anketi verileri ile sınırlı kalmıştır. Türkiye’de hanehalkı tasarruflarını etkileyen faktörler söz konusu anketler çerçevesinde incelendiğinde gelir düzeyi, eğitim seviyesi, nüfus bağımlılık oranı ve kadınların işgücüne katılım oranları ön plana çıkmaktadır. Bunlarla

¹⁰⁹ Norman LOAYZA, Klaus SCHMIDT-HEBBEL ve Luis SERVEN, “Saving in Developing Countries: An Overview”, *The World Bank Economic Review*, Cilt:14, Sayı:3, 2000, ss.399-400.

¹¹⁰ Mehmet ŞENGÜR ve Sami TABAN, “Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, 2016, s.33.

birlikte daha önce belirtildiği üzere enflasyon, reel faiz oranı ve belirsizlik gibi makro değişkenler söz konusudur.¹¹¹

Türkiyeyle ilişkin hanehalkı bütçe anketleri ve ampirik çalışmalara bakıldığında hanehalkı tasarruflarında ihtiyatı tasarruf saikinın belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Makroekonomik kırılganlıklar neticesinde yaşanan istikrarsız gelir akımları, işsiz kalma riski ve sağlık riski hanehalklarını ihtiyatı tasarruf yapmaya yönlendirmektedir. 2001 yılındaki kriz sonrasında yürütülen mali program sonucunda ekonomide kırılganlığın azalması, oluşan güven ortamı ve faiz oranlarının düşmesine bağlı olarak ihtiyatı tasarruflar azalış göstermiştir.¹¹²

Türkiye hanehalkı tasarruflarının eğilimlerine ilişkin değerlendirmede bulunabilmek için, hanehalkının varlık ve yükümlülüklerini de incelemek gerekir. 2001 yılı sonrasında tüketim harcamalarını arttırıcı politikalar neticesinde hanehalkı yükümlülükleri 2003 yılından 2010 yılına kadar yaklaşık % 1200 artış göstermiştir. Hanehalkı yükümlülükleri içinde en göze çarpan bileşen tüketici kredileri olmuştur. Buna karşın hanehalkı mali varlıklarındaki artış aynı dönem içinde 2003'ten 2010'a sadece % 300 artmıştır.¹¹³

3.2.2.2. Şirket Tasarruflarında Gelişim

Ekonomi genelindeki şirket tasarruflarını ulusal muhasebe sisteminde hesaplayan çok az sayıda ülke bulunmaktadır, bu ülkeler yüksek gelir grubundaki ülkelerdir. Türkiye'de ise ulusal muhasebe sisteminde şirket tasarrufları özelinde bir çalışma bulunmadığından, şirket tasarrufları analizleri ancak Borsa İstanbul (BİST) ve T.C. Merkez Bankası'nın (TCMB) verileri kanalıyla yapılabilmektedir.

2000 ve 2001 yıllarındaki ekonomik krizlerle birlikte özellikle imalat sektöründe yer alan şirketlerin finansal tabloları ve bilançolarında ciddi bozulmaların olduğu gözlemlenmiştir. Kredi faizlerine bağlı olarak şirketlerin maliyetlerinde artışlar olduğu

¹¹¹ Serap BARIŞ, "Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Teori ve Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s.136.

¹¹² İpek TEKİN, "Doğu Asya ve Türkiye'de Yurtiçi Tasarrufların Belirleyicileri: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2, 2017, s.380.

¹¹³ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, *a.g.m.*, ss.6-8.

ve karlılıklarının düştüğü görülmektedir. Ancak 2002 - 2007 yılları arasında özel tasarruflardaki düşüşün aksine net kar marjlarında artış dikkat çekmektedir. Halka açık şirketlerin net kar marjlarındaki artış ile ortalama hesaplanan tasarruf oranı paralel şekilde artış göstermiştir. Bundan yola çıkarak şirket tasarruf oranlarının yine şirket net kar marjlarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Bunun yanında şirket büyüklüklerinin net kar marjlarına ve dolayısıyla tasarruf oranlarına pozitif etkisi olduğu gözükmekte, bu sebeple şirket tasarruflarını arttırmak amaçlı olarak şirketlerin büyümesini sağlayacak politikaların izlenmesi gerektiği söylenebilir. Net kar marjlarını direkt olarak etkileyecek diğer bir unsur ise; dış finansmana erişim kolaylığı ve dış finansman maliyetleridir. Bu iki unsurdaki yaşanacak olumlu gelişmeler şirketlerin tasarruflarındaki yükselişte bir diğer ifade ile net kar marjlarını arttırmada önemli rol oynayacaktır.¹¹⁴

3.2.3. Türkiye’de Yurtiçi Tasarruflardaki Düşüşün Nedenleri

2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de, yurtiçi tasarruflarda görülen düşüşün ana faktörü özel tasarruf oranlarındaki azalma olmuştur. Bu yıllarda özel tasarruflardaki azalışı kamu kesimi tasarruflarındaki artış bile karşılamaya yetmemiştir.¹¹⁵

Özel tasarrufların 2000’li yıllardan itibaren azalmasının nedenleri ise; ekonomik büyüme oranı, gelir artışı beklentisi, makroekonomik istikrar, hanehalkı tüketim harcamalarında artış, faiz oranlarında düşüş, kredi olanaklarında artış, kredi genişlemesi ve buna bağlı hanehalkı borçlanmasında artış, enflasyonda düşüş, ithalat bağımlılığındaki artış, dış ticaret dengesinde bozulma ve kentleşme oranındaki artış sayılabilir. Ayrıca bankacılık sektörü ağırlıklı bir finansal sistemin varlığı, finansal ürün çeşitliliğinin az olması ve düşük kadın istihdam oranı özel tasarrufların düşük düzeylerde kalmasında etkilidir.¹¹⁶

Özel tasarruflar içerisinde en büyük payı hanehalkı tasarrufları oluşturduğundan hanehalkı tüketim harcamalarında görülen artışı ele almak, özel tasarrufların seyrini açıklamak için gereklidir. Türkiyede bireylerin harcamalarını arttıran faktörler arasında

¹¹⁴ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, **a.g.m.**, ss.9-10.

¹¹⁵ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, **a.g.m.**, s.3.

¹¹⁶ PEKTAŞ ERDEM, **a.g.m.**, s.57.

gelir düzeylerindeki artışlar, gösteriş amacıyla yapılan harcamalardaki artış ve varolan malı yenisi ile değiştirmek için yapılan harcamalar sayılabilir. Türkiye’de temel ihtiyaç ürünlerine yönelik talebin devamlı olarak yüksek olması, tüketim harcamalarının yüksek seyretmesindeki nedenler arasında yer almaktadır.¹¹⁷

2000 - 2015 yılları arasında hanehalkı kullanılabilir gelirinde düşük seviyede bir artış olmasına karşın, tüketim olanaklarındaki artış hanehalkı tüketimini gelirden daha hızlı şekilde arttırmıştır. Hanehalkı tüketiminin GSYİH oranının yükselmesinde, tüketici kredi olanaklarının artması ve kredi kartı kullanımının yaygınlaşması etkili olmuştur. Yine 2001 yılından itibaren faizlerdeki düşüş tüketici kredilerinin maliyetlerini düşürmüş bununla birlikte kredi kullanımı artmış, tasarruflar azalmıştır.¹¹⁸

Hanehalkı tasarruf oranlarının, düşüşünü açıklayan önemli bir diğer değişken hanehalkı borçlanmasında görülen artıştır. Hanehalkı borcunun kullanılabilir gelire oranı 2003 yılında % 7,5 iken 2017 yılında bu oran % 47’ye yükselmiştir.¹¹⁹

Tablo 39: Hanehalkı Borç Yüğü

	Hanehalkı Borcu	Hanehalkı Kullanılabilir Geliri	HH. Borcu / HH. Kull.Gelir Oranı
2003	13,5	180,3	7%
2004	28,3	218,7	13%
2005	50,0	255,6	20%
2006	73,4	404,7	18%
2007	104,1	459,2	23%
2008	128,9	352,7	37%
2009	147,1	408,9	36%
2010	195,1	448,8	43%
2011	252,0	531,2	47%
2012	299,9	613,9	49%
2013	372,1	673,6	55%
2014	389,7	784,4	50%
2015	430,2	956,7	45%
2016	461,1	965,9	48%
2017	541,7	1.150,7	47%

Kaynak: TCMB, Finansal İstikrar Raporları 2003-2017

¹¹⁷ SANCAK ve DEMİRCİ, a.g.m. s.181.

¹¹⁸ World Bank – Dünya Bankası, “Turkey In Transition: Time for a Fiscal Policy”, *Turkey Public Finance Review Report*, 20 Mayıs 2014 <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Feature%20Story/ECA/Turkey/turkey-pfr-report-21-may-2014.pdf> (23/03/2018), ss.11-12.

¹¹⁹ PEKTAŞ ERDEM, a.g.m., s.62.

3.2.4. Tasarrufların Türkiye için Önemi

Önceki bölümlerde açıklandığı üzere, Türkiye’de ulusal tasarruf oranları 2000’li yıllarda, hanehalkı tasarruflarındaki düşüşe bağlı olarak, azalış göstermiştir. Esasen ülkemizde yurtiçi tasarrufların yüksek ya da düşük seviyelerde olması, tasarrufların yatırımları finanse etmesi bakımından, ekonomik büyümede belirleyici rol oynamaktadır. Bununla beraber yurtiçi tasarrufların düşük seyrettiği dönemlerde ülkeye giren yabancı finansman ekonomide kırılganlığı artırır.

3.2.4.1. Düşük Tasarruf Düzeyinin Büyümeye Etkisi

Türkiyede yurtiçi tasarruf oranlarının düşük olması ve yıllar itibariyle azalış eğiliminde olması yüksek büyümenin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır. Büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için yatırımlarda artışın devamı gereklidir. Yatırımların esas ve en ucuz kaynağının yurtiçi tasarruflar olduğu düşünüldüğünde düşük yurtiçi tasarruf düzeyinin büyüme için gerekli olan yatırımları finanse edemeyeceği sonucu ortaya çıkar. Türkiye gibi gelişmekte olan ve yatırımlara ihtiyacı olan bir ülke için düşük yurtiçi tasarruf oranları yatırımların dış finansmanla gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir.¹²⁰

Yüksek dış finansman kullanımının ise üç ana etkisinden söz edilebilir. Dış finansman kullanım olanağı sınırlı ya da hiç olmayan şirketler için yurtiçi tasarrufların düşük düzeyde olması yatırımları azaltıcı ve ekonomideki büyümeyi yavaşlatıcı etki yapar. Büyük şirketler için ise yatırımları dış kaynaklar ile finanse etmek, ekonominin iyi olduğu durumlarda bir problem teşkil etmemekle birlikte sermaye akımlarının yavaşladığı ya da tamamen durdurduğu gibi durumlarda ekonomik kırılganlığı artırarak yatırım ve büyüme üzerinde olumsuz etki yaratacaktır. Son olarak dış finansman kaynaklarına olan aşırı bağımlılık Türk Lirasının değerlenmesine yol açacak, bunun sonucunda dış ticarete rekabet edilebilirliği ve sektör karlılıklarını olumsuz etkileyecektir. Dünya Bankası’nın Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği / Türkiye Ülke Ekonomik Raporu’nda belirtilen analizlere göre dış kaynaklara yönelim sebebiyle dövizle borçlanmadaki artış ve cari işlemler dengesinin finansmanı büyüme üzerinde sınırlayıcı

¹²⁰ SANCAK ve DEMİRCİ, a.g.m. s.188.

nitelikte olmaktadır. Yapılan ekonometrik analizlere göre ise Türkiye'ye sermaye girişlerinin ekonomik büyümeyle korelasyonu pozitif ve güçlüdür. Buna göre sermaye akışında ani bir kesinti olduğu durumda yatırım ve hasılda büyük oranda düşüş meydana gelecektir.

3.2.4.2. Sürdürülebilir Yüksek Büyüme Ulaşmak

Sürdürülebilir yüksek büyüme için yüksek tasarruflar tek başına yeterli olmamaktadır. Sürdürülebilir büyümenin temel itici gücünün verimlilik olması gerektiği uluslararası çalışmalarda da ifade edilmektedir. Avrupa Komisyonunun 2010 yılında yayınlamış olduğu, 10 yıllık strateji çalışmasında ekonomik büyüme için üç ana önceliğe dikkat çekilmektedir. Bunlardan ilki büyümenin bilgi birikimi ve inovasyona dayalı olarak akılcı büyüme şeklinde gerçekleşmesinin önemidir. İkinci öncelik büyümenin kaynak verimliliğine, çevreye duyarlı ve rekabetçi ekonomiye dayalı olarak sürdürülebilir büyüme olması gerekliliğidir. Dikkat çekilen sonuncu nokta ise büyümenin istihdamı destekleyici, sosyal ve bölgesel bütünlüğü sağlayıcı şekilde kapsayıcı nitelikte olması gerektiğidir.¹²¹

Sürdürülebilir büyüme ulaşmada tasarrufların etkinliği verimlilik artışından bağımsız düşünülemez. Tasarrufların verimli faaliyet alanlarına aktarılması noktasında mali sistemin yapısı ve kamu kurumlarının kalitesi ön plana çıkmaktadır. Mali sistem etkin olmadığında, tasarruflar ile en iyi yatırım fırsatlarını eşleştirmek mümkün gözükmemektedir.¹²²

Dünya Bankası Türkiye ülke ekonomik raporunda verimlilik artışı senaryoları üzerinde durulmuş ve ekonomik büyüme ile ulusal tasarrufların ilişkisini inceleyen bir model açıklanmıştır. Hevia (2010) tarafından geliştirilen modelle iki simülasyon çalışılmıştır. Tablo 40a'da yatırım-tasarruf açığı olmadığı varsayılmış ve GSYİH'da çalışan başına % 4 büyüme oranı elde edilmesi için gerekli tasarruf düzeyi bulunmaya

¹²¹ European Commission – Avrupa Komisyonu, “Europe 2020: A Strategy For Smart, Sustainable and Inclusive Growth”, *Communication From The Commission*, 03 Mart 2010

<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (02/04/2018), s.10.

¹²² T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu - Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018: Yurtiçi Tasarruflar**, Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları, 2014, s.6.

çalışılmıştır. Tablo 40b’de ise tasarruf düzeyinin % 20 olarak sabitlendiğinde, % 1 ve %2 toplam faktör verimliliği artışları için ekonomik büyüme oranları sunulmaktadır. Çalışılan iki simülasyon da 25 yıllık bir dönemi kapsamakta ve dinamik özellik göstermektedir.

Tablo 40: Tasarruf ve Büyüme Oranı Simülasyonları ve Senaryoları

a. TFV Artış Senaryoları altında tasarruf oranı (Çalışan başına GSYİH’de büyüme oranı=%4)		
	Orta (TFV Artışı=%1)	Yüksek (TFV Artışı=%2)
Başlangıç	24,9	19,5
5 Yıl	26,0	18,3
10 Yıl	27,2	17,2
25 Yıl	31,1	14,2
b. TFV Artış Senaryoları altında çalışan başına GSYİH’de büyüme (Tasarruf Oranı=%20)		
	Orta (TFV Artışı=%1)	Yüksek (TFV Artışı=%2)
Başlangıç	3,00	4,10
5 Yıl	3,03	4,33
10 Yıl	3,05	4,51
25 Yıl	3,09	4,88

Kaynak: Hevia (2010)

Not: b simülasyonlarında kullanılan dış denge değerleri 2000-2008 ort. Değerleriyle tutarlı varsayılmıştır.

Simülasyon sonuçları yeterli düzeyde yüksek büyüme oranının yeterli düzeyde bir tasarruf verimlilik bileşimi sayesinde mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Toplam faktör verimliliğinin % 1 artışı senaryosunda; çalışan başına % 4 GSYİH büyüme oranı hedefi ancak yatırımın başlangıç düzeyinde % 24,9 veya 25 yıl boyunca % 31,1 tasarruf oranı gerçekleşmesi halinde mümkün olacaktır. Buna karşın % 2 toplam faktör verimliliği artışı senaryosunda ise, başlangıçta % 19’luk tasarruf oranı veya simülasyonun dönem sonunda % 14’luk tasarruf oranına ihtiyaç duyulmaktadır. İkinci senaryoda dahi Türkiye’nin de orta vadeli yaklaşık büyüme hedefi olan çalışan başına % 4’lük büyüme oranını yakalamak için mevcut tasarruf düzeyinin artırılması gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Tablo 40b’deki alternatif % 20 olarak sabitlenen tasarruf oranı ve yüksek toplam faktör verimliliği artışı senaryosunda, 10 yıllık dönemde çalışan başına GSYİH’de gerçekleşecek büyüme oranı % 4,51 öngörülmektedir. Fakat Rodrik’in 2009’da yapmış olduğu çalışmada, 2002-2007 büyüme oranı, simülasyonda belirtilen % 4,5’lik orandan daha yüksek düzeyde gerçekleşmiş ancak bu durumda bile işsizlik oranı % 10’nun altına

gerileyememiştir. Buradan hareketle Türkiye’de yüksek işgücü arzını karşılayarak işsizlik oranlarında düşüş sağlayabilecek büyüme oranlarının yakalanması için yurtiçi tasarruflarında yaklaşık 10 puanlık artışın gerekli olduğunu öne sürülmektedir. Bu simülasyon; tasarruflar, verimlilik ve büyüme arasında bulunan ilişkileri ortaya koyarak, Türkiye’de tasarrufların bir politika aracı olarak ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi ve geliştirilmesindeki etkisini açıklamaktadır.

Türkiye’de yatırım ortamını iyileştirmenin, verimlilik artışındaki önemli etkisi yadsınamaz. Yatırım ortamı anketi sonuçlarına göre Türkiye’de, iş alemi performans değişkenlerinin üçte bir gibi bir oranı yatırım ortamına bağlıdır. Bunlar arasında, verimlilik artışının sağlanmasında, en fazla nispi katkıyı yapan değişken düzenleyici ortamdır. Diğer performans belirleyicileri içerisinde finansmana erişim, alt yapı darboğazları, vasıflı işgücüne erişim ile inovasyon yer almaktadır.¹²³

3.3. Türkiye’de Finansal Sistemin Yapısı ve Bankacılık Sistemi

Bir ekonomide finansal sistem, belirli kurum ve piyasaların birbirlerini etkileyen finansal fonksiyonları yerine getirmek amacıyla bir araya gelmeleri sonucunda oluşur. Finansal sistem ve finansal hizmetler kapsamındaki unsurlar, finansal piyasalar, kurumlar ve araçlardır. Finansal sistemin görevleri; ekonomide fon fazlası ve fon açığı bulunan birimler arasında aracılık rolü üstlenmek ve bu birimler arasındaki fon aktarımını dolaylı finansman veya dolaysız finansman şeklinde gerçekleştirmektir. Bu iki fon aktarım yönteminden, dolaylı finansman yönteminde finansal aracı kurumlar, fon arz eden ile fon talep edenler arasında fon aktarım görevini mevduat ve kredi araçları vasıtasıyla yerine getirirler. Dolaysız finansman yönteminde ise fon arz eden ile fon talep edenler genellikle sermaye piyasası araçları olan hisse senedi, tahvil, finansman bonusu vb. vasıtası ile direkt olarak karşı karşıya gelirler.¹²⁴

Finansal sistem içerisinde çeşitli ölçütlere göre sınıflandırma yapmak mümkün olmakla birlikte, finansal aracı kurumlar genel olarak, para piyasaları ve sermaye

¹²³ DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, **a.g.m.**, ss.16-17.

¹²⁴ İlhan ULUDAĞ ve Erişah ARICAN, **Finansal Hizmetler Ekonomisi (Piyasalar-Kurumlar-Araçlar)**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2001, s.116.

piyasaları olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Bir başka deyişle, finansal aracılık fonksiyonunu yerine getirmede banka temelli ve piyasa temelli olarak iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır.

Genel olarak banka temelli yaklaşımın, gelişmekte olan ekonomilerde ön plana çıktığı söylenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonominin finansmanında bankacılık sektörü büyük bir paya sahiptir.¹²⁵ Buna karşın gelişmiş ülkelerde; kişi başı GSYİH düzeyleri benzer ülkelerde dahi farklı yapılardan bahsetmek mümkündür. Almanya ve Japonya’da banka temelli piyasalar öne çıkarken, İngiltere ve ABD’de ise sermaye piyasaları ağırlıklı finansal sistemler söz konusudur.¹²⁶

Yukarıda açıklandığı üzere, ülkelerin finansal piyasalarındaki farklılıklar para politikalarına da yansımaktadır. Sermaye piyasaları ağırlıklı olan ülkelerde mali piyasalara yönelik politikalar izlenmekte, banka temelli piyasaların ağırlıklı olduğu ülkelerde ise banka kredilerine yönelik borç politikaları izlendiği görülmektedir.¹²⁷

Çalışmanın bu bölümünde amacımız Türkiye’de finansal sistemin yapısı ve bu yapı içerisinde bankacılık sektörünün gelişimini incelemektir.

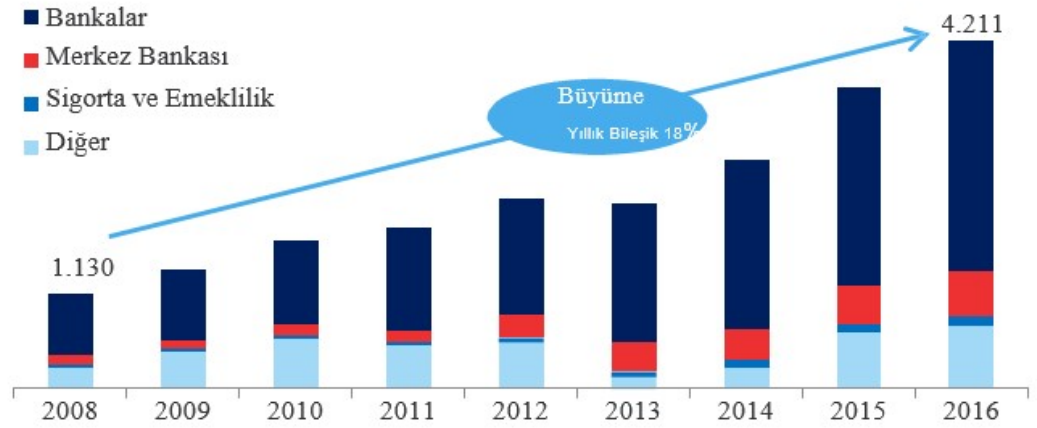
3.3.1. Türkiye’de Finansal Sistemin Yapısı

Türkiye’de finansal sistem, bankalar ve sermaye piyasaları üzerinden işlemektedir. Türk Finans Sektörünün toplam aktif büyüklüğü ile sektörel dağılımları Grafik 4’te gösterilmektedir. Türk Finans Sektörünün toplam aktif büyüklüğü 2008 yılında 1.130 Milyar TL iken, yıllık bileşik % 18 büyüme oranıyla, 2016 yılına gelindiğinde toplam aktif büyüklüğü 4.211 Milyar TL’ye ulaşmıştır.

¹²⁵ AGENOR ve MONTIEL, a.g.e., s.155.

¹²⁶ Ross LEVINE, “Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which Is Better?”, **Journal of Financial Intermediation**, Sayı:11, 2002, ss.399-400.

¹²⁷ PARASIZ, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, s.79.

Grafik 4: Türk Finans Sektörünün Toplam Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)

Kaynak: T.C. Başbakanlık-Finansal Hizmetler Raporu, Ekim 2017

Grafik incelendiğinde bankacılık sektörünün toplam aktifler içerisindeki payının diğer sektörlere göre fazla olduğu görülebilmektedir. Bunun yanında TCMB, menkul kıymet yatırım fonları, sigorta şirketleri, emeklilik şirketleri, finansal kiralama ve faktoring şirketleri, menkul kıymet aracı kuruluşları, gayrimenkul yatırım ortaklıkları gibi diğer finansal kurumlar daha az paya sahiptir.

Grafik 5: Türk Bankacılık Sektörünün Toplam Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)

Kaynak: T.C. Başbakanlık-Finansal Hizmetler Raporu, Ekim 2017

Türk bankacılık sektörü toplam aktif büyüklüğünün yıllar itibariyle gelişimi Grafik 5'te gösterilmektedir. 2005 yılında 407 Milyar TL olan sektörün aktif toplamı 2016 yılına gelindiğinde 2.731 Milyar TL'ye ulaşmıştır. Bir başka deyişle, Türkiye'de bankacılık sektörü yaklaşık %65'lik payı ile finans sektörünün lideri konumundadır.

3.3.2. Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Gelişimi

Bu bölümde Türkiye'de Bankacılığın tarihsel gelişimi; 1980 öncesi dönem, serbestleşme ve dışa açılma dönemi (1981-2001), yeniden yapılandırma dönemi (2002-2007) ve 2008 küresel finansa kriz sonrası dönem olmak üzere dört dönemde incelenecektir.

3.3.2.1. 1980 Öncesi Dönemde Bankacılık Sektörü

Osmanlı Dönemi (1847-1923)

Ülkemizde bankacılık tanzimat döneminden sonra gelişmeye başlamıştır. Tanzimat dönemine kadar bankacılık alanında faaliyet gösterilmemesinde, özellikle Türklerin askerlik ve yöneticilik gibi işlerle uğraşmaları rol oynamıştır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun Sanayi Devrimine ayak uyduramaması, esnaf ve sanatkarlara dayanan kapalı bir ekonomiye sahip olması da bankacılığın gelişmeme nedenleri arasında sayılabilir. Osmanlı İmparatorluğunda ilk banka 1847 yılında Sarraf ve Galata Bankerleri tarafından İstanbul Bankası ismiyle kurulmuş olup, 1882 yılına kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından önce faaliyette bulunan bankaların daha çok yabancı sermaye tarafından veya yabancı sermaye iştirakiyle, daha çok yabancı şirketleri finanse etmek amaçlarıyla kuruldukları söylenebilir.

Osmanlı döneminde kurulmuş ve şube açmış yabancı bankalar içerisinde en önemlisi 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası'dır. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 1924-1925 tarihli sözleşmeler ile bankanın bazı yetkileri elinden alınmıştır. Bu dönemde kurulan milli banka sayısı oldukça azdır. Milli bankalar arasında önemlilerinden birisi, Memleket Sandıkları ismiyle, ilk zirai kredi sandığını da kapsamına alarak Mithat Paşa tarafından kurulmuştur. Yine Mithat Paşa tarafından 1868 yılında sermayesiz olarak kurulmuş olan İstanbul Emniyet Sandığı, halka

tasarruf alışkanlığı kazandırmayı, halkın elindeki dağınık ve az miktardaki parayı toplamayı ve ihtiyaç sahiplerine sunmayı amaçlamıştır. Bu sandık 1907 senesinde Ziraat Bankasına bağlanmıştır. 1911 ile 1923 yılları arasında ise 19 ulusal banka kurulmuştur.

Ulusal bankalar dönemi (1923-1932)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk 10 yılında, bankacılık alanındaki önemli gelişmeler olarak; özellikle 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının kuruluşu, İş Bankasının kuruluşu, Ziraat Bankasının Anonim Ortaklık haline gelmesi, Emlak ve Eytam Bankasının faaliyete geçmesi sayılabilir. Bu dönemde göze çarpan bir diğer gelişme ise yerel olarak faaliyet gösteren iş adamlarının kredi ve bankacılık hizmetlerinin karşılanması amacıyla kurulan çok sayıda küçük yerel bankalardır. Ancak bölgesel ihtiyaçları karşılamada gerekli görülen bu bankalardan çoğu 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi ve ülkemizde şube bankacılığının yaygınlaşması sebebiyle faaliyetlerine son vermişlerdir.¹²⁸

Kamu bankaları dönemi (1933-1943)

1929 dünya ekonomik krizi ülkemizde tarım sektörünü ve henüz başlangıç düzeyindeki imalat sektörünü olumsuz yönde etkilemiş olup, bu dönemde devletçilik ön plana çıkmıştır. Bankacılık sektöründe 1933-1944 yılları arasındaki en belirgin gelişme büyük kamu bankalarının kurulmasıdır. 1934'de yürürlüğe konmuş olan birinci sanayi planı ile devlet sermayesiyle veya devlet sermayesinin öncülüğünde kurulan bu bankalar önemli görevler üstlenmiştir. 1925 yılında faaliyete geçen Sanayi ve Maadin Bankası 1932 yında Sanayi ve Kredi Bankasına dönüştürülerek, yönetimindeki fabrikalar sanayi ofisine bağlanmıştır. 1930'lu yıllarda özel kanunlarla kurulmuş olan devlet bankaları; 1933 yılında Sümerbank, 1933 yılında Belediyeler-İller Bankası, 1935 yılında Etibank, 1938 yılında Deniz Bank ve yine 1938 yılında T. Halk Bankası ve Halk Sandıkları'dır. Bununla birlikte bu yıllarda ülkemizdeki tek şubeli yerel bankaların faaliyetleri sona ermiştir.¹²⁹

¹²⁸ Mehmet TAKAN, **Bankacılık**, Geliştirilmiş İlaveli 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002, ss.3-4.

¹²⁹ PARASIZ, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, s.104.

Özel bankalar dönemi (1944-1960)

İkinci dünya savaşını izleyen bu dönem ülkemizde ticari faaliyetlerin hız kazanması ve yeni bankalara olan ihtiyacın artması nedeniyle özel bankaların kurulduğu bir dönem olmuştur. 1944 yılında Yapı ve Kredi Bankası, 1948 yılında Akbank, Tütün Bank ve T. Kredi Bankası kurulmuştur. Özellikle 1950'den sonra çoğunluğu özel banka olmak üzere 25 yeni banka faaliyete geçmiştir. Bu bankaların kurulmasında özel girişimin teşvik edilmesi, dış kredilerdeki artış, Kore savaşında etkisiyle başta pamuk olmak üzere ihracat gelirlerindeki artış, yabancı sermaye teşvik yasasının yürürlüğe girmesi, 1950-1954 yılları arasında hızlı ekonomik büyüme sağlanması, enflasyon yükselirken faizlerin sabit kalması ve ülkede tasarrufların artması önemli rol oynamıştır. Kurulan bankalar arasında T.Vakıflar Bankası, T. Öğretmenler Bankası ve daha önce kurulup sonra kapatılan Denizcilik Bankası bulunmaktadır. Yine bu dönemde Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası ilk kez banka dışı mali aracı olarak kurulmuştur. 1958'de çıkarılan 7129 sayılı yeni Bankalar Kanunuyla devlet, bankaları kredi konusunda tümüyle serbest bırakmış, kredilerin sektör ve kişiler arasında dağılımını ekonomide izlenen gayeler yönünden kontrol etmeyi bırakmıştır. Yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki yıllarda serbest rekabet ortamına doğru bir gidiş yaşanmış, özellikle 1961 yılından sonra birçok yerel ve küçük banka tasfiye olmuştur. 1960 yılında TCMB dahil toplam banka sayısı 60'a ve şube sayısı 1699'a erişmiştir.¹³⁰

Planlı dönem (1961-1980)

1960-1980 dönemine bakıldığında, genel olarak Türk mali sistemin yapısı tasarrufları kalkınmada öncelik taşıyan alanlara yönlendirecek nitelikte değildi. Bu ihtiyaca yönelik kaynak sağlama noktasında ilgili dönemde kamu kesimi öne çıkmıştır. Kamu kesiminin kaynakları arttırma ve reel kaynak sağlama konusunda yaşadığı sorunlar ise, kamu kesimini Merkez Bankası kredilerine yönlendirmiş ve para arzını arttırıcı etkisinden dolayı enflasyonda artış yaşanmasında sebep olmuştur. Bu dönemde hızlı bir kalkınma yaşanmakla birlikte sanayileşmenin finansmanında enflasyonist yöntemler

¹³⁰ PARASIZ, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, ss.104-105.

kullanılması ve gelişen sanayinin enflasyonist ortamda ihracattan çok iç tüketime yönelik üretim yapması 1970’li yıllara gelindiğinde bir döviz darboğazına sebep olmuştur.¹³¹

Bu dönemde bankacılık sektörünün kamu kontrolünde ve etkisi altında kaldığı söylenebilir. İthal ikamesi politikası çerçevesinde ve kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanı göz önüne alınarak; mevduat oranları, kredi faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri belirlenmiştir. Bu dönemin bankacılık sektöründeki önemli özelliklerinden bir tanesi yeni yabancı banka ve özel durumlar haricinde yeni ticaret bankaları kurulmasına izin verilmemesinin yanında mevcut özel ticaret bankalarının büyük kısmının holding bankaları haline gelmesidir. Holding bankacılığı, özel sektör yatırımlarını hızlandırması amacıyla devlet tarafından teşvik edilmiştir. Karmaşık bir teşvik sistemiyle bankaların verdikleri orta vadeli krediler arttırılmaya çalışılmıştır. Bu teşvik sisteminde orta vadeli krediler için faiz oranları diğer kredilere göre daha yüksek belirlenmiştir. Bankaların kendi kaynaklarından, öncelik verilen sektör yatırımlarına açacakları krediler karşılığı gelen mevduat için Merkez Bankasına yatıracakları munzam karşılık oranları genellikle % 0 olarak belirlenmiştir. Reeskont oranları farklılaştırılmış ve orta vadeli kredi oranlarının toplam krediler içindeki payında asgari % 10 zorunluluğu getirilmiş, öncelikli sektörlerle yatırım yapan iştiraklerine ilişkin verilen kredilerde özendirici düzenlemeler yapılmıştır.

1971 yılında yürürlüğe konulan 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu ile vadesine en fazla beş yıl kalmış senetleri reeskonta kabul etme ve farklılaştırılmış reeskont oranı uygulama ve avans işlemleri yapma yetkisi verilmiştir. Bankalar ile Merkez Bankası arasında başlayan orta vadeli kredi ilişkileri 1972-1977 döneminde hız kazanmıştır. 1970’li yıllarda yaşanan döviz darboğazının aşılması için dövize çevrilebilir mevduat uygulaması ve benzeri tedbirler dış borçları arttırıcı yönde sonuçlanmıştır. İthal ikamesi strateji ile kurulmuş olan fabrikaların ithalata bağlı girdileri döviz kıtlığı nedeniyle

¹³¹ Ersin ÖZİNCE, “Finansal Sektör – Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye Deneyimi”, *Mufad Journal*, Sayı:40, 2008, s.29.

karşılayamaması eksik kapasite ile çalışmalarına yol açmıştır. Bu yüzden 1980’li yıllara gelindiğinde dış piyasalar ve ihracata yönelik üretim stratejisi benimsenmiştir.¹³²

Bu dönemde kurulan kalkınma bankaları ve ticaret bankaları sırasıyla; 1962 yılında T.C. Turizm Bankası, 1963 yılında Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, 1964 yılında Devlet Yatırım Bankası, 1968 yılında Türkiye Maden Bankası, 1976 yılında Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası, 1964 yılında Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ve 1977 yılında Arap-Türk Bankası’dır.

3.3.2.2. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1981-2001)

1980’li yıllarda Türk Bankacılık sektörüne yönelik olarak hayata geçirilen uygulamalar, esasen 24 Ocak 1980 kararları doğrultusunda yurtiçi tasarrufların arttırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yapısal uyum ve dışa açık bir stratejiyle piyasa ekonomisine bağlı liberalizasyon programı uygulanmış olup, finansal kesimdeki reformlar ile bankacılık sektörü ve mali sektörün gelişmesi sağlanmıştır.¹³³

1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren serbest bırakılan faiz oranları neticesinde mevduat faizleri ve krediler hızla yükselmiştir. Kendilerine yatırılan paralara yüksek gelir sağlayacakları düşünülen banker kuruluşların sayılarında artış yaşanmış ve benzer şekilde bankalarda yüksek faiz verme eğiliminde olmuştur. Bunu takiben faiz oranlarını belirlemede centilmenlik anlaşmalarının yapıldığı da gözlemlenmiştir. Bu dönemin diğer önemli gelişmeleri arasında sermaye piyasası kanunun çıkarılması, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının yeniden canlandırılması, mevduat sertifikası, tahvil alım satımı, finansman bonusu, hisse senedi, repo işlemleri vb. finansal araçların gelişimi, bankaların düşük maliyetli fon olanaklarının ortadan kalkması yer almaktadır. Tasarruf sahiplerinin finansal araçlar bakımından seçeneklerinin artmasıyla bankaların iç finansal piyasalarda paylarını kısmen azaltmıştır. Bu dönemde teknolojik alanlarda yaşanan gelişmelerin, bilginin daha kolay ve ucuz şekilde elde edilebilmesini sağlaması ve haberleşme maliyetlerini hızla düşürmesi sebebiyle yasal düzenlemelere bağlı olarak bazı maliyetlere

¹³² Ekrem KESKİN ve Diğerleri, **50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007**, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2008, ss.11-14.

¹³³ Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR, **Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi**, 1. Baskı, Ankara: BDDK Kitapları, 2011, ss.98-99.

katlanan bankaları, düzenlemeye tabii olmadıkları için bu maliyetlere katlanmayan finans piyasalarına kıyasla deşavantajlı duruma getirmiştir.

Bir diğerk önemli gelişme Merkez Bankası bünyesinde İnterbank-Bankalar Arası Para Piyasası'nın 2 Nisan 1986 tarihinde kurularak, bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının karşılanması ve likidite fazlalarının değerkendirilmesi olmuştur. İnterbank-Bankalar Arası Para Piyasası aracılığıyla ekonomide likidite sıkıntısı azalmıştır, bu sayede Merkez Bankasının ek emisyonu başvurmasına ihtiyaç kalmamıştır. Bu piyasanın işlem hacmi ciddi artış göstererek önemli boyutlara ulaşmıştır. Bankalar bünyelerinde yatırım fonları kurmak suretiyle sermaye piyasası faaliyetlerini arttırmışlardır. 1990'lı yıllara doğru yükselen faiz oranlarından kaynaklanan maliyet artışını dengelemek amacıyla etkin çalışma yollarıyla işletme giderlerini düşürmeye çalışan bankacılık sektörü, yabancı bankaları da örnek alarak teknolojik alt yapı ve otomasyon çalışmalarına ağırlık vermiş, yeni bankacılık ürünleri geliştirmişlerdir. 1990'lı yıllara gelindiğinde teknolojik gelişmeler ve bireysel bankacılıkta kar potansiyeli daha yüksek olan ATM tüketici kredileri ve kredi kartları gibi yeni ürün ve hizmetler piyasaya sürülmüştür.¹³⁴

Döviz tevdiyat hesaplarında önemli artış kaydedilmiş bankaların sadece mevduat toplama ve kredi verme işlemine dayanan rolünün değışmesiyle aktif ve pasif yapılarında da değışiklik yaşanmıştır. Bankaların sermaye aktif oranı BIS- Uluslararası Ödemeler Bankası standartlarına uygun olarak yükseltilmiştir. Bunun neticesinde aktiflerin menkulkiymetleştirilmesi mümkün olmuş ancak sermaye piyasalarında yüksek kaliteli aktiflerin daha çok talep görmesiyle geriye kalan aktiflerin kalitesinde muhtemel kötüleşmeden bahsedilebilir. 1980'lerden itibaren yaşanan finansal liberalizasyonun bankacılık sektöründe kırılğanlığı arttırması nedeniyle kısa dönemli ekonomik krizlere yol açtığı düşünülebilir.¹³⁵

1994 yılına gelindiğinde artan makroekonomik dengesizlikler Türkiye'yi ciddi bir krize sürüklemiştir. Bankacılık sektörü de özkaynaklarının önemli bir kısmını kaybederek hızla küçülmüştür. Bankaların birçoğunun krize açık pozisyonlarda yakalanmış olması, ödeme güçlüğüne düşmelerine ve iflaslarına sebep olmuştur. Mali sisteme olan güvenin

¹³⁴ TAKAN, a.g.e., ss. 6-7.

¹³⁵ PARASIZ, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, ss.106-107.

tekrar kazanılması için tasarruf mevduat fonuna tam güvence getirilmiş, bir başka deyişle mevduatın tamamına devlet güvencesi sağlanmış ve mevduatın %100 TMS kapsamına alınmıştır. Fakat bu karar hedeflenin aksine banka sisteminin denetlenmesinde yaşanan zafiyet sebebiyle sistemin düzelmesinden çok, mali yapısının bozulmasına yol açmıştır. Bankaların daha önce uygulamakla zorunlu oldukları sermaye yeterlilik rasyosu değiştirilerek sermayelerine oranla aşırı risk alabilmelerinin önü açılmıştır. Bununla beraber bankaların kendi ortaklarına ait şirketlere kullandırdıkları krediler ve kredilerin izlenmesi ve denetimi noktasında yetersiz kalınmış, siyasi etkiler sebebiyle denetim organları gerekli kontrol ve yaptırımları uygulama konusunda zafiyet göstermişlerdir. Bu durum bazı bankaların yönetim ve denetiminde yetkili olan ortakların ilişkili şirketler lehine bankaları zarara uğratması şeklinde sonuçlanmıştır. Ayrıca finansal kurumların off-shore faaliyetleri konusundaki mevzuat yetersizliklerine bağlı olarak denetlenememesi bir diğer olumsuz etken olmuştur. Bankacılık sistemini olumsuz etkileyen diğer etmenler şu şekilde sayılabilir; uluslararası bankacılık ilkelerine ve düzenlemelerine uyumlu hale gelinememesi, muhasebe standartlarına uyumdaki gecikmeler, finansal tabloların genel kabul görmüş kriterlere uygun hazırlanmaması ve bağımsız denetiminde karşılaşılan sorunlar, şeffaflığın yeterli düzeyde sağlanamaması, yönetim kalitesinde yaşanan bozulma.¹³⁶

1997 yılında Türk Bankacılık Sistemini olumsuz etkileyen, uluslararası rekabet gücünü azaltan ve bankaların karlılık düzeylerini düşüren etkilerden bazıları; hazinenin borçlanma maliyetini belirlediği bir piyasada yüksek faiz oranları ile katlanılan maliyetler, banka ve sigorta muameleleri vergisi ve kambiyo gider vergisi gibi kaynak kullandırma maliyetini etkileyen yüklerin sisteme uygulanması olarak sayabiliriz. 1998 yılının ortalarından itibaren ise bankacılık sektörünün, Merkez Bankasından yüksek miktarda ve maliyetle likidite sağlaması gerekmiştir. Bankaların kullanmış olduğu bu kaynaklar yüksek maliyetle olmasına karşın kamu kesiminin kaynak ihtiyacını karşılamış fakat devamlı likidite ihtiyacı içinde olan bankaların mali yapılarını bozmuştur. Mali yapıları bozulan bankaların güçlendirilmesi için bankalar kanununda yapılan değişiklik Egebank, Esbank, Türkiye Tütünçüler Bankası-Yaşarbank, Sümerbank, Yurtbank

¹³⁶ ÖZİNCE, a.g.m., ss.30-32.

yönetiminin fona devrolması ile sonuçlanmıştır. Ayrıca Birleşik Yatırım bankasının faaliyetlerine son verilmiştir.¹³⁷

Ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler bankalara mali bünyelerinin bozulması şeklinde yansımış olup, takip eden 1999 yılında IMF ile stand-by anlaşması imzalanmış, 2000 yılı başında ise Enflasyonu Düşürme Programı yürürlüğe konulmuştur. Yaşanan tüm bu gelişmeler ve devamında Şubat 2001’de meydana gelen ekonomik kriz, 2002 yılında başlayacak yeniden yapılanma döneminin analiz edilmesi açısından önemlidir. 1999 yılının sonunda IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasının ön koşulu olarak bazı yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte karşılık kararnamesinde değişiklik yapılmış, sermaye yeterlilik ve döviz pozisyonunun hesaplanması konsolide bazda yapılmaya başlanmıştır. Yapılan düzenlemeler arasında, bankalar kanunu kapsamında idari ve mali konularda çalışacak bağımsız bir bankacılık gözetim ve denetim kurumunun kurulması, iştirakleri de kapsayacak biçimde kredi tanımının genişletilmesi, dolaylı kredi özkaynak ilişkisinin daraltılması, denetimin konsolide bazda yapılması, risk yönetiminin düzenlenmesi, sorunlu bankaların mali yapılarında gerçekleştirilecek güçlendirmeler ve bu bankaların faaliyetlerine müdahale etme yöntemlerinin düzenlenmesi yer almaktadır. Bankacılık mevzuatının bankalar kanununda yapılan bu düzenlemeler ile Basel Komite tavsiyeleri, Avrupa Birliği direktifleri ve uluslararası düzenlemelere daha uygun hale geldiği söylenebilir. 2000 yılında yaşanan bir diğer önemli gelişme de Ağustos ayında Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’nun faaliyete başlamasıdır.

Yasal düzenlemelerle yapılan bu ön hazırlık sonucunda, 2000 yılında yürürlüğe konulan Enflasyonu Düşürme Programı kapsamında üç temel unsur hedeflenmiştir. Bunlardan ilki kamu maliyesinde disiplini sağlayarak faiz dışı fazla verilmesi, yapısal reformların hayata geçirilmesi ve özelleştirmeye hız verilmesidir. Bir diğeri enflasyonun düşürülmesi hedefine uygun kur ve para politikalarının uygulanması olup sonuncusu ise enflasyon hedefine uygun gelirler politikasının uygulanmasıdır. Ancak program yürürlüğe konulduktan 14 ay gibi bir süre içerisinde öncelikle finans kesiminde görülen ve sonrasında tüm ekonomide etkileri hissedilen ciddi bir ekonomik krizle

¹³⁷ GÖÇMEN YAĞCILAR, a.g.e., ss.103-104.

sonuçlanmıştır. Enflasyonu Düşürme Programının öncelikle Kasım 2000’de yaşanan dalgalanma ve devamında Şubat 2001’de yaşanan krizle sonuçlanmasına sebep olan faktörler; kur fiyatlarının önceden belirlenerek baskılanması, finansal sektörlerdeki mali ve idari zafiyetler ile kur ve likidite risklerinin artması, yapısal düzenlemelerde yaşanan gecikmeler sayılabilir. 2001 krizi döneminde ekonomi reel olarak % 9,4 küçülmüş, 2000 yılı sonuna göre işsizlik oranı % 6,3’ten % 8,5’e artış göstermiş, yıllık Tüketici Enflasyonu % 39’dan % 69’a artmış, kamu açığının milli gelire oranı % 11,9’dan % 16,5’e yükselmiştir. 2001 krizi sonucunda bankacılık sektörü yeniden yapılandırma dönemine girmiş olup bu kapsamda Demirbank, Etibank, Bank Kapital gibi birçok banka TMSF’ye devrolmuştur. Bir kısmının da faaliyetlerine son verilmiştir.¹³⁸

3.3.2.3. Yeniden Yapılandırma Dönemi (2002-2007)

Şubat 2001 krizinden sonra Uluslararası Para Fonu IMF’ye yeni bir niyet mektubu verilerek Mayıs 2001’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlanmıştır. Program yürürlüğe girdiğinde bankacılık sisteminde açık pozisyon toplamı; döviz kurlarındaki yüksek artışlar, kredi işlemlerinin azalması ve dış kredi akışının azalması gibi gelişmeler sonucunda 45 Milyar dolar seviyesine ulaşmıştı. Bu yüksek tutarlı döviz açığının kapatılabilmesi için yurtiçi piyasalarda ciddi bir döviz baskısı yaşanmış ve bankacılık zor durumda kalmıştır.¹³⁹

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 2002-2004 dönemi için revize edilmiştir. Programın hedefleri arasında ekonomiyi dış şoklara karşı güçlendirmek, enflasyonun düşük oranlara indirilmesi, kamu borçlarında azalış sağlanması, mali disiplin sağlanarak yapısal reformların hayata geçirilmesi ve bankacılık sisteminin güçlendirilmesi yer almaktadır. Programın 2002-2007 yılları arasında disiplinli olarak uygulanması ve program kapsamında hedeflerin iyi belirlenmiş olması genel olarak ekonomi ve bankacılık sektörü açısından yeniden yapılandırmanın başarılı sonuçlanmasını sağlamıştır. Bu döneme ait makro göstergeler incelendiğinde yüksek ve istikrarlı bir büyümenin sağlandığı, enflasyon oranının düştüğü görülmektedir. Enflasyonla mücadele

¹³⁸ PARASIZ, *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, ss.108-110.

¹³⁹ M. Necat COŞKUN ve Diğerleri, *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2012, s.25.

amacıyla alt yapı düzenlemeleri yapılmış, Merkez Bankası'nın asli görevinin enflasyonu düşürmek ve fiyat istikrarı olduğu Merkez Bankası Kanununda yapılan düzenleme ile tanımlanmış, Merkez Bankasına araç bağımsızlığı sağlanmış ve Para Politikası Kurulu kurulmuştur. Bu dönemde bütçe disiplini konusunda ilerleme kaydedilmiş ve GSMH'nin ortalama %5'i kadar faiz dışı fazla verilmiştir. Dış kaynak girişlerinde artış ve risk primlerinde yaşanan düşüş paralelinde kamu borçlanmasındaki maliyetler faiz oranına bağlı olarak azalmış ve vadesi uzamıştır. Ancak bu dönemde cari işlemler açığının yüksek seyretmesinin önemli bir nedeni tasarruf yetersizliği olmuştur. Toplam tasarruflarda 2001 yılı öncesinde var açığın nedeni kamu kesimi tasarruflarındaki düşüşken, 2002-2007 döneminde ise yaşanan düşüş özel tasarruflardan kaynaklanmıştır. Bu dönemde bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yeniden yapılandırma süreci özel bankaların daha önce kaybettikleri sermayelerini güçlendirmelerini sağlamış, bunu gerçekleştiremeyen bankalar ise birleşmeye gitmiş ya da TMSF'ye devrolmuştur. Bu Süreçte kamu bankaları ortak bir yönetim altına girerek yeniden yapılandırılmış, devlet iç borçlanma senetleri karşılığında bu bankalarının görev zararları tasfiye edilmiş ve mali yapıları güçlendirilmiştir. Bankaların takipteki alacaklarının bir bölümü için Finansal Yeniden Yapılandırma Programı devreye sokulmuştur.¹⁴⁰

2005 yılında uluslararası bankacılık prensipleri, uygulamaları ve ölçütleri doğrultusunda hazırlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre bankaların kuruluşu, denetimi ve gözetimi konusunda BDDK yetkilendirilmiştir. Bu kapsamda BDDK, bankaların özkaynak ve sermaye yeterlilik rasyolarını denetleyen, banka kurucularının ve sahiplerinin gerekli görülen kriterlere uygunluğunu gözetken ve bankaların finansal yapılarında yaşanacak olumsuzluklarda etkinlik izinlerini kaldırabilen ya da TMSF'ye devredilmelerine karar veren yetkili kurum haline gelmiştir.¹⁴¹

Türk Bankacılık Sisteminde birçok reform ve yasal düzenlemenin hayata geçirildiği “Yeniden Yapılandırma Dönemi”ni farklı boyutlarıyla daha ayrıntılı analiz etmek faydalı olacaktır.

¹⁴⁰ KESKİN ve Diğerleri, **a.g.e.**, ss.11-14.

¹⁴¹ COŞKUN ve Diğerleri, **a.g.e.**, ss.26-27.

Bankaların Mali Yapılarının Güçlendirilmesi

2001 yılında açıklanan “Bankacılık Yeniden Yapılandırma Programı” ile uluslararası standartlara ve uygulamalara yaklaşılması amacıyla, Bankalar Kanununda kapsamlı değişiklikler hayata geçirilmiştir. Yapılan değişiklikler ile bankaları denetim ve düzenleme yetkileri Hazine Müsteşarlığı ve Merkez Bankasından alınarak yeni kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna (BDDK) verilmiştir.

Yeniden yapılandırma programında izlenen aşamalar aşağıdaki gibidir;

TMSF’ye devrolunan sorunlu bankalar için çözümler; 1999 yılı sonunda mali yapıları sorunlu 5 banka TMSF’ye devrolmuş, 2 Kalkınma ve Yatırım Bankası’nın kapatılmasına karar verilmiştir. 1996-2003 döneminde ise 8 bankanın, bankacılık faaliyetlerine ilişkin lisanslar iptal edilmiş tasfiye olmuşlardır. 2003 Temmuz ayı itibariyle TMSF bünyesine alınan bu bankalara aktarılan toplam tutar 28.2 Milyar dolar karşılığı 40 Katrilyon TL’ye ulaşmıştır. Geçiş bankası olarak TMSF bünyesinde Birleşik Fon Bankası A.Ş. kullanılmıştır.

Kamu bankalarında yeniden yapılandırma; kamu bankalarının önemli ölçüde bozulmuş olan sermaye yapıları güçlendirilmeye çalışılmış bu kapsamda finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılmaları için önemli bir kaynak aktarımı yapılmıştır. 2001 yılı sonunda kamu bankalarına aktarılan toplam kaynak tutarı 21.9 Milyar dolar karşılığı 28.7 Katrilyon TL olmuştur. T.Emlak Bankası A.Ş. T.C. Ziraat Bankası A.Ş.’ ye devredilerek birleştirilmiştir. Özelleştirilmeleri öngörülen kamu bankalarının birleşmeler yoluyla mali yapıları güçlendirilmiş ve operasyonel olarak yeniden yapılandırılmışlardır.

Özel bankaların sermaye yapılarını güçlendirme; özel sermayeli bankaların aktiflerinde yaşanan bozulma ve sermayelerindeki hızlı erimeyi düzeltmek üzere üçlü bir denetim sürecinden geçirilip sermaye desteği yapılmasına dayalı bir program uygulamaya sokulmuştur. Bu kapsamda Haziran 2001’de, özel sermayeli bankalar için iç borç takası uygulamanmaya başlanmış böylece bu bankaların yabancı para pozisyonları büyük oranda kapanarak faiz ve kur riskleri azalmıştır. Ayrıca BDDK tarafından bankaların mali tabloları denetim esaslarında değişiklik yapılarak 2001 yılından itibaren enflasyon

muhasebesi kuralları uygulanmaya başlamıştır. Bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yeniden yapılandırmanın özel sektöre maliyeti toplam 7.9 Milyar dolar olmuş ve bu tutarın 5.2 Milyar doları TMSF tarafından, 2.7 Milyar doları ise özel sektör bankaları tarafından karşılanmıştır.

Finansal yeniden yapılandırma programı; 2001 yılındaki kriz bankacılık sektörünü olduğu kadar diğer sektörlerde faaliyet gösteren firmaları da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu firmaların yaşadıkları ödeme güçlükleri finansal borçların yeniden yapılandırılması programını gerekli kılmıştır. Finansal Yeniden Yapılandırma Programı bir diğer adıyla İstanbul Yaklaşımı, Haziran 2002’de uygulamaya konulmuştur. 2001 yılı sonunda, bankacılık sisteminde % 29,5’e ulaşan takipteki krediler oranı bankaların sorunlu tüm krediler için karşılık ayırma uygulaması sonucunda 2002 yılı sonuna gelindiğinde % 18,5’e düşürülebilmıştır.

Banka Gözetim ve Denetim Yapısının Güçlendirilmesi, Yasal Düzenlemeler; 1999 yılından itibaren bankacılık sisteminde başlayan reformlar ile bağımsız bir gözetim denetim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda düzenleme ve denetim sistemlerinde iyileştirme yapılması, risk alma, yönetim süreç ve yöntemlerinin yeniden düzenlenmesinin yanında kurumsal altyapının güçlenmesi için yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. BDDK tarafından bankacılık mevzuatında yapılan düzenlemeler ile uluslararası bankacılık uygulamalarına ve Avrupa Birliği direktiflerine yaklaşmıştır. Bu kapsamda banka bilançolarının uluslararası muhasebe standartlarına daha uygun hale gelmesi, şeffaflığının artması, banka mali yapılarının güçlenmesi, risk tanımı ve yönetim yapısında değişiklik yapılması sağlanmıştır. Yapılan bu düzenlemeler ile aynı zamanda, banka kaynaklarının bir grup üzerinde yoğunlaşmasının önüne geçmek ve risk derecesinin artmasını engellemek için doğrudan ve dolaylı kredilerin birlikte bir bütün olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bankaların söz konusu yeni düzenlemelere uyumları için 2006 yılına kadar kademeli süre tanınmıştır. Bankalara getirilen sınırlamalar doğrultusunda; mali kurumlar dışındaki kurumlara iştiraki özkaynaklarının azami % 15’i olarak, toplam iştirak miktarları ise özkaynaklarının azami % 60’ı olarak belirlenmiştir. Diğer düzenlemeler içerisinde bankaların yabancı para pozisyonlarının konsolide esasa göre hesaplanarak risklerin etkin takibi ve kredi alacaklarının beş ayrı

kategoride sınıflandırılması, bu sınıflandırmanın geri dönebilirlik teminat özelliklerine göre yapılması yer almaktadır.

Risk Yönetimi ve Basel II; 2001 yılından itibaren bankacılık sektöründe geleneksel denetim yaklaşımının risk yönetimi açısından yeterli olmadığı görülmüş olup, geleneksel denetimden risk odaklı denetim yaklaşımına geçilmiş bununla birlikte piyasa denetiminin de önemi artmıştır. Banka faaliyetlerinin yatırımcılar tarafından daha rahat izlenip değerlendirilmesi için muhasebe standartları, raporlama uygulamaları ve kamuoyunun bilgilendirilmesi gözetilmiştir. Bankacılık Kanunu'nda yapılan değişikliklerle bankalar modern risk yönetimi sistemleri konusunda uluslararası uygulamalara yaklaşmışlardır.

Haziran 2004 yılına gelindiğinde Uluslararası Ödemeler Bankası –BIS- bünyesinde bulunan Basel Bankacılık Denetim Komitesi bankaların sermaye yeterliliklerinin ölçülmesi konusunda daha önce yayınlamış olduğu Basel Sermaye Uzlaşısına-Basel I- köklü değişiklikler getirerek yeni Basel Sermaye Uzlaşısını- Basel II- yayınlamıştır.

Türk Bankacılık sektöründe Basel II uygulamaları üzerine çalışmalar 2002 yılında başlamış ve risk yönetimi, kurumsal yönetim, muhasebe ve bilgi sistemleri gibi unsurlar ele alınmıştır. Basel II'ye geçiş sürecine yönelik çalışmalar yapmak üzere “Basel II Yönlendirme Komitesi” ve “Basel II Koordinasyon Komitesi” kurulmuştur. Mayıs 2005'te BDDK tarafından Basel II'ye geçişe ilişkin yol haritası kamuoyu ile paylaşılmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren bankalarca Basel II'nin uygulanmasına yönelik çalışmalar BDDK tarafından yürütülmektedir. Uyum çalışmaları çerçevesinde bankaların sermaye yeterliliğinin ölçülmesine ve değerlendirilmesine yönelik yönetmelik değiştirilerek, Haziran 2007 itibariyle sermaye yeterlilik hesaplamalarına operasyonel risk kalemi dahil edilmiştir.¹⁴²

¹⁴² KESKİN ve Diğerleri, a.g.e., ss.41-49.

3.3.2.4. Türk Bankacılık Sektöründe 2008 Küresel Finansal Kriz Sonrası Dönem

2002-2007 yılları arası dönem, Türkiye ekonomisinin yüksek büyüme oranlarını yakaladığı, makroekonomik görünüm ve bankacılık sektöründe başarılı geçen bir dönem olmuştur. Takip eden yıllarda ise, tüm dünya ekonomisinin 1929 Büyük Buhran'dan sonra gördüğü ve en büyük dalgalanmaların yaşandığı geniş kapsamlı bir küresel finansal krize girilmiştir.

Küresel finansal kriz, öncelikle 2006-2007 yıllarında ABD'de konut finansman piyasası ile başlayan ve 2007-2009 yıllarında iç finansal ve iç reel sektöre yayılan bir kriz olarak kendini göstermiştir. ABD'de başlayan ekonomik krizin etkileri, öncelikle AB ülkelerine ve diğer gelişmiş ekonomilere de yansiyarak etkilerini önemli ölçüde göstermiştir. Kriz, ABD ile Avustralya, Almanya, Fransa ve İngiltere'nin içinde bulunduğu gelişmiş ekonomilerdeki finansal kurumlara özellikle aşırı riskli varlık ticareti kanalıyla bulaşmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ekonomiler gelişmiş ekonomilere göre görece daha az etkilense de zaman içerisinde krizin derinleşmesiyle birlikte, ticaret ve kredi ilişkilerine bağlı olarak gelişmekte olan ülkelere de etkileri yansımış ve küresel bir finansal krize dönüşmüştür.¹⁴³

Dünya ekonomisi üzerinde pek çok olumsuz ekonomik gelişmelere sebep olan Küresel Finansal Krizin, Türkiye ekonomisinde ve bankacılık sektöründe daraltıcı etkileri görülmüştür. Bununla birlikte Türkiye'de 1994 ve 2001 krizlerinden sonra bankacılık sektöründe yapılan düzenlemeler ve kamu maliyesinin göreceli sağlam yapısı nedeniyle krizin etkileri daha hafif atlatılmıştır.

Türkiye'de bankacılık sektörü küresel finansal krize karşı dayanıklı bir yapı sergilemiştir. Sektörün sermaye yapısının güçlü olması, yabancı para riskinin düşük olması ve mevduata dayalı fonlama yapısı, bankaların finansal ve reel şoklardan daha az etkilenmelerini sağlamıştır. Kriz döneminde alınan önlemlerden politika faiz oranlarının düşürülmesi ve karşılık oranlarında getirilen yeni düzenlemeler bankaların karlarını ve

¹⁴³ Aykut KİBRİTÇİOĞLU, "2006-2011 Küresel Ekonomik Krizin Bileşenleri ve Karmaşıklığı", **İktisat ve Toplum Dergisi**, Sayı:9, 2011, ss.33-34.

sermaye rasyolarında yüksek faiz marjını iyileştirici etki sağlamış, kriz döneminde geri ödenmeyen kredilerde yaşanan artışı telafi etmiştir. Bu dönemde bankalar portföylerine ağırlıklı olarak sıfır riskli kamu menkul kıymetleri dahil etmişlerdir. Alınan tüm bu önlemler, bankacılık sektörünün karlılığını arttırmıştır. 2010 döneminde Türk Bankacılık sektörünün AB üyesi ülkelere kıyasla özkaynak ve aktif karlılığının, net faiz marjı ve sermaye yeterliliği açısından daha iyi durumda olduğu görülmüştür. Bu dönemde belirlenen yüksek sermaye yeterlilik rasyosu ve düşük kaldıraç oranları sayesinde yeterli sermayeye sahip olunduğu ve borçluluk oranının düşük olduğu söylenebilir.¹⁴⁴

Tüm ülkeler gibi Türkiye’de izlediği para ve maliye politikaları ile küresel finansal krizin olumsuz etkilerini azaltmaya çalışmıştır. Krizden önce sadece fiyat istikrarını hedefleyen Merkez Bankaları, kriz ve sonrası dönemde aynı zamanda finansal istikrar hedefine yönelik politikalar uygulamak durumunda kalmışlardır. Bu kapsamda para politikası önlemleri olarak TCMB, asimetrik faiz koridoru uygulamasını 2010 yılı sonundan itibaren kullanmaya başlamıştır. Bu sayede krediler ve döviz kuru üzerinde kontrol sağlanması hedeflenmiştir. Bununla birlikte kredi hacminde bir sınırlama getirebilmek amacıyla zorunlu karşılık oranları kademeli yükseltilmiştir. Alınan bu makro ihtiyati önlemler; ekonomik ve finansal kırılganlığı ve buna bağlı olarak risk primlerini düşürmüştür. Bu iyileşmeler faiz oranlarının aşağı çekilmesinde, bankacılık sisteminin ulaştığı karlılık ve özkaynak seviyesiyle birlikte faiz riskine olan hassasiyetin azaltılmasında etkili olmuştur.¹⁴⁵

Türk bankacılık sektörünün küresel finansal krizden günümüze genel görünümünü belirli göstergeler doğrultusunda incelemek faydalı olacaktır.

Türkiye’de 2008 yılında 33’si mevduat, 13’ü kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplam 46 banka faaliyet göstermekteyken, 2016 yılına gelindiğinde 34’ü mevduat, 13’ü kalkınma ve yatırım bankası, 5’i katılım bankası olmak üzere toplam 52 bankanın faaliyet gösterdiğini görmekteyiz. 2008’den 2016’ya banka sayısındaki artışa paralel

¹⁴⁴ COŞKUN ve Diğerleri, **a.g.e.**, s.190.

¹⁴⁵ Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ ve Erişah ARICAN, “Ekonomik Gelişmeler ve Seçilmiş Göstergelerle Türkiye’de Bankacılık Sektörü”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt:54, Sayı:626, 2017, s.66.

olarak 2008 yılında toplam 7.852 olan şube sayısı 2016 yılında toplam 10.781'e yükselmiştir.

Tablo 41: Türkiye’de Yıllar İtibarıyla Banka ve Şube Sayısı

Banka Türleri	2008		2010		2013		2016	
	Banka	Şube	Banka	Şube	Banka	Şube	Banka	Şube
Mevduat Bankaları	33	7801	32	9423	32	10981	34	10740
Kamu	3	2246	3	2744	3	3397	3	3702
Özel	11	3759	11	4582	11	5339	9	4132
Fon	1	288	1	1	1	1	1	1
Yabancı	18	1795	17	2096	17	2244	21	2905
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	13	51	13	42	13	40	13	41
Katılım Bankaları	-	-	-	-	-	-	5	-
Toplam	46	7852	45	9465	45	11023	52	10781

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> (30/03/2018)

Türkiye’de bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü 2008 yılında 706 Milyar TL ve GSYİH oranı % 74,3 iken, 2016 yılına gelindiğinde sektörün aktif büyüklüğü 2.595 Milyar TL ve GSYİH oranı % 100,2’ye ulaşmıştır. 2016 yılında toplam aktiflerin % 66’sı krediler, % 14’ü likit aktifler, % 15’i menkul kıymetler olarak dağılım göstermektedir. 2008 yılından 2016 yılına geçen süre zarfında toplam aktifler içerisindeki dağılım; menkul kıymetlerin payının düşmesi ve kredilerin payın artması şeklinde değişmiştir. Toplam pasiflerde ise; 2008 yılından 2016 yılına sırasıyla mevduat dışı, mevduat ve özkaynak’ta yaşanan artışın etkili olduğu görülmektedir. 2016 yılında toplam pasifler içerisinde mevduatlar % 56, mevduat dışı kaynaklar % 25 ve özkaynaklar %11 pay almıştır. Toplam mevduat içerisinde Türk Lirası mevduatın payı ise % 57 olmuştur.

Tablo 42: Türk Bankacılık Sektörü Seçilmiş Bilanço Kalemleri (Milyar TL)

Aktif Kalemler	2008	% Pay	2010	% Pay	2013	% Pay	2015	% Pay	2016	% Pay
Likit Aktifler	101	14	99	10	247	15	357	15	376	14
Finansal Varlıklar	208	29	286	30	282	17	330	14	393	15
Krediler	367	52	498	52	992	61	1497	63	1717	66
Toplam Aktifler	706	100	964	100	1636	100	2357	100	2595	100
Mevduat	453	64	584	61	884	54	1245	53	1463	56
Mevduat Dışı	125	18	188	20	439	27	657	28	647	25
Öz Kaynaklar	83	12	129	13	185	11	262	11	289	11
Toplam Pasifler	706	100	964	100	1636	100	2357	100	2595	100

Kaynak: BDDK, <http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/#> (30/03/2018)

Sektörde aktif ve pasiflerin seyrini incelediğimizde ise; 2016 yılında Türk Lirası aktifler bir önceki yıla göre % 13, pasifler ise % 15 artış gösterirken, yabancı para aktiflerdeki artışın % 21 oranında ve pasiflerdeki artışın ise % 17 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle faiz ve kur riskinin yönetilmesi amacıyla bilanço dışı işlemlerde türev finansal araçlar ağırlıklı olarak kullanılmıştır.¹⁴⁶

Küresel Finansal Krizden sonra Türk Bankacılık sektörü net dönem karı 2009 yılında 19.4 Milyar TL'den 2010 yılında 21.3 Milyar TL'ye, 2013 yılında 23,6 milyar TL'ye yükselmiş, 2016 yılına gelindiğinde sektörün net dönem karı 36.4 Milyar TL'ye ulaşmıştır. Ancak net dönem karı dolar bazında incelendiğinde 2016 yılında 2013 yılına göre % 7 azalmıştır. Aynı dönemler için Türk Lirasında yaşanan % 65 oranında değer kaybı, faiz oranlarının yükselmesi ile faiz marjının daralması ve kredi risklerine ayrılan karşılık artışları kar hacmindeki azalışın nedenleri arasında sayılabilir.¹⁴⁷

Türkiye'de bankacılık sektörünün kredi hacmini incelediğimizde; Tablo 43'te görüleceği üzere 2008 – 2016 yılları arasında toplam kredi hacminde 4.6 kat büyüme meydana gelmiştir. Sektördeki kredilerin 2016 yılındaki dağılımı ise % 49 oranında büyük işletmeler, % 25 oranında küçük ve ortaboy işletmeler (KOBİ) ve % 26 oranında bireysel krediler olarak gerçekleşmiştir. Bireysel kredilerin dağılımına bakıldığında;

¹⁴⁶ Türkiye Bankalar Birliği, **Bankalarımız 2016**, Mayıs 2017

https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7450/Bankalarimiz_2016.pdf (30/03/2018), ss.44-45.

¹⁴⁷ Türkiye Bankalar Birliği, **a.g.e.**, s.45.

%39'unu tüketici kredilerinin, % 36'sını konut kredilerinin ve % 25'ini kredi kartlarının oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 43: Türk Bankacılık Sektöründe Kredilerin Dağılımı (Milyar TL)

Kredi Türleri	2008	% Pay	2010	% Pay	2013	% Pay	2015	% Pay	2016	% Pay
Kurumsal	264	68	382	68	748	68	1113	73	1333	74
KOBİ	85	22	126	24	280	25	405	26	442	25
Bireysel	122	32	182	32	353	32	419	27	459	26
Kredi Kartları	37	10	49	9	100	9	103	7	110	6
Tüketici ve Konut	85	22	133	24	253	23	316	20	349	20
Konut	39	10	62	11	111	10	144	9	165	9
Otomobil	6	1	6	1	9	1	7	0	7	0
Tüketici	40	11	65	12	133	12	165	11	177	11
Toplam	386	100	564	100	1101	100	1532	100	1792	100

Kaynak: BDDK, <http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/#> (30/03/2018)

Tablo 44'de bankacılık sektörünün sağlamlık göstergeleri verilmiştir. Tablo'da görüldüğü üzere, Basel Kriterleri doğrultusunda Türkiye'de sermaye yeterliliği rasyosu 2008-2009 yıllarında sırasıyla 18,1 ve 20,9 olarak gerçekleşirken, 2016 yılına gelindiğinde % 15,5'e gerilediği görülmüştür. Bununla birlikte halen yasal ve uluslararası standartlar çerçevesinde Türk bankacılık sektöründeki sermaye yeterliliği oranları yüksek seviyesini korumaktadır. Sermaye yeterliliği rasyosunda yıllar itibarıyla yaşanan gerilemenin nedenleri olarak; kredi stoğundaki hızlı büyüme, yabancı para kredilerin Türk Lirası karşılıklarındaki artış ve bireysel kredilerin risk ağırlıklarının yüksek seyretmesi sayılabilir. Sektörel sağlamlık göstergelerinden bir diğeri olan özkaynak karlılığı; 2008-2009 yıllarında sırasıyla % 16,4 ve % 18,3 olurken, 2016 yılında % 13,5 seviyesine gerilemiştir. Sektördeki aktif karlılığı ise 2008-2009 yıllarında sırasıyla 2,0 ve 2,4 olmasına rağmen 2016 yılına gelindiğinde 1,5 olarak gerçekleşmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁸ TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ ve ARICAN, a.g.m., s.65.

Tablo 44: Türk Bankacılık Sektörü Sağlıklik Göstergeleri

Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2015	2016
Sermaye Yeterliliği								
Öz Kaynaklar /T.Aktifler	11,7	13,3	13,4	11,9	13,4	11,3	11,3	11,1
Özkaynaklar/(Kredi+Piyasa+Opr.Risk için Gerekli Sermaye Yükümlüğü)	18,1	20,9	19,2	16,7	18,1	15,4	15,6	15,5
Aktif Kalitesi								
T.Krediler ve Alacaklar/T.Aktifler	52,0	47,7	52,9	57,2	59,2	62,1	65,2	66,1
Likidite								
Likit Aktifler/T.Aktifler	43,7	33,0	32,8	30,9	31,3	28,5	26,3	29,6
Karlılık								
Net Dönem Karı(Zararı)/T.Aktifler	2,0	2,4	2,2	1,6	1,7	1,4	1,1	1,5
Net Dönem Karı(Zararı)/Özkaynaklar	16,4	18,3	16,5	13,8	13,0	12,8	10,2	13,5
Gelir Gider Yapısı								
Faiz Dışı Gelirler(Net)/Diğer Faaliyet Giderleri	64,1	73,6	76,5	71,6	66,5	64,6	47,4	61,0

Kaynak: BDDK, <http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/#> (30/03/2018)

Türkiye’de son dönemde uygulanan düşük politika faizi, geniş faiz koridoru ve yüksek zorunlu karşılık oranları gibi alınan makro ihtiyatı önlemler sonucunda bankacılık sektöründe kredi büyümesi makul düzeylerde gerçekleşmiş, kısa vadeli faiz oranları düşük seviyede tutularak kısa vadeli sermaye girişlerinin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.

Bununla birlikte sektördeki bankalar BDDK’nın belirlediği likidite karşılama oranlarını olması gerekenin üzerinde sağlayarak olası likidite şoklarına karşı yeterli likiditeye sahip pozisyonadılar.¹⁴⁹

Yabancı para likiditesinde yaşanabilecek olağan dışı dalgalanmalara karşı bir tampon vazifesi görecektir. Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM), TCMB’nin aldığı önlemlerden önemli bir tanesidir. Bu mekanizma bankaların TL cinsinden TCMB’de tutmak zorunda oldukları zorunlu karşılıkların belirlenen bir yüzde ile sınırlı olmak kaydıyla döviz ve standart altın cinsinden tesis edebilmesine olanak verir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ ve ARICAN, a.g.m., s.67.

¹⁵⁰ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Finansal İstikrar Raporu Kasım 2014**, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2014/Sayf+19> (02/04/2018), s.46.

Bankaların Rezerv Opsiyon Mekanizması kapsamında TCMB’de bulundurduğu altın ve döviz cinsi likit varlıkları 2017 döneminde artış göstermiştir. Sektörün fon kaynaklarının büyük bir bölümü çekirdek yükümlülüklerden oluşmaktadır. Çekirdek yükümlülüklerle birlikte yurtiçi diğer kaynakların paylarının yabancı kaynaklar içerisinde artması derinleşen yurtiçi piyasaların göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Diğer taraftan çekirdek dışı yükümlülüklerin uzun vadeleri de uluslararası piyasalardan kaynaklı şoklara karşı bankacılık sektörünün direncini arttırmaktadır. Son dönemde artan kredi büyümesini, mevduatta gerçekleşen artış karşılayarak, bankaların likidite pozisyonlarının korumasını sağlamış ve kredi arzını desteklemiştir. Bankalar kredi ve mevduatta yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda fonlama kısıtıyla karşılaşmamış ve kredi büyümesini büyük oranda çekirdek yükümlülüklerle sağlamıştır.¹⁵¹

¹⁵¹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Finansal İstikrar Raporu Kasım 2017**, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2017/Sayi+25> (02/04/2018), s.iii.

IV. BÖLÜM

TASARRUFLARIN BELİRLEYİCİLERİ VE BANKACILIK İLİŞKİSİ: PANEL VERİ UYGULAMASI

Çalışmada daha önceki bölümlerde; yurtiçi tasarrufların Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ulusal değeri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bölümde ise; yurtiçi tasarruf düzeyine etki eden değişkenler ile aralarındaki ilişkinin yönü ve boyutu araştırılmıştır. Ayrıca bankacılık sektörü ile tasarruflar ve ekonomi arasındaki bağlantıyı görebilmek amacıyla bankaların verdiği krediler araştırmaya dahil edilmiştir.

4.1. Uygulamanın Amacı

Tasarruflar ülke ekonomileri için oldukça önemli olup, miktar veya oran olarak yüksek oldukları ve krediye dönüştürülüp verimli yatırımlara aktarıldıkları ölçüde ülke ekonomilerine katkı sağlarlar. Yeterli ölçüde tasarruf olması ülke ekonomisinin sağlıklı olduğuna dair göstergelerden bir tanesidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni sermaye yaratılarak yatırımların yapılabilmesi, dış finansman kaynaklarına bağımlılığın azaltılması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması açısından tasarruf düzeylerinin yeterli olması gereklidir.

Ekonomilerin dinamik yapılar olduğu ve bu yapı içerisinde çok sayıda faktörün birbiriyle ilişkili olduğu düşünüldüğünde, ekonomiler içerisinde tasarrufların nelerden etkilendiğini araştırmak, tasarruf oranlarının yeterli düzeye ulaşmasına yönelik düzenlemeler yapmak ve politikalar geliştirmek gereklidir. Yapılan araştırma kapsamında ekonometrik çalışmalar yapmak ve modeller kurmak objektif bir yaklaşım sağlamaktadır.

Bir ülke için kurulan model, ancak o ülke için önemli faktörleri ortaya koymaktadır. Birden fazla ülke için tek tek modeller kurulursa, söz konusu ülkeler için önemli faktörler ortaya konmaktadır. Bu çalışmada olduğu gibi birden fazla ülke için kurulan panel veri modelleri ise, incelenen tüm ülke grubu için etkili olan faktörleri belirlemektedir.

Bu uygulamanın amacı Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkeler için panel veri modelleri ile tasarrufları etkileyen faktörleri belirleyerek, tasarrufların artırılması için geliştirilebilecek politikalara katkı sağlamaktır. Ayrıca bankaların verdiği krediler ile tasarruflar arasındaki ilişkiyi inceleyerek bankacılık sektörünün bu konudaki önemi ortaya konacaktır.

4.2. Literatürde Tasarrufların Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Yapılan literatür taramasında tasarrufların, teorik ve ampirik olmak üzere birçok çalışmaya konu edildiği görülmüştür. Tüketim kuramlarını baz alarak başlayan bu araştırmaların önemli bir bölümü tasarrufların belirleyicilerine yöneliktir. İlerleyen yıllarda yapılan araştırmaların bazılarında tüketim kuramların geçerliliği test edilmiş, bazılarında ise tasarrufların belirleyicileri ile birlikte, ülkeden ülkeye ve zamanlar itibarıyla tasarruf oranlarındaki farklılıkların nedenleri araştırılmıştır. Bu çalışmalarda, toplam tasarruflar ele alındığı gibi yurtiçi veya özel tasarruflar ayrı olarak da konu edilmiştir. Tasarruflar üzerine yapılan çalışmalar, genellikle tasarrufları etkileyen değişkenleri tespit etmeye, etki yön ve düzeylerini ortaya koymaya çalışmıştır. Tablo 45'te literatürde, tasarruflar ve tasarrufların belirleyicilerine yönelik yapılan ülkelerarası ampirik çalışmalardan öne çıkanlar özetlenmektedir. Aynı açıklayıcı değişkenlerin yapılan farklı ampirik çalışmaların bazılarında farklı sonuçlar verdiği görülebilmektedir.

Tablo 45: Literatürde Tasarrufların Belirleyicilerine Yönelik Çalışmalar

Yazar / Yıl	Örneklem (Yıl / Ülke)	Analiz Yöntemi	Açıklayıcı Değişkenler ve Etkileri
Corbo ve Schmidt-Hebbel / 1991	1980-1987 dönemi, 13 Gelişmekte olan Ülkeye ilişkin veri	Panel Veri Analizi	Gelir Seviyesi (+) Reel Faiz (0) Enflasyon (0) Cari Açık (-) M2/GSYİH (+) Kamu Tasarrufu (-)
Masson, Bayoumi ve Samiei / 1998	1971-1993 dönemi, 21 Sanayileşmiş Ülkeye ilişkin ve 1982-1993 dönemi, 40 Gelişmekte olan Ülkeye ilişkin veri	Panel Veri Analizi, Cross-Sections and Static Fixed Effects	Gelir Seviyesi (+) Reel Faiz (0) Enflasyon (0) Dış Ticaret Haddi (0) Cari Açık (-) Yaşlı Bağımlılık Oranı (-) Kamu Sektörü Bütçe Dengesi (-) Kamu Tüketimi (-)

Edwards / 1996	1970-1992 dönemi, 19 Latin Amerika ülkesi olmak üzere 36 ülkeye ilişkin veri	Panel Veri Analizi, Instrumental variables techniques	Gelir Seviyesi (+) Gelir Büyümesi (+) Reel Faiz (0) Enflasyon (0) Para ve Kredi Akımları (+) Cari Açık (-) M2/GSYİH (+) Yaşlı Bağımlılık Oranı (-) Genç Bağımlılık Oranı (-) Kentleşme (-) Gelir Dağılımı (0) Kamu Tasarrufu (-) Dağıtım Emeklilik Sistemi (-)
Dayal-Ghulati ve Thimann / 1997	1975-1995 dönemi, 14 Güneydoğu Asya ve Latin Amerika ülkesine ilişkin veri	Doğrusal Panel Veri Modelleri	Gelir Seviyesi (+) Enflasyon (-) Dış Ticaret Haddi (+) M2/GSYİH (+) Yaşlı Bağımlılık Oranı (-) Kamu Sektörü Bütçe Dengesi (0) Dağıtım Emeklilik Sistemi (-) Zorunlu Tamamı Fonlanan Emeklilik Sistemi (+)
Bailliu ve Reisen / 1998	1982-1993 dönemi, 10 Ülkeye ilişkin veri	Panel Veri Analizi	Gelir Seviyesi (0) Reel Faiz (0) Yaşlı Bağımlılık Oranı (0) Kamu Sektörü Bütçe Dengesi (-) Dağıtım Emeklilik Sistemi (-) Tamamı Fonlanan Emeklilik Sistemi (0)/ (+)
Haque, Pesaran ve Sharma / 1999	1971-1993 dönemi, 21 OECD ülkesine ilişkin veri	Panel Veri Analizi, Pooled Mean Group, Mean Group and Static Effects	Gelir Seviyesi (0) Reel Faiz (0) Enflasyon (0) Dış Ticaret Haddi (+) Yaşlı Bağımlılık Oranı (0) Kamu Sektörü Bütçe Dengesi (-) Kamu Tüketimi (-)
Loayza, Schmidt- Hebbel ve Serven / 2000	1966-1995 dönemi, 20 OECD ülkesine ilişkin veri	Panel Veri Analizi, GMM, Systems Estimators	Gelir Seviyesi (+) Gelir Büyümesi (+) Reel Faiz (-) Enflasyon (+) Dış Ticaret Haddi (+) Para ve Kredi Akımları (-) Cari Açık (-) M2/GSYİH (0) Yaşlı Bağımlılık Oranı (-) Genç Bağımlılık Oranı (-) Kentleşme (-) Kamu Tasarrufu (-)

Lopez, Schmidt-Hebbel ve Serven / 2000	1975-1992 dönemi; 19 sanayileşmiş OECD ülkesi ve 22 Gelişmekte olan ülke olmak üzere toplam 41 ülkeye ilişkin veri	Panel Veri Analizi	Kamu Sektörü Bütçe Dengesi (-) Kamu Tüketimi (0)
Schmidt-Hebbel ve Serven / 2000	1965-1994 dönemi, 19 OECD ülkesi ve 33 Gelişmekte olan ülke olmak üzere toplam 52 ülkeye ilişkin veri	Panel Veri Analizi, Zaman Serisi	Gelir Seviyesi (0)/ (+) Gelir Büyümesi (+) Genç Bağımlılık Oranı (0) Gelir Dağılımı (0)
De Serres ve Pelgrin / 2003	1970-2000 dönemi, 15 OECD ülkesine ilişkin veri (ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Kanada, Avustralya, Belçika, Finlandiya, İrlanda; Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç	Dinamik Panel Veri Analizi	Gelir Büyümesi (+) Reel Faiz (-) Enflasyon (0) Yaşlı Bağımlılık Oranı (-) Kamu Tasarrufu (-)
Hondroyannis / 2006	1961-1998 dönemi, 13 Avrupa ülkesine ilişkin veri (Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, İspanya, İsveç, İngiltere)	Panel Veri Analizi	Gelir Büyümesi (+) Reel Faiz (+) Enflasyon (+) Para ve Kredi Akımları (-) Yaşlı Bağımlılık Oranı (+) Bütçe Dengesi (+)/ (-)
Horioka ve Terada-Hagiwara / 2012	1966-2007 dönemi, 12 Asya ülkesine ilişkin veri	Doğrusal Panel Veri Modelleri	Gelir Büyümesi (+) Reel Faiz (0) Para ve Kredi Akımları (+)/ (-) Yaşlı Bağımlılık Oranı (-) Genç Bağımlılık Oranı (-)
Bebczuk ve Cavallo / 2014	1995-2013 dönemi, 47 Ülkeye ilişkin veri	Dengesiz Panel Veri Analizi	Gelir Seviyesi (+) Geçici Gelir (0) Reel Faiz (0) Enflasyon (0) M2/GSYİH (0) Yaşlı Bağımlılık Oranı (-) Genç Bağımlılık Oranı (-) Kentleşme (0) Kamu Tasarrufu (-)

Grigoli, Herman ve Schmidt-Hebbel / 2014	1981-2012 dönemi, 165 ülkeye ilişkin veri	Panel Veri Analizi	Gelir Seviyesi (+) Gelir Büyümesi (+) Reel Faiz (0) Enflasyon (+) Dış Ticaret Haddi (+) Para ve Kredi Akımları (-) Cari Açık (-) Yaşlı Bağımlılık Oranı (-) Genç Bağımlılık Oranı (+) Kentleşme (-) Gelir Dağılımı (0) Kamu Tasarrufu (-)
NOT: Açıklayıcı değişkenlerin yanında belirtilen (+) işareti tasarruflar ile değişkenler arasında pozitif ilişkiyi, (-) işareti tasarruflar ile değişkenler arasında negatif ilişkiyi, (0) değeri ise anlamsız ilişkiyi ifade etmektedir.			

Tasarrufları etkileyen birçok değişken söz konusu olmakla birlikte gelir ve ekonomik büyüme bunların en başında gelmektedir. Yapılan ampirik çalışmaların önemli bir bölümü gelir ve ekonomik büyüme değişkenleri ile tasarruflar arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gelirdeki büyüme oranı arttıkça tasarruflarda artma eğiliminde olacaktır. Bu kapsamda hızlı büyüyen ülkeler daha yüksek tasarruf oranlarına sahip olacak ve yatırımları da artacaktır.

Tasarruflara yönelik olarak IMF adına, 2014 yılında Grigoli, Herman ve Schmidt-Hebbel tarafından, 165 ülkenin 1981-2012 dönemine ilişkin verileriyle geniş kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada ülke gruplarında özel tasarruflar incelendiğinde; gelişmiş ekonomilerde tasarrufun gelir büyümesine daha duyarlı olduğu, demografik faktörlere neredeyse duyarsız olduğu, gelişmekte olan ülkelerde ise tasarrufun gelir büyümesine daha az duyarlı olduğu görülmüştür.

Tasarrufların belirleyicileri arasında; nüfus bağımlılık oranı, nüfusun yaş yapısı, ve kentleşme olmak üzere demografik faktörler öne çıkmaktadır. Nüfus bağımlılık oranının tasarruflar üzerindeki etkisi; bağımlılık oranındaki artışların uzun dönemde ortalama tasarruf eğiliminde azalmaya neden olacağı şeklinde ifade edilmektedir. Yaş yapısı incelendiğinde ise genç nüfus negatif tasarruf yapma eğilimi içindeyken, çalışan nüfus genellikle pozitif tasarruf yapar, yaşlılık döneminde ise yeniden negatif tasarruf eğilimi söz konusu olur. Demografik faktörlerden bir diğeri olan kentleşme oranı artış

gösterdiğinde, kırsal kesime göre daha düzenli gelire sahip olan kentlerde yaşayanların tasarruf eğilimleri azalacağından toplam tasarruflarda düşüş yaşanacaktır. Öte yandan tasarruflar ile nüfus bağımlılık oranı veya kentleşme arasında ilişki olmadığını öne süren çalışmalar da vardır.

Finansal gelişmişlik ve finansal derinleşmeye ilişkin faktörler de tasarruflar üzerinde etkilidir. Gelişmiş bir finansal sistemin tasarrufları arttırdığı veya tasarrufların yeniden tahsisini sağlayarak potansiyel yatırımcılar arasındaki dağılımını değiştirdiği ve sermaye birikimine etki ettiği söylenebilir.¹⁵²

Literatürde finansal derinleşme ile ekonomik büyüme ve tasarruflar arasındaki ilişki genellikle McKinnon - Shaw hipotezi çerçevesinde ele alınmaktadır. McKinnon-Shaw hipotezinin temel varsayımına göre, gelişmekte olan ülkelerin büyümelerinde asıl engel finansal baskının bulunmasıydı. McKinnon ve G.Shaw (1973); finansal baskıyı kaldırmak için faiz oranlarında serbestleşmeye gidilmesi ve örgütlü para piyasalarının güçlendirilmesi gerektiğini savundular. McKinnon-Shaw temel varsayımı daha sonraki yıllarda geliştirilerek finansal baskının aşılması noktasında; faiz oranlarında serbestleşme, krediler üzerindeki baskının kaldırılması, banka sahipliğinde değişim ve özelleştirme, bankacılık sektöründe rekabet ortamının sağlanması, uluslararası finansal serbestleşmeye gidilmesi gibi köklü yapısal değişimler üzerine odaklanıldı ve zaman içerisinde dünya genelinde finansal reformlar hayata geçirildi. McKinnon ve Shaw hipotezine göre, finansal baskının ortadan kalkması ile öncelikle faiz oranları, sonrasında tasarruf oranları yükselecektir. Tasarruf oranlarında yaşanan artış sonucunda ise, faiz oranları pozitif seyretmesine rağmen gerileme eğiliminde olacaktır. Nihai olarak tasarruflar artmış olmakla birlikte faiz oranları düştüğü için artan kredi talepleri yatırımları arttırarak ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Öte yandan; McKinnon ve Shaw yaklaşımının uygulandığı Türkiye, Meksika ve Arjantin gibi ülkelerde 1990'lı yıllar ve 2000'lerin başında ardı ardına yaşanan krizler, yaklaşımın sorgulanması gereğini ortaya koymuştur.¹⁵³

¹⁵² Lahcen ACHY, "Financial Liberalization, Savings, Investment, and Growth in MENA Countries", **Research in Middle East Economics**, Sayı:6, 2005, s.70.

¹⁵³ ÇOLAK ve ÖZTÜRKLER, **a.g.m.**, ss.7-8.

Finansal gelişme ile tasarruflar arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda, finansal gelişmişlik göstergeleri olarak genellikle banka kredileri/GSYİH, M2/GSYİH, para-kredi akımları ve reel faiz oranı kullanılmıştır. Reel faiz oranı ve tasarruf ilişkisinin incelendiği birçok çalışma bulunmakla birlikte, reel faiz oranının tasarruf üzerindeki etkisinin net olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Faiz oranı ile tasarruflar arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların farklı sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar reel faiz oranındaki artışın tasarrufları azalttığı sonucuna ulaşırken incelenen bazı çalışmalarda ise aralarında pozitif korelasyon olduğundan söz edilmektedir.

M2/GSYİH ile para-kredi akımı değişkenleri incelendiğinde ise, teoriyle uyumlu şekilde, tasarruflar üzerinde etkilerinin pozitif olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak ilişkiyi negatif ya da anlamsız bulan ampirik çalışmalar da söz konusudur.

Yapılan çalışmalarda ele alınan konulardan bir tanesi de ihtiyat güdüsüyle yapılan tasarruftur. Bireyler ekonomik belirsizlikten korunmak amacıyla tasarruf eğiliminde olabilirler. Yapılan teorik ve ampirik çalışmalarda ekonomik belirsizlik değişkeni olarak çoğunlukla enflasyon oranı incelenmiştir. Teorik olarak enflasyonun tasarrufları etkilemesi açıklanabilir bir durumken, yapılan ampirik çalışmalarda enflasyon oranının tasarruflar üzerindeki etkisi henüz açıklığa kavuşmamıştır.

Tasarrufları etkileyen bir diğer faktör ise ticaret hadleridir. Tasarruflar ve ticaret hadleri arasındaki ilişki Harberger-Laursen-Metzler etkisi ile açıklanabilir. Harberger-Laursen-Metzler etkisine göre ticaret hadlerindeki artış reel geliri artırır, dolayısıyla tasarruflar da artar¹⁵⁴. Teorik olarak ticaret hadleri ve tasarruf arasındaki pozitif ilişkiden dolayı ampirik çalışmaların da benzer sonuçları vereceği düşünülse de, farklı ülke grupları, farklı zamanlar ve ticaret hadlerindeki değişimin geçici ya da sürekli olması gibi durumlara göre tasarruflar üzerinde etkisinin farklı olabildiği anlaşılmaktadır. Bazı

¹⁵⁴ Paul R. MASSON, Tamim BAYOUMI ve Hossein SAMIEL, "International Evidence on the Determinants of Private Savings", **The World Bank Economic Review**, Cilt:12, Sayı:3, 1998.x

Çalışmalarda tasarruflar ile ticaret hadleri arasında pozitif korelasyon sonucuna ulaşılırken, bazı ampirik çalışmalarda ise anlamlı ilişki bulunamamıştır.

4.3. Panel Veri Analizi

Zaman ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesi ile oluşan panel veriler kendine özgü farklı modeller ile analiz edilirler. Çalışmanın bu bölümünde panel veri ve panel veri modelleri ele alınacaktır.

4.3.1. Panel Veri Kavramı

Ekonometrik araştırmalarda, kullanılan veri türleri farklılık gösterebilmektedir. Kullanılan veri türlerinin, yapılarına uygun modellerle incelenmeleri gerekir. Herhangi bir değişkenin zamanın belirli bir noktasında, yani zaman sabit iken, farklı birimlerden elde edilen veriler yatay kesit verilerini oluşturur.¹⁵⁵ Gelişmekte olan ülkelerin belirli bir yıldaki tasarruf verileri, yatay kesit veri tipine örnek olarak gösterilebilir.

Bir değişkenin farklı zaman dilimleri içinde değişimini gösteren seriler zaman serileridir ve bu seriler zaman serisi verilerini oluştururlar.¹⁵⁶ Belirli bir ülkenin tasarruf oranlarının yıllara göre aldığı değerler zaman serisi veri tipine örnektir.

Yapılan çalışmalarda, bir konuda hem birimlere hem de zamana göre analizin gerekli olduğu durumda, konunun birim ve zaman boyutları için ayrı ayrı inceleme yapılabilir. Ancak ayrı ayrı modellerle yapılan analizler karmaşık karşılaştırmalara sebep olabilecektir. Bununla birlikte bazı iktisadi araştırmalarda sadece zaman ya da sadece birim boyutunun yetersiz kaldığı görülmektedir. Zaman ve birim boyutlarının birarada incelendiği, zaman serisi ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesiyle oluşan verilere ise, “Panel Veri” adı verilir. Zaman serisi ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesiyle oluşan bu veri türü aynı zamanda “Longitudinal Veri” olarak da adlandırılmaktadır. Analizlerde yaygın olarak kullanılan panel veri setlerine örnek olarak; OECD’nin birçok ülke için yıllar bazında oluşturup yayınladığı veri setleri, aynı şekilde 188 ülkenin 50 yılı aşkın zaman dilimi için ulusal gelir verilerini kapsayan Penn World Tables, 6000’i aşkın aile

¹⁵⁵ Damodar N. GUJARATI, **Basic Econometrics**, 4. Baskı, A.B.D: McGraw-Hill, 2004, ss.25-27.

¹⁵⁶ GUJARATI, **a.g.e.**, ss.25-27.

ve 15.000’i aşkın bireyin verilerini içeren PSID (Michigan Panel Study of Income Dynamics), işgücü piyasasındaki bireylerin verilerini kapsayan NLS (National Longitudinal Surveys of Labor Market Experience) gösterilebilir.¹⁵⁷

Zaman boyutunu da içeren yatay kesit veriler, yani panel verilerin kullanımı ile oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi adı verilmektedir.

Panel veri modellerinde değişkenler ifade edilirken, yatay kesit için i indisi ve zaman serileri için t indisi kullanılmaktadır. Panel verilerde, hem zaman hem de birime göre değişim gösterildiğinden, seriler ifade edilirken çift indis kullanımı gerekmektedir. Y ve X değişkenleri için panel veri modeli aşağıdaki şekilde yazılabilir.¹⁵⁸

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{it} + \mu_{it} \quad i=1, \dots, N ; t=1, \dots, T$$

ve

$$X_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{it} + \mu_{it} \quad i=1, \dots, N ; t=1, \dots, T$$

Modelde, Y terimi bağımlı değişken’i, X_{it} terimi bağımsız değişkenleri, α sabit parametre, β eğim parametreleri, ve μ hata terimini ifade etmektedir. i alt indisi birey, firma, şehir, ülke gibi birimleri, t alt indisi ise gün, ay, yıl gibi zamanı göstermektedir. Sabit parametre ve eğim parametreleri bu modelde hem birim, hem de zamana göre değer almaktadır.

4.3.2. Dengeli ve Dengesiz Panel Veri

Modelde, Y terimi bağımlı değişken’i, X_k terimi bağımsız değişkenleri, α sabit parametre, β eğim parametreleri, ve μ hata terimini ifade etmektedir. i alt indisi birey, firma, şehir, ülke gibi birimleri, t alt indisi ise gün, ay, yıl gibi zamanı göstermektedir.

¹⁵⁷ William H. GREENE, **Econometric Analysis**, 7. Baskı, A.B.D: Prentice Hall, 2011, ss.343-344.

¹⁵⁸ James H. STOCK ve Mark W. WATSON, **Introduction to Econometrics**, 1. Baskı, A.B.D: Pearson Addison Wesley, 2008, s.350.

Sabit parametre ve eğim parametreleri bu modelde hem birim, hem de zamana göre değer almaktadır.¹⁵⁹

Panel veri analizinde kullanılacak yöntemler modeldeki zaman boyutunun yapısına bağlı olarak farklılık gösterir. Zaman boyutunun yapısına göre panel veri; dengeli panel veri ve dengesiz panel veri olmak üzere ikiye ayrılır. T sayıda zamana ilişkin gözlemler yatay kesitte bulunan tüm birimler $i = 1, 2, 3, \dots, n$ için aynı ise dengeli panel veri olduğunu gösterir. Ancak panel verideki en az bir birime ilişkin gözlem farklı sayıda ise bu veriye dengesiz panel veri denilmektedir.¹⁶⁰

4.3.3. Panel Verinin Avantajları ve Kısıtlamaları

Ekonometrik araştırmalarda yatay kesit ve zaman serisi verileri yerine panel veri kullanılmasının bazı avantajları olduğu gibi bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Panel veri kullanılmasının sağladığı avantajlar aşağıdaki gibidir;

- *Gözlenemeyen Heterojenliği Modele Dahil Edebilmek:* Ekonomik analizlerdeki birimler genellikle heterojendir. Zaman serisi ve yatay kesit verileri analizi değişkenliği tek başına kontrol edemezken, panel veri analizi bu heterojenliği modele ilave edebilmektedir.
- *Çoklu Doğrusal Bağlantı Sorununu Azaltmak:* Panel veri kullanılmasının, zaman serisi verisi kullanımına göre bir diğer avantajı çoklu doğrusal bağlantı sorununu çözebilmesidir. Panel veri kullanıldığında iki boyuta bağlı olarak bağımsız değişkenlerin aralarında yüksek dereceli ilişki görülme olasılığı daha düşüktür.
- *Birim Değişkenliğini Modele Dahil Edebilmek, Daha Geniş ve Dinamik bir Yapıda Model Oluşturmak:* Yatay kesit verileri ile tahmin edilen parametreler için birim özelliklerinden ziyade birimler arası farklılıkların etkileri görülmektedir. Zaman

¹⁵⁹ Jeffrey M. WOOLDRIDGE, *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, 1. Baskı, London: The MIT Press, 2001, ss.6-10.

¹⁶⁰ GREENE, a.g.e., s.348.

serilerinde yalnızca birim özellikleri, yatay kesit veride ise yalnızca birimler arası farklılıklar gösterilebilirken, panel veride hem birim özellikleri hem de birimler arası farklılıklar birlikte incelenebilmektedir.

- *Tahmin sapmasını azaltmak:* Yatay kesit ve zaman serisi verisi ile yapılan analizlerde ihmal edilen değişkenler tahmin sonuçlarında sapmaya neden olabilmekte iken, ihmal edilen değişkenler birim ya da zamana göre değişmeyen değişkenler olabilir. Panel veri kullanılması sayesinde tahmin sapması kontrol edilmiş olabilir.¹⁶¹

Panel veri kullanılmasının sağladığı avantajların yanında bazı dezavantajları da söz konusudur;

- *Veri Toplama ve Düzenlemede Karşılaşılan Güçlükler:* Yapılan anket çalışmalarında cevapsız bırakılan sorular, anketörden kaynaklanan hatalar, görüşme tekrarlama sıklığı gibi etmenlere bağlı olarak Panel veri çalışmasına imkan verecek verilerin toplanması mümkün olamayabilmektedir.
- *Zaman Serisinin Kısa Olması:* Panel veri modelinde zaman boyutu genellikle kısa olmasına karşın, birim boyutu daha fazladır. Bu da asimptotik özelliklerin birim sayısına daha fazla bağlı olmasına neden olur. Bu durum, doğrusal olmayan panel veri modellerinde hesaplamada zorluklarla karşılaşılmasına neden olur.
- *Hata Payında Oluşan Sapmalar:* Hata terimi panel veri modellerinde oldukça büyük önem taşımaktadır. Çünkü panel veri modellerindeki hata terimi; hem zaman serisine özgü, hem kesit veri modeline özgü, hem de panel veri modeline özgü sapmayı taşımaktadır. Bu yüzden, panel veri modelleride hata terimi çoğunlukla sapmalıdır.¹⁶²

¹⁶¹ Badi H. BALTAGI, *Econometric Analysis of Panel Data*, 3. Baskı, London: John Wiley and Sons, 2005, ss.4-7.

¹⁶² BALTAGI, *a.g.e.*, ss.4-7.

4.3.4. Panel Veri Modelleri

Panel veri modelleri yapılarına göre farklılık göstermektedirler.

4.3.4.1. Sabit Etkili Modeller

Sabit etkili veri modellerin katsayıları zamana, birimlere veya hem zaman hem birimlere göre değişim gösterirler. Sabit etkili modeller zamana göre veya birimlere göre değişimi tespit etmek için kurulmuşlarsa tek faktörlü sabit etkili model olarak adlandırılır, hem zamana hem de birimlere göre değişimi tespit etmek için kurulmuşlarsa iki faktörlü sabit etkili model olarak adlandırılırlar. Verilerdeki değişimlerin modellerin tüm katsayılarını etkileyebilmesine karşın, sabit etkili modellerde verilerdeki değişim sabit katsayıyı etkiler, eğim katsayısı etkilenmez. Sabit etkili modeller aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$y_{it} = \beta + \sigma_i + \beta_{2it}x_{2it} + \dots + \beta_{kit}x_{kit} + \varepsilon_{it}$$

$$i=1,\dots,N; t=1,\dots,T$$

Modelde, $\beta_{li} = \beta_{li} + \alpha_i$ i 'nci birime özgü sabit terimi, β_i ise ortalama sabit terimi ifade etmektedir. α_i ise, i 'nci birim için ortalama sabit terimden olan farklılığı ifade etmektedir. Uygun tahmin yönteminin seçilmesinde α_i teriminin sabit ya da tesadüfi olması belirleyici olur. α_i terimin sabit olması durumunda Kukla Değişken Modeli, α_i terimin tesadüfi olması durumunda ise Hata Bileşenler Modeli tercih edilebilir. Modelde ε_{it} hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olması durumunda, Sabit Etkiler Modeli uygun olarak değerlendirilir.¹⁶³ Bununla birlikte N sayısı az ise ve T gözlem sayısı büyük ise Sabit Etkiler Modeli tercih edilebilir. Bu çıkarımlar uygun model seçiminde fikir verse de, en sağlıklı model tercihi testler yardımıyla verilebilmektedir.

4.3.4.2. Tesadüfi Etkili Modeller

Sadece birim veya birim ve zaman etkisinin birlikte incelendiği diğer panel veri modelleri tesadüfi etkili modellerdir. Sabit etkili modellerin aksine tesadüfi etkili

¹⁶³ Selahattin GÜRİŞ ve Diğerleri, **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, 1. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2018, ss.16-23.

modellerde zaman ve birim etkileri tesadüfi değişken olarak modelde hata teriminin bileşeni olarak eklenirler. Tesadüfi etkili modellerde serbestlik derecesi sorunu ile karşılaşılmasa da hata terimine eklenen bileşenlerin ortalama ve varyanslarının belirlenmeleri önemlidir. Bu modellerde birim etkisinin sabit katsayı ya da tüm katsayıları etkilediği varsayılp oluşturulan modellere, tek faktörlü tesadüfi etkili model adı verilir. Modelde zaman ve birim etkisinin birlikte yer aldığı tesadüf etkili modellere ise, iki faktörlü tesadüfi etkili modeller olarak adlandırılır. Tesadüfi Etkili modeller aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 x_{2it} + \varepsilon_{it}$$
$$i=1, \dots, N ; t=1, \dots, T$$

Tesadüfi etkili modelde sabit terim, tüm kesitler için ortalama sabit terimi β vermekte ve hata terimi ε_{it} ise her kesit birimine ait sabit terimin, ortalama sabit terimden tesadüfi sapmasını göstermektedir. Tesadüfi etkiler modelini tahmin etmede kullanılan yöntem, Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi olmaktadır. Kesit birimi sayısının fazla olduğu ve T zaman döneminin N' den kısa olduğu durumda, tesadüfi etkili modelde, sabit etkili modele göre daha etkin tahminler sağlanır. Eğer T zaman dönemi büyük ise ve N az ise, iki tahmin sonuçları birbirinden çok az farklılık gösterir ve sabit etkili model tercih edilir. Ancak, T zaman dönemi az ve N fazla ise, iki tahmin sonuçları birbirinden belirgin şekilde farklılık göstermektedir. Böyle bir durumda kesit birimlerinin büyük örnekten tesadüfi çekildiği düşünülüyorsa tesadüfi etkili model, değil ise sabit etkili model tercih edilecektir. Yukarıdaki çıkarımlar ve açıklamalar uygun model ve tahminci için fikir verse de, en sağlıklı karar testler yardımıyla verilebilmektedir.¹⁶⁴

4.4. Ekonometrik Analiz

Çalışmanın bu kısmında gelişmekte olan ülkelerde yurtdışı tasarrufları etkileyen değişkenlerin araştırılmasında kullanılan veri seti, veri kaynakları, değişkenler, ekonometrik yöntem, analiz ve sonuçlar yer almaktadır.

¹⁶⁴ GÜRİŞ ve Diğerleri, a.g.e., ss.24-27.

4.4.1. Uygulamada Kullanılan Veri Seti ve Değişkenler

Araştırmada; gelişmekte olan ülkelerden Türkiye'nin içinde bulunduğu üst-orta gelir grubuna mensup Rusya Federasyonu, Malezya, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Afrika, Çin, Tayland ve Türkiye olmak üzere 9 ülkeye ait 2005 – 2015 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılmıştır. Analiz için bu 9 ülkenin seçilmesindeki temel kriterler; Dünya Bankası'nın makroekonomik göstergelerine göre gelişmekte olan ülkeler arasında kişi başına düşen gelir seviyeleri ile üst-orta gelir grubunda yer almaları ve bağımlı değişken olarak incelenen yurtiçi tasarruflar ile açıklayıcı değişkenlere ait 2005-2015 yılları arasındaki verilerinin mevcudiyeti olmuştur. Üst-orta gelir grubu ülkelerden verileri eksiksiz olan söz konusu dokuz ülkeye uygulamada yer verilmiştir.

Çalışmada bağımlı değişken olarak alınan yurtiçi tasarruflar ile ilişkisi incelenen açıklayıcı değişkenler belirlenirken literatür taraması kapsamında daha önce tasarruflar ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş olup, ekonomi yazınında tasarruflar üzerinde en çok etkili olduğu düşünülen makroekonomik değişkenler modele dahil edilmiştir.

Analizde kullanılan veriler; Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) ve Küresel Finansal Gelişmişlik (GFDD) veri setleri ile Uluslararası Ödemeler Bankası'nın Kredi İstatistik (BIS) veri seti'nden elde edilmiştir. Söz konusu kaynaklardan yurtiçi tasarruflarla ilişkili olduğu düşünülen birçok değişkene ait verilerden veri seti oluşturulduktan sonra modelin tahminlenmesi aşamasına geçilmiştir. Belirlenen ülke ve zaman aralığına ilişkin model denemelerinden, en uygun modelde anlamlı değişkenler alınmıştır. Araştırmada kullanılan anlamlı değişkenler Tablo 46'da listelenmiştir.

Tablo 46: Değişkenler ve Veri Kaynakları

Değişkenler		Kaynak
Yurtiçi Tasarruflar	GDS (% GSYİH)	Dünya Bankası (WDI, GFDD)
GSYİH Büyüme Oranı	GDPa (%)	Dünya Bankası (WDI, GFDD)
Reel Faiz Oranı	RIR (%)	Dünya Bankası, TÜİK
Kentli Nüfus Oranı	UP (% Toplam Nüfus)	Dünya Bankası (WDI, GFDD)
İşsizlik Oranı	UNEMP (% Toplam İşgücü)	Dünya Bankası (WDI, GFDD)
Özel Sektör Kredileri	CREDIT (% GSYİH)	BIS
Dış Ticaret	TRADE (% GSYİH)	Dünya Bankası (WDI, GFDD)
Ulusal Tüketim Harcamaları	GNEX (% GSYİH)	Dünya Bankası (WDI, GFDD)
Nüfus Bağımlılık Oranı	ADR (% Çalışan Nüfus)	Dünya Bankası (WDI, GFDD)

Kaynak: Dünya Bankası, BIS, TÜİK

Analizde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin özellikleri Tablo 47’de sunulmuştur.

Tablo 47: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin Özellikleri

		Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
GDS	toplam	28.4731	10.10046	16.051	51.258
	gruplararası		10.4166	19.65364	49.85518
	grupiçi		2.141411	22.14037	33.87237
GDPa	toplam	4.315273	4.032084	-7.821	14.232
	gruplararası		2.286474	2.485455	9.762818
	grupiçi		3.400471	-6.563455	10.65118
RIR	toplam	4.730818	11.1473	-12.281	44.636
	gruplararası		10.66191	-4.935545	32.17373
	grupiçi		4.710154	-8.943909	18.46364
UP	toplam	69.29245	14.72974	37.52	91.751
	gruplararası		15.3469	44.02164	90.94664
	grupiçi		2.339094	62.64282	75.73482
UNEMP	toplam	7.807455	6.411739	.601	25.201
	gruplararası		6.689233	1.036909	23.95509
	grupiçi		.9645986	5.608182	11.17082
CREDIT	toplam	74.24242	42.01056	17.2	201.6
	gruplararası		42.1484	20.24545	147.5818
	grupiçi		13.02589	40.86061	128.2606
TRADE	toplam	70.09335	45.33603	22.106	203.855
	gruplararası		46.78743	25.08873	164.8581
	grupiçi		9.469215	38.78626	109.0903
GNEX	toplam	96.68609	6.441011	77.67	108.139
	gruplararası		6.123418	84.18909	104.4087
	grupiçi		2.795805	89.83436	104.845
ADR	toplam	47.92674	7.413491	35.591	60.449
	gruplararası		7.593852	36.506	57.30464
	grupiçi		1.782583	43.53156	52.70656
N = 99					
n = 9					
t = 11					

4.4.2. Tasarruflar ile Bankacılık İlişkisi

Bankacılık sektörü, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları (mevduat) yeniden sisteme dahil ederek ekonominin ve bilhassa özel sektörün ihtiyaç duyduğu finansal kaynağı krediler vasıtasıyla karşılamaktadır. Özel sektöre verilen krediler ile tasarruflar arasındaki ilişki; mevduat toplayıp krediye dönüştüren bankacılık ile tasarruflar ve ülke ekonomisi arasındaki bağlantıyı gösterecektir.

Bu kapsamda yapılan analizde modele bankacılık sektör göstergesi olarak Özel Sektör Kredi değişkeni dahil edilmiştir.

Analizde kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon Tablo 48’de sunulmuştur. Tablo’da görüldüğü üzere, tasarruflar ile özel sektöre verilen krediler arasında doğru yönlü kuvvetli ilişki vardır. Korelasyon katsayısı olarak; 0.7915 tasarrufların bankalar tarafından krediye büyük ölçüde dönüştürüldüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 48: Değişkenler Arasındaki Korelasyon

	GDS	GDPa	RIR	UP	UNEMP	CREDIT	TRADE	GNEX	ADR
GDS	1.0000								
GDPa	0.4921	1.0000							
RIR	-0.2609	-0.2205	1.0000						
UP	-0.5824	-0.2728	0.1841	1.0000					
UNEMP	-0.4849	-0.1426	0.1358	0.1340	1.0000				
CREDIT	0.7915	0.2876	-0.0009	-0.6793	-0.2651	1.0000			
TRADE	0.4232	0.0475	-0.2595	-0.4607	-0.3790	0.4966	1.0000		
GNEX	-0.6229	-0.1005	0.2132	0.1518	0.3832	-0.3973	-0.6510	1.0000	
ADR	-0.6705	-0.2258	-0.0638	0.6114	0.4444	-0.6680	-0.1604	0.3024	1.0000

4.4.3. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada yurtiçi tasarruflar ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişki dengeli panel veri modeli olarak tahmin edilmiştir. Öncelikle sabit etkili ve tesadüfi etkili modeller kurulmuş, sonrasında uygun model Hausman testi yapılarak belirlenmiştir. Hausman testi sonucuna göre bu aşamadan sonraki analizlere tesadüfi etkili model ile devam edilmesinin gerektiğine karar verilmiştir.

Tesadüfî etkili modelin ekonometrik varsayımlara uygunluğuna bakılmak üzere otokorelasyon, değişen varyans, yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmıştır. Ortaya çıkan varsayımlardan sapmaları ortadan kaldırmak amacıyla Robust standart hataları kullanılıp, söz konusu varsayımlardan sapmalar düzeltilmiştir.

Analizin son aşamasında, küresel finans krizinin etkilerini gözlemlemek için modele kriz kuklası (KRİZ) dahil edilerek yapısal kırılma incelenmiştir.

4.4.4. Bulgular

Yapılan analiz, tahmin edilen modeller ve sonuçlar ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Sabit Etkili Model (FE) Tahmini

Tablo 49: Sabit Etkili Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: GDS			F(8,82) = 29.31	
Gözlem Sayısı: 99			Prob > F = 0.0000	
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	T	P > t
GDPa	.1719234	.0407881	4.22	0.000***
RIR	-.0801883	.0332708	-2.41	0.018**
UP	.017804	.1042015	0.17	0.865
UNEMP	.1291801	.1487845	0.87	0.388
CREDIT	.0343443	.0171566	2.00	0.049**
TRADE	.0515344	.0176275	2.92	0.004***
GNEX	-.4355035	.0646513	-6.74	0.000***
ADR	.2167972	.097072	2.23	0.028**
Sabit	51.42303	13.76789	3.73	0.000***
R ² : Grup içi = 0.7409				
R ² : Gruplar arası = 0.2697				
R ² : Toplam = 0.2909				
F test that all u _i =0:		F(8, 82) = 44.31	Prob > F = 0.0000	
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

$$GDS_{it} = 51.42 + 0.17 GDPa_{it} - 0.08 RIR_{it} + 0.01 UP_{it} + 0.12 UNEMP_{it} + 0.03 CREDIT_{it} + 0.05 TRADE_{it} - 0.43 GNEX_{it} + 0.21 ADR_{it} + \varepsilon_{it}$$

Modelde; Kentleşme (UP), İşsizlik (UNEMP) dışındaki tüm açıklayıcı değişkenlerin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Büyüme oranı (GDPa), Krediler (CREDIT), Nüfus bağımlılık oranı (ADR) ve Dış ticaret (TRADE) Tasarruflar üzerinde pozitif etkiye sahip iken, Reel faiz oranı (RIR) ve Tüketim harcamaları (GNEX) negatif etkiye sahiptir.

Tesadüfi Etkili Model (RE) Tahmini

Tablo 50: Tesadüfi Etkili Panel Veri Modeli

Bağımlı Değişken: GDS			Wald chi2(8) = 1361.78	
Gözlem Sayısı: 99			Prob > chi2 = 0.0000	
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	z	P > z
GDPa	.4224446	.0736179	5.74	0.000
RIR	-.1076663	.0274074	-3.93	0.000
UP	-.2396157	.0366501	-6.54	0.000
UNEMP	-.4823617	.0583483	-8.27	0.000
CREDIT	.1404983	.0110623	12.70	0.000
TRADE	-.1181994	.0123508	-9.57	0.000
GNEX	-.9111988	.0687146	-13.26	0.000
ADR	.259912	.0767647	3.39	0.001
Sabit	121.0266	7.676628	15.77	0.000
R ² : Grup içi = 0.4408				
R ² : Gruplar arası = 0.9754				
R ² : Toplam = 0.9380				

$$GDS_{it} = 121.02 + 0.42 GDPa_{it} - 0.10 RIR_{it} - 0.23 UP_{it} - 0.48 UNEMP_{it} + 0.14 CREDIT_{it} - 0.11 TRADE_{it} - 0.91 GNEX_{it} + 0.25 ADR_{it} + \varepsilon_{it}$$

Tablo 50’de tesadüfi etkili modelin sonuçları verilmiştir. Tabloda, tüm açıklayıcı değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu değişkenler kullanılarak oluşturulan modelde sonuçlar anlamlı olup, yorumlanabilir niteliktedir.

Büyüme oranı (GDPa), Krediler (CREDIT) ve Nüfus bağımlılık oranı (ADR) Yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif etkiye sahip iken, Reel faiz oranı (RIR), Kentleşme (UP), İşsizlik (UNEMP), Dış ticaret (TRADE) ve Tüketim harcamaları (GNEX) yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif etkiye sahiptir.

Hausman Testi (FE-RE)

Model çıktılarının yorumuna geçilmeden önce seçilecek modele karar vermek için Hausman testinden yararlanılmıştır. Hausman testi sonucu aşağıdaki gibidir;

Tablo 51: Hausman Testi Sonucu

H₀: Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir.	
Test İstatistiği: chi2(8)	Prob > chi2
-119.03	chi2<0

$H_0: E(X_{it}, M_i) = 0$ (Tesadüfi Etkiler Modeli geçerlidir.)

$H_a: E(X_{it}, M_i) \neq 0$ (Sabit Etkiler Modeli geçerlidir.)

Hausman testi yapıldığında test istatistiğinin negatif çıktığı görülmüştür. Bu test ki-kare dağılımına uyduğundan ve ki-kare tablo değerleri pozitif olduğundan hesaplanan değer tablo değerinden daha küçük olduğu, dolayısıyla H_0 hipotezinin red edilemeyeceği söylenebilir. Bununla birlikte örneklem seçimi bir anakütleden tesadüfi seçim şeklinde olduğundan bu durum tesadüfi etkili modelin kullanılmasını desteklemektedir. Bu durumda analize tesadüfi etkili model ile devam edilmesinin daha etkin sonuçlar vereceği söylenebilir.

Tesadüfi Etkili Model İçin Varsayımların Testi

Tesadüfi etkili modelin ekonometrik varsayımlara uygunluğuna bakılmak üzere otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmıştır. Ortaya çıkan varsayımlardan sapmaları ortadan kaldırmak amacıyla Robust standart hataları kullanılıp, söz konusu varsayımlardan sapmalar düzeltilmiştir.

Tesadüfi Etkili Model İçin Otokorelasyon Testi

Tesadüfi etkiler modelinde otokorelasyonun varlığını sınamak amacıyla Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI testleri gerçekleştirilmiştir. Tablo 52’de Tesadüfi Etkili Model için Otokorelasyon Testi sonuçları verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde elde edilen test istatistiklerinin 2.00 katsayısına yakın değerler alması nedeniyle tesadüfi etkili modelde birinci mertebe otokorelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Baltagi-Wu LBI Testi için hipotezler aşağıdaki gibidir;

$H_0: \rho = 0$ Otokorelasyon Yoktur

$H_a: \rho > 0$ $H_a: \rho < 0$ Otokorelasyon Vardır

Tablo 52: Tesadüfi Etkili Model İçin Otokorelasyon Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test</u> <u>İstatistiği</u>	<u>Olasılık</u> <u>Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Otokorelasyon Olmama Varsayımı	Durbin- Watson	1.02	1.02~2	İki test sonucuna göre 1. mertebe otokorelasyon vardır. Otokorelasyon olmaması varsayımı sağlanmamaktadır.
	Baltagi-Wu LBI	1.21	1.21~2	

Tesadüfi Etkili Model İçin Değişen Varyans Testi

Tesadüfi Etkili Model İçin Değişen Varyans sınaması için WALD Testi kullanılmıştır. Tesadüfi etkili modelin hata terimlerinin, sabit varyans varsayımına uyup uymadığını test etmek için kullanılabilecek testler; Levene (1960), Brown ve Forsythe (1974) testleridir. Bu testte farklı mutlak sapmalar kullanılmaktadır. Gözlem birimlerinin grup ortalamalarından, birim medyanlarından veya kırılmış ortalamadan farklarının mutlak değerlerine F testinin uygulanması şeklinde uygulanır.

WALD Testi için hipotezler aşağıdaki gibidir;

$H_0: \sigma^2_i = \sigma$ Sabit Varyans Varsayımı Geçerlidir.

$H_a: \sigma^2_i \neq \sigma$ Değişen Varyans Problemi Vardır.

Tablo 53: Tesadüfi Etkili Model İçin Değişen Varyans Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test İstatistiği</u>	<u>Olasılık Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Değişen Varyans	Levene(1960),	W0 = 1.68	0.11	Sabit Varyans
Olmaması Varsayımı	Brown ve	W50 = 1.49	0.16	Varsayımı
	Forsythe(1974)	W10 = 1.68	0.11	Geçerlidir.

Tablo 53'te verilen sonuçlara göre elde edilen test istatistiklerinin olasılık değerlerini %5 anlamlılık düzeyi ile karşılaştırdığımızda (0.11, 0.16 ve 0.11 > 0.05) sıfır hipotezinin reddedilemeyeceği sonucuna ulaşılır, bu durumda modelde değişen varyans problemi yoktur. Başka bir deyişle sabit varyans varsayımı geçerlidir.

Tesadüfi Etkili Model İçin Yatay Kesit Bağımlılığının Testi

Tesadüfi Etkili Model İçin yatay kesit bağımlılığının olmaması varsayımını test etmek amacıyla Pesaran ve Friedman testleri kullanılmıştır. Tablo 54'de Tesadüfi Etkili Model için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu verilmiştir.

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi için hipotezler aşağıdaki gibidir;

$$H_0: \rho_{ij} = \rho_{ij} = 0$$

Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

$$H_a: \rho_{ij} \neq \rho_{ij} \neq 0$$

Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Tablo 54: Tesadüfi Etkili Model İçin Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu

<u>Varsayımlar</u>	<u>Test</u>	<u>Test İstatistiği</u>	<u>Olasılık Değeri</u>	<u>Sonuç</u>
Yatay Kesit Bağımlılığı	Pesaran	4.664	0.0000	Yatay Kesit Bağımlılığı vardır.
	Friedman	25.071	0.0015	

Elde edilen test istatistiklerinin olasılık değerlerini %5 anlamlılık düzeyi ile karşılaştırdığımızda, (0.0000 ve $0.0015 < 0.05$) yatay kesit bağımsızlığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Bir diğer ifade ile panel veri birimlerinde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır.

Robust Model Tahminleri

Tesadüfi etkiler modelinin varsayımları sınıandığında otokorelasyon olduğu, bir diğer ifade ile otokorelasyon olmaması varsayımının sağlanamadığı ve yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu varsayımlar sağlanmadığı durumlarda standart hata tahmin edicileri sapmalı olmakta, tahmin edicilerin etkinlik özellikleri ortadan kalkmaktadır. Bu durum testlerin güvenilirliğini azaltarak tahmin sonuçlarının varsayımların sağlanmadığı durumlarda yorumlanmasının hatalı olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığına karşı dirençli olan robust tahminci kullanılarak model tekrar tahmin edilmiştir. Bir model için bu robust tahminci uygulandığında standart hatalar yerine robust standart hatalar hesaplanmaktadır.

Tablo 55: Robust Panel Veri Modeli (1)

Bağımlı Değişken: GDS			Wald chi2(8) = 443.45	
Gözlem Sayısı: 99			Prob > chi2 = 0.0000	
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	z	P > z
GDPa	.2118497	.0429377	4.93	0.000***
RIR	-.0963332	.0245787	-3.92	0.000***
UP	-.1181274	.0430099	-2.75	0.006***
UNEMP	-.315735	.0678153	-4.66	0.000***
CREDIT	.0799024	.0147871	5.40	0.000***
TRADE	-.0292212	.0152274	-1.92	0.055*
GNEX	-.6121439	.0608075	-10.07	0.000***
ADR	-.0487791	.0795352	-0.61	0.540
Sabit	95.33095	7.265025	13.12	0.000***
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

Robust tahminci yardımıyla elde edilen yukarıdaki ilk modelde; Nüfus Bağımlılık Oranı (ADR) değişkeni tahmin sonucunda istatistiksel olarak anlamsız çıktığından modelden çıkarılarak model tekrar tahmin edilmiştir.

Tablo 56: Robust Panel Veri Modeli (2)

Bağımlı Değişken: GDS			Wald chi2(7) = 485.39	
Gözlem Sayısı: 99			Prob > chi2 = 0.0000	
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	z	P > z
GDPa	.2130591	.0415804	5.12	0.000***
RIR	-.0829731	.02572	-3.23	0.001***
UP	-.2017881	.0400216	-5.04	0.000***
UNEMP	-.4197602	.0544343	-7.71	0.000***
CREDIT	.0752603	.0138431	5.44	0.000***
TRADE	-.0289815	.0137446	-2.11	0.035**
GNEX	-.6130622	.0512834	-11.95	0.000***
Sabit	100.7229	6.438136	15.64	0.000***
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

Tablo 56’da verilen tahmin sonuçlarına göre; Wald testi sonucuna göre model genel olarak anlamlı gözükmemektedir. Diğer bir ifade ile modelin bir bütün olarak geçerli olduğu ve elde edilen tahmin katsayılarına güvenilerek değerlendirmeler yapılabileceği söylenebilir.

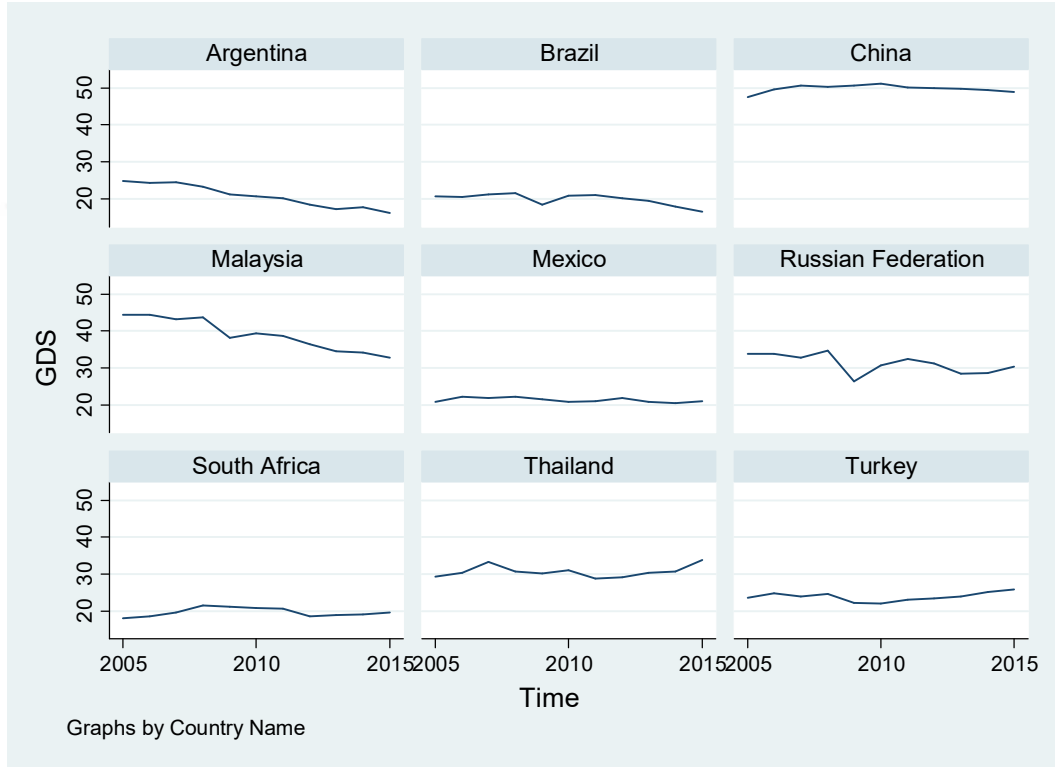
Modelin ekonometrik olarak yazılışı aşağıdaki şekildedir;

$$GDS_{it} = 100.72 + 0.21GDPa_{it} - 0.08RIR_{it} - 0.20UP_{it} - 0.41UNEMP_{it} + 0.07CREDIT_{it} - 0.02TRADE_{it} - 0.61GNEX_{it} + \varepsilon_{it}$$

Söz konusu modelde elde edilen sonuçlar iktisadi olarak açıklanabilmekte olup, anlamlı olarak yorumlanmaktadır. Diğer değişkenlerin etkisi sabit iken yurtiçi tasarrufları; GSYİH’deki yüzde 1’lik artış %0,21 arttırmakta ve Özel Sektör Kredilerindeki yüzde 1’lik artış %0,07 arttırmaktadır. Öte yandan yurtiçi tasarrufları; Reel Faiz Oranlarındaki yüzde 1’lik artış %0,08 azaltmakta, Kentleşme oranındaki yüzde 1’lik artış %0,20 azaltmakta, İşsizlikteki yüzde 1’lik artış %0,41 azaltmakta, Dış Ticaretteki yüzde 1’lik artış %0,02 azaltmakta ve Tüketim Harcamalarındaki yüzde 1’lik artış %0,61 azaltmaktadır.

Yapısal Kırılma İncelemesi: Kriz Etkisinin Testi

2008 yılında yaşanan Küresel Krizin, çalışmada ele alınan ülkelerin ekonomilerini ve tasarruf düzeylerini farklı düzeylerde de olsa etkilediği Grafik 6’da görülmektedir. Bu nedenle, etkisini araştırmak üzere, Küresel Kriz (KRİZ) değişkeni dahil edilerek yeni bir model tahmin edilmiştir.

Grafik 6: Küresel Finansal Krizin Ülkelerin Tasarruf Oranlarına Etkileri

Kriz değişkeni (kukla değişken) eklendikten sonra, tesadüfi etkili model tahmin edilip varsayımlardan sapmalar sınanmıştır. Modelde hem otokorelasyon ve hem de yatay kesit bağımlılığı olduğundan, robust tahminci kullanılarak model tahmin edilmiştir.

Tablo 57: Yapısal Kırılma İncelenmesi: Kriz Etkisinin Testi (1)

Bağımlı Değişken: GDS			Wald chi2(8) = 584.48	
Gözlem Sayısı: 99			Prob > chi2 = 0.0000	
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Z	P > z
GDPa	.121453	.0348677	3.48	0.000***
RIR	-.090042	.0207053	-4.35	0.000***
UP	-.2388136	.0386179	-6.18	0.006***
UNEMP	-.4754512	.0577674	-8.23	0.000***

CREDIT	.0754232	.0133556	5.65	0.000***
TRADE	-.0204852	.0133532	-1.53	0.125
GNEX	-.5434852	.0403225	-13.48	0.000***
KRİZ	-1.826182	.4342116	-4.21	0.000***
Sabit	98.68284	5.241417	18.83	0.000***
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

Robust tahminci yardımıyla elde edilen yukarıdaki modelde; Dış Ticaret Oranı (TRADE) değişkeni tahmin sonucunda istatistiksel olarak anlamsız çıktığından modelden çıkarılarak model tekrar tahmin edilmiştir.

Tablo 58: Yapısal Kırılma İncelenmesi: Kriz Etkisinin Testi (2)

Bağımlı Değişken: GDS			Wald chi2(7) = 405.15	
Gözlem Sayısı: 99			Prob > chi2 = 0.0000	
Açıklayıcı Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Z	P > z
GDPa	.1838932	.0358834	5.12	0.000***
RIR	-.0838926	.0164893	-5.09	0.000***
UP	-.1659584	.0298945	-5.55	0.000***
UNEMP	-.3337556	.0534347	-6.25	0.000***
CREDIT	.0860593	.0127911	6.73	0.000***
GNEX	-.5272369	.0452671	-11.65	0.000***
KRİZ	-2.055427	.3819808	-5.38	0.000***
Sabit	88.16257	5.968621	14.77	0.000***
NOT: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini göstermektedir.				

Modelin ekonometrik olarak yazılışı aşağıdaki şekildedir;

$$GDS_{it} = 88.16 + 0.18GDPa_{it} - 0.08RIR_{it} - 0.16UP_{it} - 0.33UNEMP_{it} + 0.08CREDIT_{it} - 0.52GNEX_{it} - 2.05KRİZ_{it} + \varepsilon_{it}$$

Tablo 58’de verilen tahmin sonuçlarına göre kriz kukla değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve katsayısının negatif olmakla birlikte modelde yer alan diğer değişkenlere kıyasla bağımlı değişken üzerinde etkisinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda 2008 yılında yaşanan krizin, çalışmada yer verilen üst-orta gelir grubunda

yer alan 9 gelişmekte olan ülkenin yurtiçi tasarruf düzeyine önemli düzeyde olumsuz etkileri olduğu ifade edilebilir.

Elde edilen tahmin sonuçlarına göre, diğer değişkenlerin etkisi sabit iken yurtiçi tasarrufları; GSYİH'deki yüzde 1'lik artış %0,18 ve Özel Sektör Kredilerindeki yüzde 1'lik artış %0,08 arttırmaktadır. Öte yandan yurtiçi tasarruf oranlarını; Reel Faiz oranlarındaki yüzde 1'lik artış %0,08 azaltmakta, Kentleşme oranındaki yüzde 1'lik artış %0,16 azaltmakta, İşsizlikteki yüzde 1'lik artış %0,33 azaltmakta ve Tüketim Harcamalarındaki yüzde 1'lik artış %0,52 azaltmaktadır.

Kriz etkisinin olmadığı model ve kriz değişkeninin dahil edildiği model karşılaştırıldığında; her iki modelde de değişkenlere ait katsayıların işaretleri aynı yönlü çıkmıştır. Yurtiçi tasarruflar üzerinde en çok arttırıcı etkiyi her iki modelde de GSYİH büyüme oranı sağlar iken, en fazla azaltıcı etkiyi ise ilk modelde Tüketim Harcamaları, ikinci modelde ise Kriz değişkeni yaratmıştır.

Bununla birlikte bankacılık sektör göstergesi olarak her iki modelde de yer alan, Özel Sektör Kredi değişkeninin, yapılan analiz sonuçlarına göre tasarrufları pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Bankacılık sektörünün tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları yeniden sisteme dahil ederek ekonominin ve bilhassa özel sektörün ihtiyaç duyduğu finansal kaynağı krediler vasıtasıyla karşıladığı düşünüldüğünde, tasarruflarla ilişkisi bakımından kredilerin sektörde önemli bir finansal araç olduğu ortadadır. Bu kapsamda Özel Sektör Kredi değişkeninin, tasarrufları pozitif yönde etkilemesi ekonomik olarak anlamlı ve beklenen bir sonuçtur.

SONUÇ

Ülkelerin ekonomik büyüme performansı gösterebilmeleri, kalkınmışlık düzeyine ulaşabilmeleri ve toplum refahının yükseltilebilmesinde ihtiyaç duyulan yatırımların en önemli ve güvenilir kaynağı tasarruflardır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarrufların, yatırımların finansmanında yetersiz kaldığı durumlarda dış kaynaklara duyulan ihtiyaç sebebiyle ekonomilerin dış finansman duyarlılıkları ve dış şoklara karşı kırılganlıkları artmaktadır. Bu kapsamda ülke ekonomileri için son derece önemli olan tasarruflar, teorik ve ampirik olmak üzere birçok çalışmaya konu edilmiştir. Tüketim kuramları temelinde başlayan söz konusu araştırmalar, tüketimin ve tasarrufların belirleyicilerini ele almışlardır. İlerleyen yıllarda yapılan araştırmaların bazılarında bu kuramların geçerliliği test edilmiş, bazılarında ise tasarrufların belirleyicileri ile birlikte, ülkeden ülkeye ve zamanlar itibarıyla tasarruf oranlarındaki farklılıklar nedenleri ile ele alınmıştır.

Klasik yaklaşım çerçevesinde tasarruf ve yatırımların eşit olduğu öngörülmüştür. Bu kapsamda tasarruflarda meydana gelecek artışlar herhangi bir kayba uğramadan yatırımlara dönüşmek suretiyle hasılayı artırır. Tasarruflar ve yatırımları faizin bir fonksiyonu olarak ele alan klasik teoriye göre, tasarruf arzı ile yatırım talebi kesiştiği durumda denge sağlanmış olur. Bir başka deyişle tasarruf arzı yatırım talebine eşittir.

Keynesyen yaklaşımda ise; tüketim ve tasarruflar gelirin artan bir fonksiyonu olarak değerlendirilmekte, faiz oranının ise tasarruflar üzerinde oldukça zayıf bir etkisinin olduğu savunulmaktadır. Bu kapsamda keynesyen model, tasarrufların piyasa mekanizmasında otomatik olarak yatırıma dönüşmeyeceğini ve yatırım kararını geleceğe yönelik beklentilerin şekillendirdiğini ortaya koymuştur.

Literatürde tasarruflar konusunda yapılan çalışmalar genellikle tasarrufları etkileyen değişkenleri ve etki yön-düzeylerini tespit etmek üzere yapılmıştır. Çalışmalarda ele alınan değişkenler, ekonomik faktörler kadar demografik ve finansal faktörleri de içermektedir. Tasarrufları etkileyen ekonomik değişkenlerden en öne çıkan

gelirdir. Bu kapsamda tüketim ve tasarruf eğilimlerini açıklayan tüketim teorilerinde, öncelikle gelir üzerinde durulmuştur.

Fisher tarafından oluşturulan dönemler arası tüketim tercihi modeline göre rasyonel davranan bireyler ileriki dönemlerde faiz geliri elde etmek amacıyla mevcut dönemde tasarruf etme kararı alabilirler. Bir diğer ifadeyle tüketicilerin alacakları tasarruf kararlarında dönemler itibariyle tüketimlerinden elde edecekleri fayda ile faiz oranları etkili olmaktadır. Tüketim tercihinin, bugünkü tüketim ile gelecekteki tüketim için tasarruf etme kararına göre yapılması, dönemlerarası bütçe kısıtını ortaya çıkarmaktadır. Tüketicinin borçlanma ve tasarrufta bulunma noktasında bir engeli olmadığı düşünülebilir. Bu durumda herhangi bir dönemde elde ettiği gelirden daha yüksek ya da daha düşük bir tutarda tüketimi söz konusu olabilir.

Keynes'in Mutlak Gelir Hipotezi' ne göre tüketim harcamaları doğrudan doğruya harcanabilir gelire bağlıdır ve harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olarak görülmelidir. Keynes, tüketicilerin harcanabilir gelirleri ile tüketim harcamaları arasındaki psikolojik etkiyi de açıklamaya çalışmıştır. Bu etkiye göre, kişilerin gelirlerinin artması durumunda tüketimleri de artar ancak tüketim artışı gelirdeki artıştan daha az olur. Buna karşın kişilerin gelirleri arttıkça gelirin daha yüksek bir oranı tasarruf edilir.

Duesenberry'nin Nispi Gelir Hipotezi; kişilerin tüketim harcamalarının mensup olunan gelir gruplarına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Tüketicilerin gelir dağılımında bulundukları dilim, onların tüketim harcamalarını şekillendirmektedir. Bireyler gelir düzeylerindeki artışa paralel olarak tüketimlerini arttırmalarına rağmen gelir azalışlarında ise tüketim alışkanlıklarından kolayca vazgeçmezler. Belirli bir hayat düzeyine ulaştıktan sonra gelirlerinde azalış yaşayan kişiler ulaştıkları tüketim düzeyini muhafaza etmek için tasarruflarından vazgeçerek tüketim tasarruf arasındaki dengeyi değiştirirler.

Tasarruf davranışını ele alan önemli çalışmalardan bir tanesi olan Friedman' ın sürekli gelir hipotezi'ne göre gelir, sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayrılır. Kişilerin tüketimleri sürekli gelirdeki değişikliklerine bağlıdır, geçici gelirdeki değişimler ise daha çok tasarruflarını etkiler. Araştırmalar, kısa dönemde geçici gelirin artmasının tasarruf

oranlarını arttırdığını ve ortalama tüketim eğilimlerini düşürdüğünü göstermekte, sürekli gelirdeki artışın ise tüketimi arttırdığı tasarruf oranı ile ortalama tüketim eğilimini etkilemediğini göstermiştir.

Modigliani'nin Yaşam Boyu Gelir Hipotezi ise, tasarruf çalışmalarına öncülük eden temel hipotezlerden bir tanesidir. Hipoteze göre bireyler tüketim veya tasarruflarını cari dönemde elde ettikleri gelire göre değil gelecek dönemlerle birlikte yaşam boyunca elde etmeyi bekledikleri gelire bağlı olarak yaparlar. Bireyler yaşamları boyunca farklı dönemlerdeki gelirlerinde karşılaştıkları dalgalanmanın tüketim üzerindeki etkilerini gidermek amacıyla tüketim düzleştirmesi yaparlar. Bu yüzden yaşamlarının çalışma dönemlerinde tasarruf yaparlar ve emeklilik döneminde tüketimin gelirlerini aşan bölümünü finanse ederler.

Yaşam Boyu Gelir yaklaşımına göre, tasarrufları etkileyen birçok değişken söz konusu olmakla ekonomik büyüme bunların en başında gelmektedir. Büyüme ile tasarruflar arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Gelirdeki büyüme oranı arttıkça tasarruflarda artma eğiliminde olacaktır. Bu kapsamda hızlı büyüyen ülkeler daha yüksek tasarruf oranlarına sahip olacak ve yatırımları da artacaktır.

Yaşam boyu gelir yaklaşımında, tasarrufların belirleyicileri arasında; nüfusun yaş yapısı, nüfus bağımlılık oranı ve kentleşme olmak üzere demografik faktörler öne çıkmaktadır. Genç nüfus negatif tasarruf yapma eğilimi içindeyken, çalışan nüfus genellikle pozitif tasarruf yapar, yaşlılık döneminde ise yeniden negatif tasarruf eğilimi söz konusu olur. Nüfus bağımlılık oranının tasarruflar üzerindeki etkisi; bağımlılık oranındaki artışların uzun dönemde ortalama tasarruf eğiliminde azalmaya neden olacağı şeklinde ifade edilmektedir. Demografik faktörlerden bir diğeri olan kentleşme oranı artış gösterdiğinde, kırsal kesime göre daha düzenli gelire sahip olan kentlerde yaşayanların tasarruf eğilimleri azalacağından toplam tasarruflarda düşüş yaşanacaktır. Tüm bu çıkarımlar doğrultusunda demografik değişkenler ile tasarruflar arasında negatif yönlü korelasyon olduğu ifade edilmektedir.

Yaşam boyu gelir hipotezine göre, reel faiz oranı tasarrufları etkileyen ekonomik değişkenler arasındadır. Bununla birlikte reel faiz oranının tasarruf üzerindeki etkisi net

değildir. Faiz oranı ile tasarruflar arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların farklı sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir.

Tasarruf yaklaşımlarında ele alınan konulardan bir tanesi de ihtiyat güdüsüyle yapılan tasarruftur. Bireyler ekonomik belirsizlikten korunmak amacıyla tasarruf eğiliminde olabilirler. Yapılan teorik ve amprik çalışmalarda ekonomik belirsizlik değişkeni olarak çoğunlukla enflasyon oranı incelenmiştir. Teorik olarak enflasyonun tasarrufları etkilemesi açıklanabilir bir durumken, yapılan amprik çalışmalarda enflasyon oranının tasarruflar üzerindeki etkisi henüz açıklığa kavuşmamıştır.

Tasarrufları etkileyen bir diğer ekonomik faktör ise ticaret hadleridir. Teorik olarak ticaret hadleri ve tasarruf arasındaki pozitif ilişkiden dolayı amprik çalışmaların da benzer sonuçları vereceği düşünülse de, farklı ülke grupları, farklı zamanlar ve ticaret hadlerindeki değişimin geçici ya da sürekli olması gibi durumlara göre tasarruflar üzerinde etkisinin farklı olabildiği anlaşılmaktadır.

Tasarrufların seyrine dünya genelinde bakıldığında 1980'li yıllardan 2000'li yılların ortalarına kadar % 22-23 düzeylerinde gerçekleşirken, 2005 yılından günümüze bu oran % 24-26 düzeylerine artış göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerin tasarruf seviyelerine bakıldığında ise 1990'lı yıllarda % 20-22 düzeylerinde olan tasarruf oranları özellikle Güney Doğu Asya ve Orta Doğunun petrol ihracatçısı ülkelerin tasarruf oranlarının yükselmesine paralel olarak 2010'lu yıllara gelindiğinde % 33 seviyelerine gelmiştir.

Türkiye'nin dahil olduğu gelişmekte olan üst-orta gelir grubu ülkelerinde 2000'li yıllardan itibaren tasarruf oranlarında artış gözlemlenmesine karşın, Türkiye'nin tasarruf oranlarında yıllar itibariyle bir azalış yaşandığı ve içinde bulunduğu üst-orta gelir grubu ülkelerin ortalamasından daha düşük bir performans sergileyerek ayrıştığı görülmektedir.

Türkiye'de yıllar itibariyle tasarrufların seyri incelendiğinde; 1990'lı yılların başından itibaren tasarruf oranlarının düşüş eğiliminde olduğu, 1988-2001 yılları arasında yaşanan düşüşün temel faktörünün kamu sektörü olduğu görülmüştür. 1990'lı yıllar boyunca kamu bütçe açıkları yüksek seyretmiş olup, 1999 yılına gelindiğinde kamu bütçe açığının GSYİH' ya oranı % 11,7'ye ulaşmıştır. Aynı dönem için kamu tasarruflarının

Gayri Safi Milli Harcanabilir Gelire oranı % 2,6'dan, 2000 yılında % -3,4'e ve 2001 yılında ise % -7,2 oranına düşmüştür. 2001 yılında uygulamaya başlanan güçlü ekonomiye geçiş programı ile yapısal reformlar hayata geçirilerek sıkı maliye politikası önlemleri alınmıştır. Yapılan reform ve yürütülen politikaların etkisiyle kamu tasarrufları artış eğilimine girerek, 2005 yılına gelinde eksi değerden artı değere geçmiştir.

2001-2010 yılları arasındaki döneme bakıldığında ise önceki yılların aksine Türkiye'de toplam tasarruflardaki düşüş özel tasarruflardaki azalmadan kaynaklanmıştır. Bu dönemde özel tasarruflardaki azalışı, kamu kesimi tasarruflarında ki artış bile karşılamaya yetmemiştir. Özel tasarruf oranları 1991-2001 yılları arasında ortalama % 24 iken, 2001 yılından itibaren günümüze gelindiğinde % 13-14'lü seviyelere gerilediği görülmektedir.

Yurtiçi tasarruf oranlarında yaşanan azalış sonucunda, Türkiye ekonomisinin yabancı tasarruflara bağımlı hale geldiği görülmektedir. Büyümenin, yetersiz olan yurtiçi tasarruflar nedeniyle dış tasarruflar ile finansmanı gerekliliği, tasarruf-yatırım dengesinin sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun sonucunda ise, ekonomide cari açık problemi ile karşı karşıya kalınmaktadır. Dış finansman daha önce kamu kesimi tasarruf açığının finanse edilmesi için gerekli iken, 2003 yılından itibaren daha çok özel kesim tasarruf-yatırım açığını finanse etmek için kullanılır duruma gelmiştir. Bir başka ifadeyle 2000'li yıllardan itibaren yüksek seviyelerde seyreden tasarruf yatırım açığının başlıca nedeni özel sektör tasarruf-yatırım açığıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarrufları etkileyen değişkenler üzerine yapılmış olan bu çalışmada; literatür taraması doğrultusunda farklı açıklayıcı değişkenlerin yer aldığı, gelişmekte olan üst-orta gelir grubuna sahip ülkeler için 2000-2015 dönemi ele alınarak modeller oluşturulmuştur. Ekonometrik olarak en uygun ve anlamlı açıklayıcı değişkenler incelemeye dahil edilmiştir. Analizin son aşamasında, küresel finans krizinin etkilerini gözlemlemek için kriz kuklası modele eklenerek yapısal kırılma incelenmiştir.

Panel veri analizi yöntemi ile elde edilen sonuçlar, teorik açıklamalar ve daha önceki uygulamalı araştırmalarla uyumluluk göstermektedir. Analizin bulgularına göre

üst-orta gelir grubuna sahip Türkiye, Rusya, Malezya, Brezilya, Arjantin, Meksika, Güney Afrika, Çin ve Tayland'da 2000-2015 döneminde tasarrufları pozitif yönde etkileyen en önemli faktör ekonomik büyüme olmuştur. Tasarrufları negatif yönde etkileyen faktörler ise etki düzeylerine göre sırasıyla ulusal tüketim harcamaları, işsizlik, kentleşme, reel faiz oranı ve dış ticaret hadleri olarak tespit edilmiştir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, bankacılık sektörünün tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları yeniden sisteme dahil ederek ekonominin ve bilhassa özel sektörün ihtiyaç duyduğu finansal kaynağı krediler vasıtasıyla karşıladığı düşünüldüğünde, tasarruflarla ilişkisi bakımından kredilerin sektörde önemli bir finansal araç olduğu ortadadır. Bu kapsamda bankacılık sektör göstergesi olarak modele dahil edilen Özel Sektör Kredi değişkeninin, yapılan analiz sonuçlarına göre tasarrufları pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Sonuç olarak; ekonomik büyümede artış sağlanmadan yurtiçi tasarrufların artırılması mümkün gözükmemektedir. Bu itibarla ekonomik büyümeyi arttırıcı yönde makro politikalar tasarrufları olumlu yönde etkileyecektir. Ancak ülkeler tarafından ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla uygulanacak politikalar, tüketim temelli olduğunda tasarruflarda istenilen artış sağlanamayacaktır. Ekonomik büyümeye yönelik politikalar geliştirilirken; sağlanan gelir artışının tüketimden daha fazla oranda tasarruflara yönlendirilerek, krediler vasıtasıyla yatırımlara kaynak oluşturması, uzun vadede ise üretimin arttırılması hedeflenmelidir.

Sürdürülebilir büyümeye ulaşmada tasarrufların etkinliği verimlilik artışından bağımsız düşünülmemelidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sınırlı olan sermayenin ve tasarrufların verimli sektörlerle kredi yoluyla aktarılması, ekonomik büyümede sürdürülebilirliği sağlamada oldukça önemlidir. Bu doğrultuda bankaların sağladıkları kredilerin dağılımı konusunda seçici davranıp, sermayenin etkin dönüşümünü sağlayarak sürdürülebilir büyümeye ve kişi başına düşen gelir artışına katkı sağlamaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ABEL, Andrew B., BERNANKE Ben S. ve CROUSHORE, Dean, **Macroeconomics**, 6. Baskı, ABD: Pearson Addison Wesley, 2008.

ACHY, Lahcen. “Financial Liberalization, Savings, Investment, and Growth in MENA Countries”, **Research in Middle East Economics**, Sayı:6, 2005.

AGENOR, Pierre-Richard ve MONTIEL, Peter J. **Development Macroeconomics**, 3.Baskı, ABD: Princeton University Press, 2008.

BAILLIU, Jeannine N., ve REISEN, Helmut. “Do Funded Pensions Contribute to Higher Aggregate Savings? A Cross-Country Analysis”, **Review of World Economics**, Cilt:134, Sayı:4, 1998.

BALTAGI, Badi H. **Econometric Analysis of Panel Data**, 3. Baskı, London: John Wiley and Sons, 2005.

BARIŞ, Serap. “Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Teori ve Türkiye Örneği”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

BEBCZUK, Ricardo, ve CAVALLO, Eduardo. “Is Business Saving Really None of Our Business?”, **Applied Economics**, Cilt:48, Sayı:24, 2016.

BEDİR, Serap, ÖZDEMİR, Dilek ve BOZKURT, Eda. “Özel, Kamu ve Yabancı Tasarruf İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:17, Sayı:2, 2017.

BLANCHARD, Olivier. **Macroeconomics**, 7.Baskı, ABD: Pearson, 2017.

BRANSON, William H. **Macroeconomic Theory and Policy**, 2.Baskı, ABD: Universal Book Stall, 1988.

CASE Karl E., FAIR Ray C. ve OSTER Sharon M. **Ekonominin İlkeleri**, (Çev: Ertuğrul Deliktaş, Metin Karadağ ve Mehmet Güçlü, 9. Baskı, Ankara: Palme Yayınları, 2016.

CATE, Thomas. **An Encyclopedia of Keynesian Economics**, 2.Baskı, İngiltere: Edward Elgar Publishing, 2013.

CİNEL, Emek Aslı. “Türkiye Ekonomisinin Kırılgan Yapısı”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:10, Sayı:23, 2018.

CLAYTON, Gary E. **Economics: Principles and Practices**, 1. Baskı, ABD: Glencoe, McGraw-Hill, 2000.

CORBO, Vittorio, ve SCHMIDT-HEBBEL, Klaus. “Public Policies in Developing Countries”, **Journal of Development Economics**, Cilt:36, 1991.

COŞKUN, M. Necat ve Diğerleri, **Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi**, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2012.

ÇOLAK, Ömer Faruk ve ÖZTÜRKLER, Harun. “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:82, 2012.

DAYAL-GULATI, Anuradha, ve THIMANN, Christian. “Saving in Southeast Asia and Latin America Compared: Searching for Policy Lessons”, **IMF Working Paper**, Sayı:97, 1997.

DE SERRES, Alain, ve PELGRIN, Florian. “The Decline in Private Saving Rates in the 1990s in OECD Countries: How Much Can Be Explained by Non-Wealth Determinants?”, **OECD Economic Studies**, Sayı:36, 2003.

DOĞRU, Bülent. **Türkiye’nin Yakın Dönem Krizleri**, 1. Baskı, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2015.

DORNBUSCH, Rudiger, FISCHER, Stanley ve STARTZ, Richard. **Macroeconomics**, 7. Baskı, A.B.D.: McGraw-Hill , 1998.

DÜNYA BANKASI ve T.C.KALKINMA BAKANLIĞI, **Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufları Rolü – Türkiye Ülke Ekonomik Raporu**, Konferans Baskı, Rapor No: 66301, 2011.

EDWARDS, Sebastian. “Why Are Latin America’s Savings Rates So Low? An International Comparative Analysis”, **Journal of Development Economics**, Cilt:51, Sayı:1, 1996.

EĞİLMEZ, Mahfi ve KUMCU, Ercan. **Ekonomi Politikası**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

ERATAŞ, Filiz, BAŞÇI NUR, Hayriye ve ÖZÇALIK, Melih. “Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2013.

GÖÇMEN YAĞCILAR, Gamze. **Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi**, 1. Baskı, Ankara: BDDK Kitapları, 2011.

GREENE, William H. **Econometric Analysis**, 7. Baskı, A.B.D: Prentice Hall, 2011.

GRIFFITHS, Alan ve WALL, Stuart. **Applied Economics**, 10. Baskı, ABD.: Prentice Hall, 2004.

GRIGOLI, Francesco, HERMAN, Alexander, ve SCHMIDT-HEBBEL, Klaus. “World Saving”, **IMF Working Paper**, Cilt:14, Sayı:204, 2014.

GUJARATI, Damodar N. **Basic Econometrics**, 4. Baskı, A.B.D: McGraw-Hill, 2004.

GUTIERREZ, Mario, ve SOLIMANO, Andres. “Savings, Investment and Growth in the Global Age: Analytical and Policy Issues”, **The American University of Paris – Working Paper**, Sayı:43, 2007.

GÜRİŞ, Selahattin ve Diğerleri, **Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi**, 1. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2018.

HAN, Ergül ve KAYA, Eyten Ayşen. **İktisadi Kalkınma ve Büyüme**, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004.

HAQUE, Nadeem U., PESARAN, M. Hashem. Ve SHARMA, Sunil. “Neglected Heterogeneity and Dynamics in Cross-Country Savings Regressions”, **IMF Working Paper**, No: 99/128, 1999.

HONDROYIANNIS, George. “Private Saving Determinants in European Countries: A Penl Cointegration Approach”, **The Social Science Journal**, Sayı:43, 2006.

HORIOKA, Charles Yuji, ve TERADA-HAGIWARA, Akiko. “The Determinants and Long-Term Projections of Saving Rates in Developing Asia”, **Japan and the World Economy**, Sayı:24, 2012.

HUBBARD, R.Glenn ve O’BRIEN, Anthony Patrick. **Macroeconomics**, 6.Baskı, ABD: Pearson, 2017.

ILMONEN, Kaj ve Diğerleri, **A Social and Economic Theory of Consumption**, 1. Baskı, ABD: Palgrave Macmillan, 2011.

KARABULUT, Şahin, EKİNCİ, Ramazan ve TÜZÜN, Osman. “Feldstein-Horioka Hipotezinin Türkiye’de Kamusal ve Özel Tasarruf-Yatırım Dengesi Açısından Analizi”, **International Journal of Public Finance**, Cilt:2, Sayı:2, 2017.

KEPENEK, Yakup. **Türkiye Ekonomisi**, Genişletilmiş ve Geliştirilmiş 27.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.

KEPENEK, Yakup ve YENTÜRK, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, 12. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.

KESKİN, Ekrem ve Diğerleri, **50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007**, 1. Baskı, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2008.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut. “2006-2011 Küresel Ekonomik Krizin Bileşenleri ve Karmaşıklığı”, **İktisat ve Toplum Dergisi**, Sayı:9, 2011.

KRUGMAN, Paul ve WELLS, Robin. **Macroeconomics in Modules**, 2.Baskı, ABD: Worth Publishers, 2011.

LEVINE, Ross. “Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which Is Better?”, **Journal of Financial Intermediation**, Sayı:11, 2002.

LOAYZA, Norman, SCHMIDT-HEBBEL, Klaus ve SERVEN, Luis. “Saving in Developing Countries: An Overview”, **The World Bank Economic Review**, Cilt:14, Sayı:3, 2000.

LOAYZA, Norman, SCHMIDT-HEBBEL, Klaus. ve SERVEN, Luis. “What Drives Private Saving Across The World?”, **The Review of Economics and Statistics**, Cilt:82, Sayı:2, 2000.

LOPEZ, J. Humberto, SCHMIDT-HEBBEL, Klaus. ve SERVEN, Luis. “How Effective is Fiscal Policy in Raising National Saving?”, **The Review of Economics and Statistics**, Cilt:82, Sayı:2, 2000.

MANKIW, N. Gregory. **Macroeconomics**, 1. Baskı, New York, A.B.D.: Worth Publishers Inc., 1992.

MANKIW, N. Gregory. **Makroekonomi**, (Çev: Ömer Faruk ÇOLAK), 6. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi, 2010.

MASSON, Paul R., BAYOUMI, Tamim ve SAMIEI, Hossein. “International Evidence on the Determinants of Private Savings”, **The World Bank Economic Review**, Cilt:12, Sayı:3, 1998.

McCONNELL, Campbell R. ve BRUE, Stanley L. **Macroeconomics: Principles, Problems, and Policies**, 17.Baskı, ABD: McGraw-Hill, 2008.

MISHKIN, Frederic S. **Macroeconomics: Policy and Practice**, 2.Baskı, ABD: Pearson, 2014.

OKTAYER, Asuman. “Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi”, **Yıldız Teknik Üniversitesi Maliye Dergisi**, Sayı:158, 2010.

OKTAYER, Nagihan. “Gelir ve Tüketim Vergilerinin Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 41.Seri, 2002.

ÖZCAN, Kıvılcım Metin, GÜNAY, Aslı ve ERTAÇ, Seda. “Macro and Socioeconomic Determinants of Turkish Private Savings”, **Journal of Economic Cooperation and Development**, Sayı:33, 2012.

ÖZİNCE, Ersin. “Finansal Sektör – Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye Deneyimi”, **Mufad Journal**, Sayı:40, 2008.

PARASIZ, İlker. **Kalkınma Ekonomisi**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2005.

PARASIZ, İlker. **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, 7. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998.

PARASIZ, İlker. **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2005.

PARKIN, Michael. **Macroeconomics**, 10. Baskı, ABD: Pearson Education, 2011.

PAYA, M. Merih. **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001.

PEKTAŞ ERDEM, Betül. “Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Faktörler” **T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi**, Ankara: 2017.

READ, Colin. **The Life Cyclists: Fisher, Keynes, Modigliani and Friedman**, 1. Baskı, İngiltere.: Palgrave Macmillan UK, 2011.

ROMER, David. **Advanced Macroeconomics**, 1.Baskı, ABD: McGraw-Hill, 1996.

SANCAK, Ercan ve DEMİRCİ, Nedret. “Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, Yayın No:8:159-198, 2012.

SCHMIDT-HEBBEL, Klaus. ve SERVEN, Luis. “Does Income Inequality Raise Aggregate Saving”, **Journal of Development Economics**, Cilt:61, 2000.

STOCK, James H. ve WATSON, Mark W. **Introduction to Econometrics**, 1. Baskı, A.B.D: Pearson Addison Wesley, 2008.

ŞENGÜR, Mehmet ve TABAN, Sami. “Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2016.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu - Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018: Yurtiçi Tasarruflar**, Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları, 2014.

TAKAN, Mehmet. **Bankacılık**, Geliştirilmiş İlaveli 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2002.

TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ, Başak ve ARICAN, Erişah. “Ekonomik Gelişmeler ve Seçilmiş Göstergelerle Türkiye’de Bankacılık Sektörü”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt:54, Sayı:626, 2017.

TEKİN, İpek. “Doğu Asya ve Türkiye’de Yurtiçi Tasarrufların Belirleyicileri: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 2017.

TUNAY, K. Batu. **Makro Ekonomi Teori ve Politika**, 1. Baskı, İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım, 2007.

TUNCA, Zafer. **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2001.

ULUATAM, Özhan. **Makroiktisat**, Genişletilmiş 8. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 1995.

ULUDAĞ, İlhan ve ARICAN, Erişah. **Finansal Hizmetler Ekonomisi (Piyasalar-Kurumlar-Araçlar)**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2001.

ULUDAĞ, İlhan ve ARICAN, Erişah. **Türkiye Ekonomisi**, 2. Baskı, İstanbul: Der Yayınları, 2003.

ÜNSAL, Erdal M. **Makro İktisat**, Genişletilmiş 10. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2013.

WILLIAMSON, Stephen D. **Macroeconomics**, 5.Baskı, ABD: Pearson Education, 2013.

WOOLDRIDGE, Jeffrey M. **Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data**, 1. Baskı, London: The MIT Press, 2001.

YILDIRIM, Kemal ve KARAMAN, Doğan. **Makroekonomi**, 2. Basım, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, 2001.

ZEGEYE, Aklilu A. “Estimating Savings and Growth Functions in Developing Economies: A Simultaneous Equations Approach”, **International Economic Journal**, Cilt:8, Sayı:3, 1994.

İNTERNET

Bank of Thailand – Tayland Merkez Bankası, **Average of Ratio of Thai Commercial Banks – 2015, Quarter 4**, <http://www2.bot.or.th/statistics/BOTWEBSTAT.aspx?reportID=759&language=ENG> (15/04/2018).

Banco Central de la Republica Argentina- Arjantin Merkez Bankası, **Financial Stability Report - First Half 2016**, <http://www.bcra.gov.ar/Pdfs/PublicacionesEstadisticas/bef0116i.pdf> (15/04/2018).

Banco Central Do Brasil - Brezilya Merkez Bankası, **Financial Stability Report-September 2016 Vol.15 No.2**, http://www.bcb.gov.br/ingles/estabilidade/2016_09/complete_report.pdf (15/04/2018).

Banco de Mexico - Meksika Merkez Bankası, **Financial System Statistics - Capital Adequacy of Banks December 2015**, http://www.banxico.org.mx/portal_disf/wwwProyectoInternetCapitalizacion_ing.jsp (15/04/2018).

BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü İnteraktif Aylık Bülten**, <http://ebulten.bddk.org.tr/ABMVC/#> (30/03/2018)

Central Bank of Malaysia - Malezya Merkez Bankası, **Monthly Statistical Bulletin-December 2015**, http://www.bnm.gov.my/files/publication/msb/2015/12/ebook_12.pdf (15/04/2018).

Central Bank of the Republic of China - Çin Merkez Bankası, **Financial Stability Report - May 2016**, <https://www.cbc.gov.tw/public/Attachment/611915571671.pdf> (15/04/2018).

European Commission – Avrupa Komisyonu, “Europe 2020: A Strategy For Smart, Sustainable and Inclusive Growth” , *Communication From The Commission*, 03 Mart 2010 <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf> (02/04/2018).

South African Reserve Bank - Güney Afrika Merkez Bankası, **Bank Supervision Department-Annual Report 2015**, <https://www.prudentialauthority.co.za/Lists/News%20and%20Publications/Attachments/7872/01%20BankSupAR2015.pdf> (15/04/2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Arjantin - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Arjantin/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Brezilya - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Brezilya/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Çin - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulkedetay/Çin%20Halk%20Cumhuriyeti/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Güney Afrika - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Güney%20Afrika%20Cumhuriyeti/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Malezya - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulkedetay/Malezya/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Meksika - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Meksika/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Rusya Federasyonu - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

T.C. Ekonomi Bakanlığı, **Tayland - Ekonomik Görünüm**, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Tayland/ekonomik-gorunum> (07/04/2018).

Türkiye Bankalar Birliği, **Bankalarımız 2016**, Mayıs 2017 https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7450/Bankalarimiz_2016.pdf (30/03/2018), ss.11-12.

Türkiye Bankalar Birliği, **İstatistiki Raporlar**, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59> (30/03/2018)

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Finansal İstikrar Raporu Kasım 2014**, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2014/Sayi+19> (02/04/2018).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Finansal İstikrar Raporu Kasım 2017**, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Istikrar+Raporu/2017/Sayi+25> (02/04/2018).

World Bank – Dünya Bankası, “Turkey In Transition: Time for a Fiscal Policy”, *Turkey Public Finance Review Report*, 20 Mayıs 2014 <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Feature%20Story/ECA/Turkey/turkey-pfr-report-21-may-2014.pdf> (23/03/2018).

World Bank – Dünya Bankası, **The World Bank In Middle Income Countries**, <http://www.worldbank.org/en/country/mic/overview> (30/03/2018).

World Bank – Dünya Bankası, **Russia Economic Report No.35 – April 2016**, <http://pubdocs.worldbank.com/en/481881460390188506/rer35-ENG.pdf> (15/04/2018).